

Толуй ХААН-ы ХАТАН Соракоктай цэцэн

Өв МОНОГОУУЛ хэлнээс хөрвүүлсэн 15 дахь өртөөлөгч Хөх нохой овогт Ж. Нүрзэд

**ХӨХ МОНГОЛ-ыг Нүүдлийн
соёлоор бадраах ИХ ЗАСАГ-ийн
Алтан Дээд ГЭР ИЭ**

(Анхны эхээрээ хоёр дахь хэвлэл)

Улаанбаатар хот 2009 он

ИХ МОНГОЛ УЛС БАЙГУУЛСАНЫ-803 жилд

ТОЛУЙ хааны хатан СОРКАКТАЙ цэцэн

Өв МОНОГОУУЛ-аас хөрвүүлсэн 15 дахь өртөөлөгч Хөх НОХОЙ овогт |Ж.НҮРЭЭД|

ХӨХ МОНГОЛ-ыг нүүдлийн соёлоор бадраах ИХ ЗАСАГ-ийн Алтан дээд ГЭР ИЭ

/Анхны эхээрээ хоёр дахь хэвлэл/

Цувгал 2

Монгол улс

Улаанбаатар хот 2009 он

Эзэн ЧИНГИСИЙН хэлсэн үгнээс...

Тэнгэр чамд эрдэм хайрлаваас
Тэнгис далайг хага ярах мэт урагшлана чи
Дуу уухайгаа буу тасла
Хад чулууг бутлах мэт давшна чи
Хашгираа уухайгаа улам чангаруулах гүй юу
Ханцуй хормой урагдан яваа чи
Хойшоо уйл хэргийнхээ мэдээг жигууртэйгээр илгээ

Өв хэлнээс хөрвүүлсэн Ж.Нүрзэд

DDC 950.2 V 602 ISBN978-99929-3-041-1

“Алтан Дээд ГЭР ИЭ” номын нэрийн учир

Миний бие 1955 онд Улаангом хотын 10 жилийн сургуульд 1-р ангид орж суралцахдаа авга ах Лэгжин маарамба Гэнгээгийндээ сууж, 10 жил хамт байсан юм. Авга ахынхаа өглөөний уншлага болгодог номыг сонссоор байгаад тархиндаа авч үлдсэн минь одоо Танд өргөн барьж байгаа энэ ном юм. 1976 оноос нааш уйгагүй судалснаар номын нэрийг: "АКОК МОНОГОУУЛ лар НЭУ КЭМ ииэр жэтэ ИЭ ЭН ГҮН бол КАУ ийн КҮЭН урдүйтү ИЭ ЭКЭ Жай Аайий СУУ ИЭ КҮ ийн ЧИН ЧУ ла КАУ ЖҮЙ Ир ЧОО хиймэ нү Эиэ Эл УКАУ ту алтан Өрө көб ГЭР ИЭ" юм байна гэж би тогтоолоо.

Үүнийг хөрвүүлвэл: "ХӨХ МОНГОЛ-ыг Нүүдлийн соёлоор бадраах КҮ ЭН долоон биет ИХ ЗАСАГ-ийн Алтан Дээд ГЭР ИЭ" болж байгаа юм. Энэ номын уламжлагдаж ирсэн эхийг бүрэн байдлаар крилл үсгээр галиглаж бичээд Монгол Улсын соёл сан-д өргөн барихаар бэлдсэн. .Өвөг дээдсийнхээ үе үеийн оюуны үнэт өвийг, чин үнэнг нь байгаагаар нь уншиж, хамгаалж үр удамдаа дамжуулахыг

© Монгол Улсын зохих хуулиудын дагуу баталгаажигдсан энэ номыг өртөөлөгч, өмчлөгчийн зөвшөөрөлгүйгээр дахин хэвлэх, хувилах, засварлах, орчуулах интэрнэтээр илгээх, бусад хэлбэрээр ашиглахгүй байхыг Эрхэм Танаас хүсье . Харин Та энэ номыг заавал унших хэрэгтэй .Яагаад гэдгийг номын төгсгөлд үзнэ ҮҮ.

Хөх Нохой овогт Журнайн Нүрзэд

“Алтан Дээд ГЭР ИЭ”-ний нууцыг нээгчид талархаму

Янз бүрийн улсуудын түүхийг судалж байхад тэнд Монголын түүхийн баримт байж л байдаг. Энэ нь Монголчуудын оршин амьдрахуйн үндэсний дархлаа дэлхийд хэр их нөлөөтэй байсны нэг баталгаа. 2000 оноос Монголчууд бид үндэсний дархлаагаа бүх талаар сэргээх зорилгоор их ажлыг эхлээд байна. Бид Чингис хааны онгоныг байгууллаа. Чингис хаан мэндэлсэний 840 жилийн ой, Монголын тулгар төр байгуулагдсаны 800 жилийн ойнуудыг тэмдэглэхээр Ерөнхийлөгчийн зарлиг, Монгол Улсын засгийн газрын тогтоол гарлаа. Ийм учраас дээрхи ойнуудыг тэмдэглэнэ гэдэг бол туйлын хариуцлагатай ажил юм. Дэлхий дээр Чингис хаан байсан юм гэдгээр өнөөдөр хүн төрөлхтөн бахархаж байна.

Бид Монголд Чингис хаан байсан юм гэдгийг дэлхийд харуулж байх ёстой улс . Яг энэ зорилгод нийцүүлж судлаач Ж.Нүрзэд 1248-1251 онд бүтээгдсэн энэ номыг эртний болон шинэ монгол хэлэн дээр унших боломж олгож байгаад би их бахархаж байгаа билээ .

Энд үйл хэрэгт Чингис хааны төрийн Үндсэн Хууль гэж үзэхээс өөр аргагүй . Энэ номыг ард түмэндээ хүргэнэ гэдэг бол бидний ариун үүрэг гэж бид үздэг. Тэгээд ч энэ номын нууцыг нээх гэж зорьж нөр их ажилласан Ж. Нүрзэдтэй бид олон жил хамтран ажиллаж байна. Дэлхийн шилдэг номын нууцыг нээгч Ж. Нүрзэдэд гүнээ талархаму гэж чин сэтгэлээсээ бичиж байгааг минь эрхэм уншигч Та дэмжинэ гэдэгт бат итгэнэм

**Чингис хааны нэрэмжит "Их засаг" их сургуулийн захирал, доктор, профессор
Намсрайн НЯМ-ОСОР 2002.02.04**

НОМ НЭЭХ ХЭДЭН ҮГ

ЧИНГИС ХААН-ы ИХ ЗАСАГ-ийн "Үндсэн Хууль"-ийг Танд өргөн бзрьж байна. Эртний Монгол Улсын Ард түмэн хоорондоо хэвшүүлэн байгуулж хэрэглэж ирсэн ГЭР ИЭ-тэй /гэрээ/ байжээ гэдгийг 1224 онд Толуй хаан нээгээд , энэ ГЭР ИЭ - ийг амьдран оршихуйдаа хэвшүүлж аж төрөх ёс болгож байгаа ТНГР хэмээх амин чанартай оршихуйг ЗАСАГ гэдэг байсныг танин мэджээ .

ЧИНГИС ХААН-ы тархины мэдрэмжээр Ард түм ЭН-ий энэ ГЭРИЭ нь одоочлон хэлвэл Улсын Үндсэн Хууль юм. ЗАСАГ-ийг эрчимнэж байгаа ЧИН ЧУ Эл ЭН хэмээх есөн *Өрө Эл КҮ* -өрлөг -ийг ЗАСАГ-ийн Газар гэдэг , ЗАСАГ-ийн эрчмийг сулруулагч этгээдийг *боулигай* гэнэ гэж ЧИНГИС ХААН хэлсэн байна. ГЭР ИЭ бол Үндсэн Хууль гэдгийг ГЭР ИЭ бол Жүй иймү КАУ Жүй Ир ЧОО хиймэнэе КАУ Ул болсий ЭН жэтэ Эр* гэсэн томьёолоор ЧИНГИС ХААН хэлжээ .

ЧИНГИС ХААН бээр Толуйн нээсэн энэ онолыг 1225 онд гардан аваад, буман жилийн тэртээгээс уламжлан ирсэн тэр ГЭР ИЭ-ийг *ЧИНГИС ХААН-ы ИХ ЗАСАГ-ийн Алтан Дээд ГЭР ИЭ* болгож бич гэж ТНГР-ийн ЖРЛГ өргөсөн юм байжээ . Энэ ЖРЛГ нь 1251 онд биелж АКОК МОНОГОУУЛ лар НЭУ КЭМ ииэр жэтэ ИЭ ЭН ГҮН бол КАУ ийн КҮЭН урдуйтү ИЭ ЭКЭ Жай Аайий СУУ ИЭ КҮ ийн ЧИН ЧУ ла КАУ Жүй Ир ЧОО хиймэ нү Энэ Эл УКАУ ту алтан Өрө көб ГЭР ИЭ* нэртэй энэ Үндсэн Хууль болон 1251 онд бичигджээ .Энэ ном бол ИХ МОНОГОУУЛ Улсын Үндсэн Хууль юм .Бид саяхан Монгол Улсын Үндсэн Хуулийн 10 жилийн ойг тэмдэглэж баяр боллоо.Дэлхийн хэмжээнд сэтгэж хийсэн хамгийн сайн хууль гэдгийг ч хэллээ. Үндсэн Хуулийнхаа үзэл баримтлалд тохирсон хууль гаргаад хэрэгжүүлэхэд бидний амьдрал мандаж бадраад явчих ёстой, бид сайхан болж байна гэдгээ ч ярьцгаалаа.Гэтэл одоо гарч байгаа хуулиуд нь биднийг хөгийн болгож , таван бугшмал хэцүү байдлыг бидэнд тулган хүлээлгэж байна . Энэ бол Монгол Улсын оюун санааны

үндэсний дархлааг бүрэн устгаж дуусаагүй цагт зах зээлийн эдийн засаг үр ашгаа өгөхгүй гэдгийн нотолгоо. Тэгээд одоо яах вэ гэвэл оношлох, эмчлэх, анагаах тархи дэлхийд одоо зөвхөн Монголоос өөр хаана ч байхгүй. Монголд байгаа тэр СҮҮ бэлгэ-ийг бид Танд өргөн барьж байгаа нь энэ.

Энэ ном бол МОНОГОУУЛ хэл МОНОГОУУЛ сэтгэхүйн өв мөн.

МОНОГОУУЛ бол тун эртний Улс юм. Иран, Бага Ази, Индостаны хойг, одоогийн иран, индийчүүд, таджик, армян, герман, франц, англи, балти болон славяны дээдэс бүхий индоевропын хэлтэнүүдээс эртний соёлт улс бол МОНОГОУУЛ гэдгийг анзаарах хэрэггэй. Фин, эстон, карелы, ханти, мордов, түрэгийн өвөг дээдэс, солонгос, эксимосын өвөг дээдсийн хэл Алтайгаас язгууртай гэж бичдэг бол алтай хэл нь өвөг МОНОГОУУЛ хэл буюу сэтгэхүйн дохио байжээ гэсэн таамаглал үүсч байгаа юм.

Манай эриний өмнөх мянганаас төмөр зэвсгийн үе эхэлдэг боловч, хамгийн хүчирхэг гэгдэж байсан газар дундын тэнгис дахь боол эзэмшигч гүрэн, гот болон хүннү нарын эрхшээлд унаад, төмөр зэвсгийн тархалтын үе эхэлдэг гэдэг шүү дээ. Эндээс үзвэл нүүдлийн соёл бол суурин амьдралын ололтыг эзэмших түгээн дэлгэрүүлэхэд их үүрэгтэй байжээ. 370 аад оны үед готын холбоо түрэг гаралтай хүннү наарт эзлэгдэж, Волга Дунайн савд хүннү нарын гэр боссон ба 453 онд Аттил нас барсаны дараа л славян төр үүссэн гэдэг. Гэтэл энэ үед манай газар одоогийн ХҮН гэдэгтэй харьцуулахын аргагүй гэгээрэл болох МОНОГОУУЛ-ын үе байжээ. Рюрикийн династия 862 оноос эхлээд 1276 онд дуусдаг бол Иртышээс Дунай хүртэлх нутаг 1238 оноос Алтан Ордынх болж эхэлдэг. Эндээс үзэхэд Алтайн соёлт буюу буган соёл үе шаттай гадагшилж, суурин соёл нь нүүдлийн соёлоор эрчимжиж иржээ гэж хэлмээр байна. Бичгийн хувьд аваад үзэхэд 860 оны үед оросын бичиг болсон крилл үсэг биднийг дэлхийн соёлтой холбогдоход үнэлж баршгүй боловч, Алтан Дээд ГЭРИЭ-г хөрвүүлэхэд одоо бидний хэрэглээд байгаа дүрэм зарим тохиолдолд саад болж байх жишээтэй байна.

Би эдгээрийг дурдахдаа монгол тархины үндэсний дархлааг өмөөрч байж энэ номыг унших эрх Танд байхаас гадна түүхийн үндэс байгаа, бас дэлхий дахини хэрэгцээ ч байгаа юм гэдгийг хэлэх гэсэн билээ.

Ж.НҮРЗЭД

Хөрвүүлэгчээс Танд хандах минь

Ном хэвлүүлчихээд тайлбарлаж байна гэдэг бол утгыг нь гаргаж чадаагүйн гэрч. Энэ ном Алтай, Монгол, Татаар хэлний арвин их сан юм. Жишээлбэл: Ирээдүй гэдэг үг. "Ир ИЭ дүй" гэж уламжлагдахдаа Ир- тэсэж магад гарах чадвар, ИЭ- гэгээрэл, дүй- гарын авьяас гэсэн бүтэцтэй. Үүнийг ирээдүй гэж бичихээр утга нь сулраад ИР ИЭ Дүй гэж бичихээр тайлбар шаардаж байгаа юм. Ард түмэн гэдэг үгийн "Ард" нь Үндэсний алтан дээд ГЭР ИЭ тэй түм -тооны нэр, Эн -гэдэг үг нь Удамшилд зохистой ДЭМ-ээр Нүүдлийн соёлыг хэрэглэж байгаа" гэсэн утгатай байгаа учраас Ард түм Эн гэж бичихээс өөр аргагүй. Иргэн гэдэг үг яах аргагүй Ир ГЭН гэж бичигдэнэ. Гэн гэдэг товчоон үг нь мохсон гэсэн утгатай. Бас ГЭН эн " мунхаг болно. Энд байгаа "эн" -өргөн . Соракактай хатан хааяа "Сөзлиг үгэ " гэж байгаад баахан юм хэлсэн байдаг. Энэ нь тайлбар үг" байгааг нилээд хожуу нээсэн. Жишээлбэл: "Голомту ии эндү болгайжа ний ГЭМ түр жэндиргэн ии ГЭН тид* гэж хэлсэнийг хөрвүүлвэл: Хөнөөлийн үүсгэврийг тарааж ний ГЭМ-д ялагдахыг ГЭН гэдэг юм шиг ойлгогдоно. Энэ үгийг "гэнэн" гэж бичиж болохгүй бөгөөд ГЭН эн гэж л бичигдэнэ. Номын хэсгээс нэг шүлгийг уламжлагдсан байдлаар нь галиглаж бичвэл :

ИЭ ЭКЭ МОНОГОУУЛ ийн Эл төрөөн

КАУ Жүй Ир Алтан Өрө ГЭР ИЭ ту бай Ар инү

Алибэри Эл төрөөн БӨӨ Эл ЭКЭ тү УлСУУ ТӨР АКАУ ту ЖАСКү жэтим тү жэтэ Эр Үсүй ийн ЭКЭ

Оул Ур ИЭКҮ ийн саб АКАУ пай Ур дүй ЧОО мөр БӨӨ тай ЭрКҮ Болоб жэти УлСУУ ийн ЭКЭ

Үр ЭН инү Эл ЖОН саб инү Аайий Эл ЧОО мөр инү Эл төрөөн бай Жай Жүй чэчэктү ЖОН Аайий

Эл төрөөн Эл Арту лар ии КАУ жүй ир ЧОО хиймэчий Алтан өрө ГЭ ИЭ ил ЭрКү болгий жайтийм

КаЖүй ла Каэн болсийм нээ бүтүмжи, эчэ бутпэй баштөрөөн МОНОГОУУЛ улСУУ минү БӨӨ Эл

Төрөөн ТАЙ Эр КҮ нэе дор Өрө ЭКЭ ИэдүйЭН ү учун тийлү ЭлГҮН ГЭР ИЭ түбай Ар төр ийм

Алтан Өрө ГЭР ИЭ ииэр ЖАСКҮ эрчимгнэй КҮ ЧИН ЧУ Эл ЭН түр ииэн болсий ЭН СУУ ИЭ тү лэр

уту дур ииар ииан ТӨР болсийм түр ииэн ЖАСКУ ии эрчимнэйб эрчимбэй түр Эл төрөөн Түм Эн Өрө ЭКЭ ИЭ дүй ЭН ү ЭН ү учун ИЭ ЭКЭ МОНОГОУУЛ УлсУУ ийн КАУ жүй Ир Үсүйтү Алтан Өрө ГЭР ИЭ тү бай Ар ТӨР ийм ОГОУУЛ ЧУ ЭР бишэ ний ЭКЭ ЭН баштабхий болжай Арту лар ии ний ГЭМ ииэр ЧОО хиймэ шүүлтэ тиг болгай жийм ТӨР ии ЧИНГИС КААН ту Арту лар ун ЖАСКУ тү бай Ар нэе Алтан Өрө ГЭР ИЭ тү бай Толуй тур иан бай дүй Эр ба КАУ жүй Ир КАН ЧОО ил ии Тай Эл байжай Соракок иибэн ЭЭКЭ КУР ЭлТай ийн Эиэ Жүй ЭН тусижай Ол КАУ жүй Ир ЧОО хиймэнэе Алтан Өрө ГЭР ИЭ ии КАУ ДЭМ түр ииан болгийхэ ии бэиэймнин калийгиймэ бүтүп жэтийм Алтан Чу ГЭР ИЭ нэе он ЭН туха ии хол дор ту болгийм БӨӨ ИЭ ЭКЭ тү ЧИНГИС КААН ача ГЭР ИЭ СУУ оолгийжай Бай дүй Эр эчэ Соракок кэлим ТӨР ийн Тай УКАУ та БӨӨ ИЭ ЭН ГҮН ЧОО илту гийжай Алтинчи Ул Ар ГҮН жил ЧИНГИС КААН БУКА тара иймү ийн тиэргэ аайий та Ар болаб ИЭ ЭКЭ МОНОГОУУЛ УлСУУ тур иэн КАУ жүй Ир ЧОО хиймэ нэе алтан Өрө ГЭР ИЭ Баи ий ийн учур иймү ийн учун Төрөөн БӨӨ Эл ииэр ИЭ ЭКЭ ЖАСКУ ий Эрчимнэй KY ш Тэн KY болгийсий ЭН КАУ ИЭ Тай ЭН КААН ОГОУУЛ КАУ мөл Үсүй БӨӨ ИЭ ЭКЭ тү ЧИНГИС КААН нэе ГЭР ИЭ СУУ ии мэгэ ТНГР ийн ЖРЛГ болгийсий ЭН ии АКОК МОНОГОУУЛ Эл түм ЭН ИЭ ЭКЭ МОНОГОУУЛ бай ИЭ ийн үчин чака ийн бүтүмжи болгийжай Тогужон бэшин Аайий Эл Түм ЭН Арту УлСУУ иин КАУ Жүй Ир ЧОО хиймэ нэе Алтан Өрө ГЭР ИЭ ии ба чийккам болгийжай ИЭ ЭКЭ КААН ЧИНГИС ииэр Толуй ийн көб KY МОН KY бий KY СУУ ту Ул АР ГҮН бай дүй Эр дэ ИЭ ЭКЭ КААН МОНKY лүгэ хол дор болгий жай бай Ур ЭлKY ии тэн ИЭKY болгийхэ ии тобчийжай БӨӨ ийн СУУ гии-ЧУ ту Ур Эл KY ииэр бодорийжай сөгийжэнчий КАУ ЧУ КУР ЭН жил жэтийм болаб

Үүнийг шүлэг юм гэдгийг танин мэдэж мөрийг тогтоох гэж 15 жил оролдсон . Судалгаа хийж ойлгох дутам мөр нь шинээр тогтоогдоод байдаг. Энэ том номыг мөрөөр нь цэгцлэнэ гэдэг үнэхээр хамгийн гол чухал хөдөлмөр байсан. Одоо би энэ номыг тийм ч сайн хөрвүүллээ гэж хэлж чадахгүй . Харин энэ номын талаар дэлхийн хэмжээнд хэн ч хийгээгүй тийм нээлтийг хийсэн гэж бодож байна . Хамгийн сүулийн хувилбараар мөрөөр нь байгуулсан өв моногоуул шүлгээс дээж өргөө.

ИЭ ЭКЭ МОНОГОУУЛ иийн Эл төрөөн

КАУ Жүй Ир Алтан Өрө ГЭР ИЭ ту бай Ар инү
Алибэри Эл төрөөн БӨӨ Эл ЭКЭ ту УлСУУ ТӨР АКАУ ту ЖАСКУ жэтийн ту жэтэ Эр
Үсүй ийн ЭКЭ Оул Ур ИЭКҮ ийн саб АКАУ пай Урдүй ЧОО мөр БӨӨ Тай ЭрКҮ болаб жэтийн
УлСУУ ийн ЭКЭ Үр ЭН инү Эл ЖОН саб инү Аайий Эл ЧОО мөр инү Эл төрөөн бай Жай ЖҮЙ чэчэктүү
ЖОН Аайий Эл төрөөн Эл Арту лар ии КАУ жүй ИрЧОО хиймэчий Алтан Өрө ГЭРИЭ ил ЭрКҮ болгийн жайтийн

Ка Жүй ла Каан болсийн нэе бүтүмжи эчэ бүтпэй баштөрөөн МОНОГОУУЛ УлСУУ минү
БӨӨ Эл төрөөн Тай Эр КҮ нэе дор ӨрөЭКЭ ИЭдүйЭН ү учун тийлү ЭлГҮН ГЭР ИЭ ту ба Ар ТӨРийн
Алтан Өрө ГЭР ИЭ ииэр ЖАСКУ эрчимнэй КҮ ЧИН ЧУ Эл ЭН түр ииэн болсийн ЭН СУУ ИЭ ту лэр утуу дур ииар
иин

ТӨР болсийн түр ииэн ЖАСКУ ии эрчимнэйбээ эрчимбэй түр Эл төрөөн Түм ЭН ӨрөЭКЭ ИЭ дүй ЭНүү Учун
ИЭ ЭКЭ МОНОГОУУЛ УлСУУ ийн КАУ жүй Ир Үсүйтүү Алтан Өрө ГЭР ИЭ ту бай Ар ТӨР ийн
ОГОУУЛ ЧУ Эр бишэ ний ЭКЭ ЭН баштабхий болжай Арту лар ии ний ГЭМ ииэр ЧОО хиймэшүүлтэ тиг болгай
жийн

ТӨР ии ЧИНГИС КААН ту Арту лар ун ЖАСКУ ту бай Ар нэе Алтан Өрө ГЭР ИЭ ту бай Толуй
тур ииан бай дүй Эр ба КАУ жүй Ир КАН ЧОО ил ии Тай Эл байжай Соракок иибэн ИЭЭКЭ КҮР

ЭлТай ийн Эиэ Жүй Эн тусижай

Ол КАУ жүй Ир ЧОО хиймэ нэе Алтан Өрө ГЭР ИЭ ии КАУ ДЭМ түр ииан болгийхээ ии бэиэймнин калийгийн
бүтүүп жэтийн

Алтан Чу ГЭР ИЭ нэе он ЭН туха ии хол дор ту болгийн БӨӨ ИЭ ЭКЭ ту ЧИНГИС КААН ача ГЭР ИЭ СУУ
болгийжай

Бай дүй Эр эчэ Соракок кэлим ТӨР ийн Тай УКАУ та БӨӨ ИЭ ЭН ГҮН ЧОО илтүү гийжай
Алтинчи Ул Ар ГҮН жил ЧИНГИС КААН БУКА тара ийму ийн тиэргэ аайий та Ар болаб

ИЭ ЭКЭ МОНОГУУЛ УлСУУ тур иэн КАУ жүй Ир ЧОО хиймэ нэе алтан Өрө ГЭР ИЭ Бай ий ийн учур иймүү ийн учун

Төрөөн БӨӨ Эл ииэр ИЭ ЭКЭ ЖАСКҮ ий Эрчимнэй КҮ ии Тэн КҮ болгийсий ЭН КАУ ИЭ Тай ЭН КААН ОГОУУЛ КА мөл Үсүй

БӨӨ ИЭ ЭКЭ тү ЧИНГИС КААН нэе ГЭР ИЭ СУУ ии ТНГР-ийн ЖРЛГ болгийсий ЭН ии АКОК МОНОГОУУЛ Эл түм ЭН ИЕ ЭКЭ МОНОГОУУЛ бай ИЭ ийн үчин чака ийн бүтүмжи болгийжай Тогужон бэшин Аайий Эл Түи ЭН Арту УлСУУ ийн КАУ Жүй Ир ЧОО хиймэ нэе Алтан Өр ГЭР ИЭ ии ба чийккам болгийжай

ИЭ ЭКЭ КААН ЧИНГИС ииэр Толуй ийн көб КҮ МОН КҮ бий КҮСҮУ ту Ул АРГҮН бай дүйЭрдэ ИЭ ЭКЭ КААН МОНКҮ лүгэ хол дор болгий жай бай Ур ЭлКҮ ии тэн ЙЭКҮ болгийхэ ии тобчийжай БӨӨ ийн СУУ гий ЧУ ту Ур Эл КҮ ииэр бодорийжай сөгийжэнчий КАУЧУКУР ЭН жил жэтийм болаб

Оршил ИХ МОНГОЛ-ЫН Ард түмэн Үндэсний Алтан Дээд ГЭР ИЭ-тэй байхын учир нь

Алив ард түмэн ураг төрөл үүсэлтэй, УлС ТӨР орчилтой, ЗАСАГ бадралтай билээ Үүсэхийн үндэс Оул ургахын иш Ахуй, бадрахын цоморлиг БӨӨ тархи байдаг билээ. Улсын үндэс нь ЗОН ард, иш нь АЙЛ ард, цоморлиг нь Эл ард байвал цэцэглэнэ. ЗОН, АЙЛ, Эл гурван Ард байгааг Ард¹ түм ЭН-ий Алтан Дээд ГЭР ИЭ илэрхийлмү Хамгийн КААН болсон нь юу бодохоос үл хамаараад хамаг МОНОГОУУЛ Улс минь Хамтын тархин дор төвшин сайхны төлөө халуун Эл ГҮН ГЭР ИЭ-тэй байх ёстой. Алтан Дээд ГЭР ИЭ-т ЗАСАГ барихаар ЧИН ЧУ Эл ЭН-д очсон сайдууд урт дураараа ТӨР болохдоо тэд ЗАСАГ-тай, ЗАСАГ-гүй байвч, Эл Ард түмэн алжаалгүйн төлөө ИЭ ЭКЭ МОНОГОУУЛ Улсын Үндэсний үүсэлт Алтан Дээд ГЭР ИЭ-тэй байх ёстой. Алтан Ургийн бус нэг нь Тэргүүн болж Ардыг ний ГЭМ-ээр гутаах цөвүүн цаг ирвээс ТӨР-ийг ЧИНГИС КААН-т Ардын ЗАСАГ-тай байлгах Алтан Дээд ГЭР ИЭ-тэй бай. Толуйг өнөөдөр би КАУ Жүй Ир КАН, бас Соракоктайг ИХ хурлын дарга болгож тэр Үндэсний Алтан Дээд ГЭР ИЭ-г бичиж, Үндсэн Хууль тогтоохыг даалгав хэмээн ГЭР ИЭ-ний онолыг аваад, БӨӨ ИЭ ЭКЭ-т ЧИНГИС КААН-аас ГЭР ИЭ СҮҮ болгон өнөөдөрөөс Соракок бэр минь ТӨР² -ийн Тай УКАУ-та БӨӨ ИЭ ЭН ГҮН цолтой гэж Зургаадугаар Ул Ар ГҮН жил ЧИНГИС КААН БУКА тарааму -ын газар айлтгасан юм. ИЭ ЭКЭ МОНОГОУУЛ Улст Үндэсний Алтан Дээд ГЭР ИЭ байхыг учир ийм тулд ТӨР-өөр ИХ ЗАСАГ-ийг бариулахыг сэргээсэн ХАТАН ХААН Огоул КАУ Мөл-Үсүй

БӨӨ ИЭ ЭКЭ-т ЧИНГИС КААН-ны ГЭР ИЭ СҮҮ-г надад ТНГР-ийн ЖРЛГ болгосныг Хөх МОНГОЛ ард түм ЭН ИХ МОНГОЛ Улс байхын гурван цагийн баталгаа болгож Ерэн таван АЙЛ түм ЭН ард Улсын Үндэсний Алтан Дээд ГЭР ИЭ-г бид эвлэн бичиж ИХ ХААН ЧИНГИС-ээр Толуйн хөб KY Мөнх өргөгдөж байгаа учрал ГҮН энэ өдөр ИЭ ЭКЭ КААН Мөнх лүгээ гарын нь дор болгож , энэ үйлийг өндөрлөхийг болзож БӨӨ-гийн цээжээр бодох Урлагаар бодож найм дугаар КАУ ЧУ КУР ЭН жил амжив.

1. Ард - Ар ту гэсэн үг - хийж бүтээсэн нь Алтан Дээд ГЭР ИЭ-нд нийцтэй гэсэн санааг илэрхийлж байдаг. /Ж.Нүрзэд/

2. ТӨР*

ТӨРӨӨН тау ГҮН дөрэ ЧУ БӨӨ Эл УлСҮҮ ийн КАУ Жүй Ир ЧОО хиймэ инү ЧИН 'ЧУ эл ЭН ү Тай Эр KY бол ЖАайKY АКАУ та

КААН инү ЧИНГИС болсий ЭН онэн дүй үчилэ ЭКЭ-Үр ЭН ту ЧИН ЧУ эл ЭН ии ТӨР гийжүй аадай Ар ИЭООСУУ жэт Эр.

Садан төрлийн харилцаат БӨӨ Ард улсын Үндэсний Алтан Дээд үнэн нь Засгийн Газрын тархины ЖАЯГ болсон Уялгат Ахуйтай ба Хаан нь ЧИНГИС болсон тийм гурвал Эх-Үрт Засгийн Газрыг ТӨР гэж нэрлэдэг Ёс удамшилтай.

*Энд Соракоктай хатны сөзлиг үгэ гэсэн тайлбарыг авав ./ Ж. Нүрзэд/

Үндэсний Алтан Дээд ГЭР ИЭ

Оул , Ахуй , Тархи гурав нь ИЭ ЭКЭ МОНОГОУУЛ Улсын үүслийн Үндэс нь билээ Алтайн Мангдай бие нь ИЭ ЭКЭ МОНОГОУУЛ Улсын үүслийн Оул Үндэс билээ Арван ЭН түгээмэл нь ИЭ ЭКЭ МОНОГОУУЛ Улсын үүслийн Ахуй Үндэс билээ БӨӨ гэгээн ТНГР минь ИЭ ЭКЭ МОНОГОУУЛ Улсын үүслийн Тархин Үндэс билээ

ӨТҮГЭ , ГЭР ИЭ , ИЭ ЭКЭ Жай СУУ ИЭ КҮ гурав нь Улс үүсэхийн Алтан Эрх билээ
Эртний язгуур эвлэрэлийг ГЭР ИЭ болгосон Эр ДЭМ-т КҮ сурлага нь болвоос
БӨӨГ гэгээн Эл ТӨР-ийн ЗӨН ба ИЭ ЭКЭ МОНОГОУУЛ Улсын Алтан үүсэл билээ.

Ухаанаар хана , оюунаар унь , ЗӨН-гөөр тооно хийж өөртөө эзэн болдог удамшилт Нүүдлийн соёлт ИЭ ЭКЭ
МОНОГОУУЛ Улс ГЭР нь Үндэсний Алтан тархи билээ.

Гэгээн боловсоныг нийтийн сэтгэхүй , урдуй , урлаг боловсон сэхээрэл ИЭ КҮ билээ
ЗАСАГ болсон ГЭР ИЭ нь ИЭ ЭКЭ МОНОГОУУЛ Улсын үүслийн Алтан Дээд билээ
Орон зайндаа эзэн байх Эрх ӨТҮГЭ , КИЖИ , КҮ ЭН гурван гэгээн Урдүй болвоос ИЭ ЭКЭ МОНОГОУУЛ Улсын
Үндэсний Эх-Үр ЭН гурван Оройн Дээд нь билээ
ГЭР ИЭ-КҮ ЭН- АНД хэмээх гурвал Амин-Эх нь үүслийн Оройн Дээд сав шим билээ
КҮ сурлагыг ЖАЯГ боловсон Орон зайн Эл зүй КИЖИ боловсрол нь болвоос КҮ ЭН Урдүйгээр Дэлхийчлэн эзэгнэх ИЭ
ЭКЭ МОНОГОУУЛ Оройн Дээд билээ.

КҮ сурлагаар олсон Эр ДЭМ , Нүүдлийн соёлоор олсон КҮ ЭН Урдүй нь болвоос ЧИНГИС КААН Эрдэнээр ЗАСАГ-лах
ИЭ ЭКЭ МОНОГОУУЛ Улс ноёрхох Дээд билээ
Уялга, ГЭР ИЭ, Алтан Дээд үнэний онол нь Үндэсний Алтан Дээд ГЭР ИЭ билээ
Улсын төсвийн зүйг Элбэг байлгадаг Уялгын онол нь АХҮЙ-н Дээд ГЭР ИЭ билээ
ТНГР-ийн БӨӨГ гийсэн Эрхийн ГЭР ИЭ -ний онол нь Тархины Дээд ГЭР ИЭ билээ
ЧИН, ЧУ, КАУ Жүй Ир гурвыг ТНГР-ийн хүчин болгодог Алтан Дээд үнэний онол нь Ерэн бүтээвэрт
Нүүдлийн Соёлоор ЗАСАГ-лах гэгээрэлт Алтан Дээд ГЭР¹ ИЭ² билээ

1. ГЭР - Гийчий Ир ту болсий ЭН Өрө көб ГЭР ИЭ ту АКОК МОН КҮ ТНГР
бол Жай Жүй эр болсий ЭН Тай Эр КҮ ии бэн ГЭР ииэр гийхэ лэ
ИЭ ЭКЭ МОНОГОУУЛ УЛУС ун Тай Эр КҮ най он ЭН ГҮН мунту.
Урин дагуулахуйн Ир боловсон Алтан Дээд ГЭР ИЭ-т АКОК МӨНХ ТНГР
болж удамшсан Улсаа агуулж байдаг эзэн Эрхт орон зайг ГЭР гэх бөгөөд
ИХ МОНГОЛ Улсын Эзэн Эрхийн онгон шүтээн юм.

2. ИЭ - Ир ГҮН Элжүй тү КАУ Жүй Ир Өрө көб ГЭР ИЭ инү Тай ЭрКҮ ийн жэти ЭН Үч-Үи ийн бол Жай Жүй иймү ИЭ болсий ЭН болаб жэтэ Эр . Ир ГҮН Ардын Үндэсний Алтан Дээд ГЭР ИЭ нь / тархины / “Эзэн Эрхийн” далан гурван бие болж эзэрхэвээс ИЭ/ гэгээн / билээ

ИЭ гэдэг нь маш нууцлагдсан түлхүүр үг бөгөөд гүн утгаараа Алтан Дээд ГЭР ИЭ-г ИХ ЗАСАГ болгож хэрэгжүүлсэн гэсэн санааг илэрхийлнэ . Соракоктай хатан “Алтан Дээд ГЭРИЭ” номдоо хэрэглэсэн “сөзлиг үгэ” тайлбарыг тоймлон хөрвүүлэв.

- АКОК МОНОГОУУЛ ии НЭУ КЭМ ииэр тэн KY чий сүүмжилү бол КАУ ЧУ Алтан Өрө Эр ДЭМ ии Жай Аайий СҮУ ИЭКҮ болгийсийм Арту түм ЭН ү эбЭрСҮУ бэн инү нөкөримлэ ний Жүй Элийк Эр Тай Эр KY тү сэрэмжи ний ЭКЭ ЭН ИЭ болаб жэтэ Эр .
ХӨХ МОНГОЛ-ыг Нуудлийн соёлоор ялан бадраагч
Алтан Дээд Эр ДЭМ-ийг ЗАСАГ болгосон Ард түм ЭН-ий
өөрсдийн нь нөхөрсөг ний зөвшилт ,
удамшилт тархитай сэрэмж хамтын унdragат ИЭ болдог.
- АНД ийн Тай Эр KY ииэр Аайий Эл ийн Жай Аайий СҮУ ИЭКҮ ии ТӨР өөн болгийжэ АКАУ ГЭР ла ЧИН ЧУ КАУ Жүй Ир ЧОО хиймэ үчин ии Арту түм ЭН эбэр СҮУ бэн ииэн нөкөримлэ ний Жүй Элийк Эр Тай Эр KY тү сэрэмжи ии бэн амин ний тиэр мөл үсүй ийн Жай Аайий KY болгийжэ Жүй иймү
Ол Жүй инү ний ЭКЭ ЭН ИЭ болаб жэтэ Эр .
АНД-ын тархиар АЙЛ-ын ЗАСАГ тогтоож
Ахуй , ГЭР , Алтан Дээд үнэн гурвыг Ард түм ЭН өөрсдийгөө
нөхөрсөг ний зөвшилт, удамшилт тархитай сэрэмжээ хамтаар аж төрөхүйн
ЖАЯГ болговоос Олз нь хамтын унdragат ИЭ болдог.
- Арту түм ЭН эбэрСҮУ бэн ииэн ас ии Эр ДЭМ ииэр

Көптөдөрэ хийдэб хөб эчэ Эрдүй нөкөримлэ ний Жүй Элийк Эр
Тай ЭрKYту сэрэйжи ии бэн амин ний тиэр мөл үсүй ийн Жай Аайий KY
Болгийжэ Жүй ийму Эл Жүй ии ний ЭКЭ ЭН ИЭ болаб жэтэ Эр .

Ард түм ЭН өөрсдийнхөө цөөхөнийг удамшилд зохистой
ДЭМ-ээр үржүүлж олноос Эрдүй нөхөрсөг ний зөвшилт удамшилт
тархитай сэрэмжээ хамтаар аж төрөхүйн ЖАЯГ болговоос өөрсдийгөө
тэтгэхүй нь хамтын ундрагат ИЭ болдог.

- КАУ Жүй Ир Өрө көб дөрэ ту ЧУЭН БӨӨ Эл ийн
ОГОУУЛ ЖӨН ии ӨрөKY БӨӨ Эл ийн ГЭР үн хараачий
бэр болгийжэ ЧИНГИС КААН нэе ОГОУУЛ ЖӨН ии АЙЛ ла
УлСУУ БӨӨ Эл ийн ГЭР ийн хараачий бэр болгийхэ Эр KY ии Арту
түм ЭН эбэр СУУ бэн нөкөримлэ ний Жүй Элийк Эр Тай Эр KY бэн ииэн
сэрэмжи болгийм Жай Аайий KY болгийжа Жүй ийму Урдүй инү
ний ЭКЭ ЭН ИЭ болаб жэтэ Эр.

Үндэсний Оройн Дээд ЧУЭН булийн ОГОУУЛ ЗӨН-г
Өрх булийн ГЭР-ийн тооноор болгоож
ЧИНГИС ХААНЫ ОГОУУЛ ЗӨН-г
АЙЛ бүл Улс булийн ГЭР -ийн тооноор болгоох .
Эрхийг Ард түм ЭН өөрсдөө нөхөрсөг ний зөвшилт удамшилт
тархиныхаа сэрэмж болгон ЖАЯГ-лаваас
боловсрол нь хамтын ундрагат ИЭ болдог.

- БУКА тара КАУ ача саба ту БӨӨ Эиэ Жүй ЭН
ЭрKY ту тогузон тогусин ТНГР ии бэн ЖОН түм ЭН
өбэр СУУ бэн тиэр мөл үсүй ийн тау ГҮН дөрэ болгийжа
ТайЭЛИЭ жүй ТайKYИЭЖүй СУУ УрKYИЭ Жүй бай ии бэн
нөкөримлэ ний Жүй Элийк Эр ТайЭрKY ийн ииэн сэрэмжи болгийм
Жай Аайий KY болгийжа Жүй ийму ний ЭКЭ ЭН ИЭ болаб жэтэ Эр .
Буган соёлоор ургасан БӨӨ Эзэн эрхт ерэн есөн
ТНГР-ийгээ ЗОН олон түм ЭН өөрсдөө аж төрөхүйн харилцаа болгож

тайлж тахиж соёрхож байхыгаа нөхөрсөг ний зөвшилт уdamшилт тархиныхаа сэрэмж болгон ЖАЯГ-лаваас эзэрхэл нь хамтын ундрагат ИЭ болдог.

- БУКА тара КАУ ача Эр сий ЭН Ир ии бэн Арту түм ЭН өбэр СУУ бэн өбэр ийн ииэн нийм болгийсийм ииэр ииэн АКОК МОНОГОУУЛ Ир ГҮН бол Жай жөбсийний тү нөкөримлэ ний Жүй Элийк Эр ТайЭрКҮ ийн ииэн сэрэмжи болгийм Жай АайийКҮ болгийжа Жүй иймү бүтүмжи инү ний ЭКЭ ЭН ИЭ болаб жэтэ Эр .
Буган соёлоос уdamшсан тэсэж магад гарах чадварыг
Ардтүм ЭН өөрсдөө өөрийн болгосноороо АКОК МОНОГОУУЛ
Ир ГҮН болж хоорондын нөхөрсөг ний зөвшилт уdamшилт тархиныхаа сэрэмж болгон ЖАЯГ-лаваас тохируулагч нь хамтын ундрагат ИЭ болдог.
- ЖОН Эл Арту калийгийм түм ЭН лэр МОН УКАУМ сорта ОГОУУЛ ЖӨН-чий ИЭ ЭКЭ МОНОГОУУЛ УлСУУ ии уииала КАУ ту Эл болгийсий ЭН ИЭдүйЭН лэр үн ииэним жэтим ии өбер СУУбэн жөбсийнийтү нөкөримлэ нийЖүй Элийк Эр ТайЭрКҮ ийн ииэн сэрэмжи болгийм Жай Аайий КҮ болгийЖайЖүй иймү жэтимдөрэ Эр инү нийЭКЭ ЭН болаб жэтэ Эр .
ЗОН , Эл , Ард гурван олон түм ЭН-үүд
МОН ухамсартай ОГОУУЛ ЗӨН-ч ИХ МОНОГУУОЛ Улсыг байгуулсан Дээд өвгөдийнхөө амжилтыг өөрсдөө хоорондын нөхөрсөг ний зөвшилт уdamшилт тархиныхаа сэрэмж болгон ЖАЯГ-лаваас үр дүн нь хамтын ундрагат ИЭ болдог.
- Арту түмЭН-им Алтан Өрөкөб ГЭР ИЭ ии бэн өбөрСУУ ийн тиэр мөл үсүй тү КҮЭН урдүй КҮ үрэдүй болгийжа өбөрСУУ ийн ииэн Жай Аайий СУУ ИЭКҮ ии килэмкэй эрчимнийтхийжэ Жай Аайий КҮ болгий Жай Жүй

атаару ину нийЭКЭ ЭН ИЭ болаб жэтэ Эр .

Ард түмЭН минь Алтан Дээд ГЭР ИЭ-гээ

өөрсдийн амьдрах КҮЭН боловсрол КҮ сурлага болгож

өөрсдийнхөө ЗАСАГ-ийг зоригдаан эрчимнэж ЖАЯГ-лаваас
анхаарал нь хамтын ундрагат ИЭ болдог.

- Ир инү ГЭН болсий тиг сокурлар ииар голомту ии эндү болгайжа
мангдай ии үхүлүргэ гулун он алтийн ний ГЭМ ии
НЭН ту онгдооржу Аайий ача буруний таштаар сээрэмжи ии бэн Жай Аайий КҮболгийсий
ЭН ИрГҮН лэр ний ЭКЭ ЭН ИЭ болаб жэтэ Эр .

Ир нь мохоогдон гутаагдагсадаар хөнөөлийн үүсгэвэрийг өргөнөөр тархааж
мангдайг үхэл рүү гулдардэг арван зургаан ний ГЭМ-ийг
угтан мэдэж орон зайнаасаа үдэх сээрэмжээ ЖАЯГ-ласан
ИрГҮН-үүд хамтын ундрагат ИЭ болдог.

МНТ -д “далан гурван агтас ииар ииан” гэсэн хэллэг байдаг. Агт гэдэг хүлэг сайн морь биш агталж уясан адуу байжээ . Тэмү ЧИН есөн шарга морьтой байснаа тээр хойно 73 хан агттай байсан мэт утгаар ойлгогдохуйц энэ мэдээ бол нууц түлхүүр юм . Ард түмэн үүнийг тайлахдаа “ЦОО-тын цагаагч гүүнээс гарсан ЦОО Бай /цовоо/ цагаан унага нь Цоо мөрт найман хөлтэй , ЦОО Ур Аайий / цуурай / есөн ижилтэй , Эр КҮ мөр ГҮН /эрхий мэргэн/ эзэнтэй” гэсэн нууц түлхүүр үг бөгөөд ИЭ буюу ТНГР хэмээх үйлс түүнийг удирддаг БӨӨ тархия хэлж байгаа юм. Ардын энэ тайлга нь “Улсаа өмөөрөн босоо оршихуйн есөн ухаанаа Улс ГЭР-хээ хана хийж ,урган тэсэж магад гарахуйн оюуны найман сан / ЧУЭН / - гаараа унь хийж, Бай дүй тү ЧУ ГҮН ОГОУУЛ ЗӨН-гөөр тооно хийж” /гэж хэлж/ ТНГР-ийн БӨӨ тархия тайлж байгаатай яг таарч байгаа юм .

Энэ тайлгыг 1248 онд ГЭР нь одоогийн Хэбэй мужид байсан Соракоктай /Их Хурлын дарга/ ыг Хатан хаан Огуул КАУ Мөл-Үсүй урин дуудаад, Толуй хааны ГЭР бүлийнхэнээс өөр эдлэнтэй байсан Хувилайгийнд очиж, цай ууж, Тэд ээжийгээ үдэж байгаа өдөр Толуй хааны отгон хүү ЖӨН дүй МОН хэлж байгааг энэ номонд өгүүлсэн байдаг.

І бүлэг

ХӨХ МОНГОЛ-ыг Нүүдлийн соёлоор бадраагч ИХ ЗАСАГ-ийн Алтан Дээд ГЭРЭЭ

Үндэсний Алтан Дээд Гэрээ

Хамгийн КААН¹ эрдэнэ байвч хорловоос харвагдах хад мэт хууль Алтан Дээд ГЭРЭЭ нь
Хамаг МОНОГОУУЛ²-ыг Нүүдлийн соёлоор бадраагч ИХ ЗАСАГ -ийн Үндэсний Дээд өв билээ
Амь зуугч ХҮН³ даран гайч байвч хамарагдваас Ир⁴ ГЭН⁵-ий ний ГЭМ⁶ -ээс аврагдах ГЭР ИЭ
Мангдай нар үхлээс амьдрал хүртэлээ тэмцэж олсон есөн ТНГР⁷-ийн БӨӨ⁸ тархи билээ

Буган бичигтийн ГЭРЭЭ-нээс КҮ ЭН⁹ боловсролд хүрсэн мангдайн Үндэсний Алтан Дээд Хууль
ИХ МОНГОЛ Улсыг Нүүдлийн соёлоор бадраагч Үндэсний Алтан Дээд үнэний танин мэдэхүй
ИХ ЗАСАГ-ийн Алтан Дээд ГЭРЭЭ нь ТНГР-ийн эзэн ЧИНГИС¹⁰ ХААН-ы МОНХ-ийн ЖРЛГ билээ
Мартваас чи үжирхэл-хөгжлийн жимт ний ГЭМ-ээр гутаагдаж өөрийн өөдгүйд боолчлогдму
Маргаваас чи хөндлөнгийн идэш болж алдаандаа үхүүлэгдэж доройтуулагдаж тамлагдаму
Мөрлөвөөс чи НЭҮ¹¹ КЭМ-ээр Үндэслэн бадарч ,АКОК МОНОГОУУЛ болж, ХҮН-ийг гэгээрүүлму

Ээжтэйгээ хамтад нь бодож явах үг

Дэлхийн усны эхэн, есөн мөрний сав , анхны амь үүссэн , эх-үрэн зургаан зүйлийн Өлгий
Наран , саран , сүүн-эх, амь, амьтан , мангдай зургааг ТНГР-ийн БӨӨ тархинд агуулахуй
Алтан Дээд ГЭР ИЭ-т Үндсэний Эр ДЭМ соёлт КҮЭН боловсролоор орчиндоо эзэн болдог

АКОК¹² МОНОГОУУЛ-ыг бадраах КҮ ЭН долоон биет ИХ ЗАСАГ-тай эзэн ЧИНГИС КААН-ы
Уялгын онолтой АКАУ¹³ тай.

ГЭР-ийн онолт ТНГР-ийн БӨӨ тархитай :
ГЭР ИЭ-ний онолт ТӨР Үндэсний Алтан Дээд ГЭР ИЭ ЖАЯГ-тай ,

ГЭР¹⁴ онгондоо багтдаг МОНКҮ ТНГР-ийн ИЭ УлС Алтан Дээд үнэнээр
Эх-Үр ЭН зургаан том бүлд хамтаар хариуцдаг Буган бичигт соёлтой
Мянган хүнстэй , МОН¹⁵ ухамсарт, ОГОУУЛ зөнч, ТНГР тархтай МАЛЧИН БӨӨ КҮЭН нар
Мэдвэл зохихуйг мэдсэнийнээ КҮР¹⁶-аар ЦОО Эл гарсан , өөрийн буман өршөөлийн ОРОН
Анхны сүүн-эх, анхны амь , анхны амьтан , анхны халуун цустан үүссэн нар сарны газар
Анх мангдай үзэгдээд есөн буман жил гэгээрч ӨТҮГЭ¹⁷ боловсролыг олсон тархины гавал
Анх БУКА¹⁸ тар КАУ ГЭР ИЭ тогтоод буман жил жаягласан
МОН ухамсарт нүүдлийн СОЁЛ ТНГР-ийн БӨӨ гэгээн тархia хэрэглэж, хазаартай морин зарчим мөрлөдөг,
МОН ухамсарт БӨӨ тархинаас төрсөнийгээ ээжтэйгээ хамтад нь өдөрт есөнтэй санах ариун ёстонууд
Энд ЧИНГИС КААН эрдэнийг ээжүүд тань төрүүлсэнд
Ам Ар бярдам нутаглаж явахыгаа
Аавтайгаа хамтад нь хоногт есөн удаа санаж байж
КҮРС¹⁹-ыг идээд ёсыг дагаж суралцдаг ЧИНГИС КААН-ы Алтан Дээд ГЭР ИЭ-г
өвлийн зуун найман хоногт гучин зургаа цээжилдэг
ЧИН²⁰ ЧУ, Алтан Дээд үнэнийг амьдралын ТНГР-тархи болгосон орон гэдгийгээ бататгаж
КААН дор хамтдаа жилд гурван удаа гэгээрэн тайлж ерэн есэн ТНГР-ийгээ тахиж соёрхдог
МОНОГОУУЛ ухамсарт БӨӨ тархиар уттан мэдэж , КҮЭН боловсролоор тосож бэлтгэдэг
МОНКҮ²¹ ТНГР-ийн КҮ²²ЧИН дор тэсэж магад гараад орчлонт амин-эхийг онож амьдардаг
ИЭ ЭКЭ МОНОГОУУЛ Улс бид дэлхийчлэн гэгээрч ЦОО Эл гарагч ЧИНГИС Ардууд билээ
Энд ЧИНГИС КААН байсныг тусгаар таван тоггнолоороо баталж байдаг нарны УлС билээ
Эх-үрэн зургаан зүйлийн Алтан дээд ЖӨНтобамун бодис тээгч амин чанарын эх УлС билээ
ЭКЭ дэлхийн хэн боловч хорловоос сүйрэхүйд унах зурхайтай мангдайн орон билээ

Сөзлигэ үгэ. /тайлбар уг/

1. КААН - КҮ ЭН им Аайий гэ АКАУ та жэтэ эндэ бэиэ ииэр ииэн НЭН болсийм
ЧИНГИС жэтэ ИЭ ЭН ГҮН мөр ту ОГОУУЛ жөнчий ЭрДЭМ чий НЭУ
ту ИЭ ООСУУ ту ГИС Эиэ жүй ЭН болжүй иймү КААН ЭрДЭМ НЭУ жэт Эр.

КҮ ЭН боловсролт АКАУ долоон биеэрээ НЭН орон зай болсон ,
ЧИНГИС барилтай , ИЭ ЭН ГҮН мөртэй ОГОУУЛ зөнч удамшилд зохистой
ДЭМ-ч , Нүүдлийн соёлд гарамхай Онол , Мэргэшил, Сэтгэхүй, Урлаг, Ухаан төгс ,

ГЭР-ийн ИЭ ЭКЭ соёрхолт эзэн болвоос КААН Эрдэнэ болно

2. МОНОГОУУЛ - Мөр ЭН ГҮН ОО ЧУ СҮУ-тан лар НЭУ КЭМ ЭН дор
ОД ИЭ КҮ БӨӨ Илэ болжай ЭКЭ болсий
ЭН Алтан Өрө КӨБ ГЭР ИЭ тү Он ЭН ГҮН КҮ
ЭН Урдүй ийн нойтуха ту УЛУС лар ИрГЭН ү ний ГЭМ тикэ болжүй иймү
МОНОГОУУЛ болаб жэтэ Эр

Мөр ЭН ГҮН онолд мэргэшилсэн ЧУ сэтгэхүй , урлахуй ,ухаантанууд НЭҮКЭМ ЭН дор
ОТОГ бүл болж гэгээрч, Алтан Дээд ГЭР ИЭ-т ГЭР онгонд оршин амьдардаг
КҮ ЭН боловсролын ноёрхолт Улс ИрГЭН-ий ний ГЭМ үгүй болвоос МОНОГОУУЛ болно

3. ХҮН - Хорхийшэчий үрэдүтү ний ГЭМчий даран гайчий ии ХҮН тид
Хорлохын сурлагат ний ГЭМ-ч даран гайчийг ХҮН гэдэг
4. Ир - Чийдаа МАЛ ЧУ ЖӨН ИЭКҮ чий бол Жүй иймү Ир болнэйчий.
Угтан мэдэж , тосож бэлтгэж ,тэсэж магад гарах чадвар болвоос Ир болдог .
5. ГЭН - Голомту ии эндү болгайжа ний ГЭМ түр жэндиргэн ии ГЭН тид.
Хөнөөлийн үүсгэвэрийг тарааж ний ГЭМ-д ялагдахыг ГЭН гэдэг
6. ГЭМ - Голомту ии эндү болгайжа мангдай ии үхүлүргэ гулужийжү иймү ГЭМ
Хөнөөлийн үүсгэвэрийг өргөнөөр тархааж мангдайг үхэл рүү гулдарваас ГЭМ .
7. ТНГР - ТӨРӨӨН БӨӨ Эл ЭН Аайий Эл ийн амин-ний ЭКЭ тү
НЭУ тү МОН УКАУ им ОГОУУЛ ЖӨН тэкиши МОН ЧУ КУР болсийм
Өрө КӨБ ГЭР ИЭ тү ИЭ ЭКЭ Эр ДЭМ тү КҮ ЭН Урдүй тү ИЭ ЭКЭ УЛУС-ын

ГЭР болсий ЭН Тай ЭРКҮтү тау ГҮН дөрэ болжүй иимү ТНГР болаб жэтэ Эр.

Төрөл БӨӨ Ард АЙЛ-ын амин-эхт хамтын хариуцлагат ,
Нүүдлийн соёлт, МОНОГОУУЛ ухамсын МОН ЧУ КҮР болсон
Алтан Дээд ГЭР ИЭ -т гэгээрлийн ундрага болдог удамшилд зохистой ДЭМ-т
КҮ ЭН боловсролт ИХ Улсын ГЭР болсон тархит харилцаа ТНГР болж удамшив.

8. БӨӨ - Бай мун Жай Жүй тү БУКА тара КАУ ӨТҮГҮН Өрө хөб ГЭР ИЭ ЭН ГҮН
ТНГР болсийм Тай Эр КҮ бол Жүй иимү БӨӨ болаб жэтэ Эр.

Буман настай Буган бичгийн соёлт ӨТҮГҮН Оройн Дээд ГЭР ИЭ ЭН ГҮН
ТНГР болсон тархи болвоос БӨӨ болж удамшив.

9. КҮЭН - КҮ үрэдүй инү Элжүй Эр ДЭМ тү НЭУ туха ла КАУ чий урдүй
бол Жай Жүй иимү КҮЭН айдаар дор жэтэ Эр болаб.

КҮ сурлага нь Улсыг тэтгэх зүй , удамшилд зохистой ДЭМ-т Нүүдлийн соёлт
боловсрол болж КҮ ЭН нэрээр удамшив.

10.ЧИНГИС - ЧОО ИЭ ЧУ МЭКЭ инү ТНГР ийн БӨӨ болсий ЭН , НЭУ туха ту
КАУ Жүй Ир үн Өрө КӨБ ГЭР ИЭ тү Жор ЧУ үчин он ЭН тухта ,
ИЭ ЭКЭ Жай Аайий СУУ ИЭКҮ тү Элэ жөнгүчий ИЭ сөсдөрэту,
КҮ ЭН Урдүй ийн Эиэжүй ИР , АКОК ТНГР Тай Эр КҮ нү нойтуха ,
МОНОГОУУЛ БӨӨ Илэ УЛУС-ийн амин ний КЭМ ЭН ү басхараа ЧУ
Элэ чий Арту түм ЭН ү ТӨРӨ- ЭН тау ГҮН дөрэчий МОН КҮ-ийн
ГЭР ИЭ болгийсий ЭН КААН Эр ДЭМ НЭУ бол Жай Жүй иимү
ЧИНГИС гийхэ амин ЧУЭН Эр болаб жэтэ Эр.

Нэвтэрхий онолч мөргүн ЧУ МЭХ нь ТНГР-ийн БӨӨ болсон ,
Нүүдлийн соёлт Үндэсний Алтан Дээд ГЭР ИЭ-т, Тулгуур гурвал онолт
гэгээрлийн ундрага болдог Засаг-тай , магад гараахуйн сэтгэхүй , КҮ ЭН боловсролын эзэрхэл ,
АКОК ТНГР тархины ноёрхол, МОНОГОУУЛ

БҮЛ Улсын хамтын хариуцлагын тохируулга гурвыг түмний хоорондын
Мөнхийн ГЭР ИЭ болгосон КААН Эрдэнэ болж байж
ЧИНГИС гэх амин чанар болж удамшив .

- 11.НЭУ - Ний КЭМ ЧУ Үсүй ЭН болсийм Эр ДЭМ тү КҮ ЭН Урдүйтү нүй тука пай
ЭрДЭМ чий Ур ЭлКҮ болжүй иймү НЭУ болаб жэжтэ Эр гийжэ тобчийлаб .
Ний КЭМ ЧУ Сүүн-Эх ЭН болсон удамшилд зохистой ДЭМ-т ,
КҮ ЭН боловсролт Нүүдлийн соёлыг НЭУ удамшил гэж товчоолов
- 12.АКОК - АКАУ ТУ КҮ ЭН им НЭН жэтэ ЭН бэйэ ту Аайий Эл-ийн ЖАСКҮ-ту ОД ИЭ КҮ БӨӨ
Элэ ийн килэмжүй бүтүмжүй ийн КҮ ЭН дүй лэ КҮР Эиэ болсий ЭН тау ГҮН дөрэ
Эр бол Жай Жүй ийхү АКОК амин ЧУЭН Эр болаб жэтэ.
Уялгын онолоор байгуулсан КҮ ЭН долоон биет АЙЛ-ын ЗАСАГ-тай ОТОГ бүлийн
уужим итгэлт, хүндлэлдэхийн хүрээлэн болсон харилцаа удамшиж АКОК амин чанар болов .
- 13.АКАУ - АКОК ТНГР тэ КАУ Жүй Ир чоохиймэтү НЭУ ту ИЭ дүй ЭН ии
АКАУ гийхэ ла ол инү Уиия ла КАУ ийн он ЭН тука ту КҮ ЭН бэйэ мун

АКОК ТНГР-тэй Үндэсний Дээд үнэнч Нүүдлийн соёлт Өвгөдийн амжилтыг
Ахуй гэх ба энэ эь Уялга-ын онолт КҮЭН долоон бие билээ.
- 14.ГЭР - Гийчий Ир тү болсий ЭН Өрө көб ГЭР ИЭ тү АКОК МОН КҮ ТНГР
бол Жай Жүй эр болсий ЭН Тай Эр КҮ ии бэн ГЭР ииэр гийхэ лэ
ИЭ ЭКЭ МОНОГОУУЛ УЛУС ун Тай Эр КҮ най он ЭН ГТН мунту,
Урин дагуулахуйн Ир болсон Алтан Дээд ГЭР ИЭ-т АКОК МӨНХ ТНГР болж удамшисан
Улсаа агуулж байдаг эзэн Эрхт орон зайл ГЭР гэх бөгөөд
ИХ МОНГОЛ Улсын Эзэн Эрхийн онгон шүтээн юм.
- 15.МОН - Мөр ГҮН ЭН ООСУУ ЧУ танлар НЭУ КЭМ дор ний ЭКЭ ЭН Тай Эр КҮ ту
болжүй иймү МОН болнэй чий
Мөр нь гүн өргөн , онолд мэргэшсэн сэтгэлгээт , урлахуй ухаан нь үнэнд нийцтэй КИЖИ боловсролтонууд
Нүүдлийн соёлын ерэн бүтээвэр

дотор нэгдмэл эзэн Эрхтэй байх ухамсрыг МОН гэж удамшжээ.

16.КУР- КҮ үрэдүү бэр АКАУ жэтин бэиэ ии олсий ЭН
ТНГР Тай ЭрКҮ лэ КҮЭН урдүй ии Ур ЭлКҮ болгийжэ
жэтэкилдэгилэб Жүй иймү ИЭдүй ЭН инү КУР болаб жэт Эр.
КҮ сурлагаар ахуй долоон биеийг олсон ТНГР тархи ,
КҮЭН боловсролыг соёл болгож хангагдвал үрдүн нь ХҮР болно .

17.ӨТҮГҮЭ - ӨТҮГҮН чаха ийн ӨрөКӨБ ГЭР ИЭ ГҮН тиэрмөстү
ТӨР өөн БӨӨ Элэ ийн үрэдүй гийсий эндү Эр ДЭМ ии
Урдүй болгийсий ЭН инү ӨТҮГЭ болаб жэтэ Эр.
Эртний цагийн Алтан Дээд ГЭР ИЭ ГҮН аж амьдралтай төрөл бүлийн сурлага гийсэн
Удамшилд зохистой ДЭМ-ийг боловсрол болгож эзэмшсэн нь ӨТҮГЭ болж удамшив

18.БУКА тара - Бай мун Жай Жүй тү ӨТҮГЭ Урдүй инү КҮ үрэдүү тү
АНД ии төрөөн болсийм нү ЭКЭ Үр ЭН ии тара Аайий
жүй ийму БУКА тара жэтэ Эр болжахай.

Буман настай ӨТҮГЭ боловсрол нь
КҮ сурлагат дамжиж АНД-ыг төрүүлсэний үрийг түгээвээс
Буган соёл болж удамшжээ

19.КҮРС - Койлор ла эчкилэр үн үсүй ии Үр сий ЭКЭ тү жэтэкилдэги дэ КҮРС жэтэ
Хонь ямааны сүүн-Эхт хангамжийг КҮРС гэдэг.

20.ЧИН - ЧОО ИЭ ЧУ мэк инү НЭУ туха дор чий даа МАЛчий ийн ООСУУ гэ жүйтэ
ОН ЭН ГҮН Өрө КӨБ Алтан ЦОО хиймэ ии ЧИН гийхийму.

Нэвтэрхий гэгээн ЧУ мэх нь Нүүдлийн соёл дор тэсэж магад гарахуйн
ООСУУ -д зохистой Оройн Алтан Дээд үнэнийг ЧИН хэмээнэ

21.МОН КҮ - Мөр ГҮН ЭН ООСУУ ЧУ танлар НЭУ КЭМ дор ний ЭКЭ ЭН

Тай Эр KY ии KY урдүй болгий сий ЭН инү МОН KY болнэй чий

Мөр нь ГҮН ЭН , онолд мэргэшсэн сэтгэлгээт , урлахуй ухаан нь үнэнд нийцтэй КИЖИ боловсролтонууд Нүүдлийн соёлын ерэн бүтээвэр дотор нэгдмэл эзэн Эрхтэ байх KY сурлага МӨНХ болно

22. KY- Көбтэдөрэ ииэр КЭМ ЭН үрэдүй болжүй иймү KY болнэйчий.
Үржихүйн хүрдээр түгэн дэлгэрэх сурлага болвоос KY болно

ИХ МОНОГОУУЛ Улс

Ир ГЭН ХҮН-ийг НЭУ КЭМ-ээр аврагч, Ир ГҮН ЭН ӨТҮҮГЭ боловсролоор МОН ухамсыг олгогч ЧИНГИС КААН-ы ОГОУУЛ¹ зөнг мэдрэл болгож , ЧИН ЧУ² Алтан Дээд үнэнийг мэх болгодог KYЭН³ МОНОГОУУЛ БӨӨ тархины ИЭ ЭКЭ -т НЭН⁴ ГҮН⁵ тооцооны урлагаар ирээдүйг угтан мэддэг ЗӨН⁶ . Мохooхуйн таван зуун тавин ГЭМ-т шалтгааныг онолч мөргүн сэтгэхүй ,KY ЭН боловсролоор тосогч Үүсэх орших ЦОО мөр Эл гарахуйн жамд , мэдвэл зохихуйг мэдсэнээр тэсэж магад гардаг хурц ЧИН , ЧУ , Алтан Дээд үнэний ноёрхол дор АЙЛ⁷ БӨӨ Илэ мэдэхүйгээ хамтаар хариуцдаг ЗАСАГ Уялгын онолоор байгуулсан KYЭН долоон биет АКАУ-тай тусгаар таван тогтнолтой АйЛ УлС ГЭР ИЭ-ний онолт тархи-ТНГР-ийн KY ЧИН дор тайлж засаж таван байдлаар тухладаг СОЁЛ АКОК МОНОГОУУЛ ухамсартай , KYЭН боловсролтой , НЭН ЗӨН-ч , морин сүлдэт баатар Үндэстэн МОНКҮ ТНГР -ийн эзэрхэл, гурван эрдэнийн ноёрхол, хамтын хариуцлагын тохируулга гурвын КҮР Нүүдлийн соёлын Эр⁸ KY-ийг эдлэн, амьдрахуйн Үндэсний Алтан Дээд ГЭР ИЭ удирдцаг КААН-тай Наран , саран , сүүн-эх , Алтан Дээд ГЭР ИЭ , ИЭ ЭКЭ ЗАСАГ таваас эрүүлждэг Эрчим KY ЧИН Мангдай , МОН , МОНОГОУУЛ , МОНОГОУУЛ , МАЛЧИН¹⁰ таван ухамсраар зохицдог хүндлэлийн хүрээ Буган соёлт , Алтан Дээд ГЭР ИЭ эрчимт, ИХ ЗАСАГ болсон , гурван эрднээр гэгээрч удирдуулаад Ардын аж төрөх ёс болсон ИХ ЗАСАГ-ийг ЧИН ЧУ илэ ЭН ГҮН гэх мэдэхүйн төвлөрөл засаад

МАЛЧИН ухамсараар аливаа ГЭМ ЗЭМ¹²-ээс урьдчилан сэхээрч, хулгай худал төвгийг угтаж үдээд КААН, АКАУ, сайд, чийдаамал, эзэн, эцэг зургаан тэргүүнийг бүлээр нэр тодруулж хүндлээд

Адилхан мянга гурван зуун хорин нэгэн жаягтай харьцуулан шинжиж мэдэл өгдөг орон билээ. Унагыг гучин зургаан сайн шинжтэй жишиж, азрагаар товлож, уралдуулж шандасы нь шалгаад Шүдлэн насанд нь шуурга сөргүүлэн хөтөлж, хатар чанарыг үзэж хүндлэхийг шийддэг билээ.

Булагай, булгай, хий өмэн дөрвөн янз ХҮН даран гайч байгаа эсэхийг гайгаар нь үзээд Болохуйд мунхаглал шургах зайгүй болгож хамтаар хариуцдаг КҮЭН боловсролтон УлС билээ.

Тугалыг арван сайн шинжтэй жишиж бухаар товлож мөргөлдүүлж шилийг нь шалгаж сойгоод Бяруу насанд нь жин нь жин сөрүүлэн тууж өлчир чанарыг нь үзэж байж хүндлэхийг шийддэг билээ. Өрө¹³ КҮ ийн көб КҮ -дийг КҮЭН-д хэрхэн сурлагатайг төл авсанаар нь шинжиж үздэг билээ.

Болохгүйн хилд цахилж яваа соёолон морины хурдаар ороод хохирол үгүй гардаг биеийг жаяглаж Буган соёлт, Алтан Дээд ГЭР ИЭ-т, БӨӨ тархинаас өөрийн толгойгоо олж өөриймсөж засдаг Бид гэгээрлээс гэгээрэл руу Алтан Дээд ГЭР ИЭ ёсоор гэгээн зорилгоор. боловсродог УлС билээ.

Ишгийг арван сайнаар шинжиж, эхээс нь тусгаарлаж, өсөлтөөр нь шалгаж ухна болгохоор товлоод Үр төлийг нь шинжиж, дахин нэг сонжиж, уяа сойлгы нь жигдруулж ухнаар тавьдаг Эр жаягтай.

Ямаан сүргийн эзнийг боловсруулж байж, ган зудыгдаадаг МАЛ -тай болдог ЖАЯГ-аар ухаарч. Орис хүүхдүүдэд өвгөдийн ТНГР ийг өвлүүлж, онолч мөргүн ам бүлтэй болдог Ард УлС билээ.

Ботгыг гучин зургаан сайн Эр шинжээр үнэлж бууран тайлгаар таван жил байлаж боловсруулж Үр бялдaryг нь бууртай жишиж байж, тэмээн сүргийн эцэг болгож, тэнхээт атыг олдог билээ. Мянган мөр гүншилтэй малчин бид ХҮН даран гайчийн доройтол, үхэл, тамлал үгүй УлС билээ.

Хургыг арван Эр сайнаар шалгаж хөбжирүүлээд, шүдлэнд нь сойж хонинд, тавьж тэмдэглээд Төлд нь хуцны шинж байгаагаар шалгаж хонины сорыг үржүүлж КҮРС-ээр бялхадаг байлаа.

Төвшин сайхныгаа өвгөдөөр шалгуулж, хийхийгээ бататгадаг түм ЭН гэгээн дээдсийн УлС билээ.

Мэддэгийгээ бууцалдахгүйн тулд хамтаар хариуцаж, тархia хэрэглэж хэрэгцээгээ хангадаг билээ.

Мэддэгүйгээ нар, сар, од гурав хянаж байгаа зүйл хэмээн шүтэж хамтаар хариуцаж байдаг.

Болохын хилд төвшин сайхан амьдрахын тулд гурвал Алтан онолоороо мөрлөж ажилладаг билээ.

Болохгүйн хилд осолгүй оршихын тулд ТНГР-ийн БӨӨ тархиар тооцоолж тайлж соёрхдог билээ.

АКОК МОНОГОУУЛ ухамсартай, КҮ ЭН боловсролтой, ИЭ¹⁵ ЭХЭ¹⁶ ЗАСАГ-тай НЭН ЗӨН-ч БӨӨ Цаг бусын , үхэл, өвчин , ИрГЭН , хөнөөлийн голомтгүй , ний болон салангид ГЭМ үгүй УЛС¹⁷ билээ. Мэддэгийгээ булаацаалдаж , булаацаалдахын тулд мэдэж, мэдвэл зохихуй гэж юу ч үгүй булагай ХҮН Мэддэггүйгээ хорлож , хорлохын тулд хайж олж, толгойндоо тархи хэмээх юм огт үгүй булагай ХҮН Цадаж аваад бодно гэсэн цалиг онгодгүй ХҮН урдүйт боулигай гурав огт байдаггүй Улс билээ.

Сөзлигэ үгэ /тайлбар үг/

1. ОГОУУЛ - ООЧУ СҮҮ ииар ииан ГЭР ИЭ ийн тиэрмэ ии бай ЭН болхийжэ

Од ИЭ ЭКЭ тү БӨӨ Элэдэ ЖАЙКУ болсий ЭН УКАУ нийм сор ииар

НЭУ Урту Аайий Эл үн ЖАСКУтү ИЭдүй ЭН лэрүн ЖӨН инү

ГЭР үн Тай ЭрКҮ най башхараачУ болсий ЭН инү ОГОУУЛ жэтэ Эр.

Онолч мэргэшил болсон ЧИН үнэнд нийцтэй сэтгэхүй урлахуй ухаанаар ,

ГЭР тархины ханыг босгож , ОТОГ булд ЖАЯГ болсон ухамсараар

ерэн бүтэцтэй Нүүдлийн соёлт АЙЛ-ын ЗАСАГ-т Улс болсон ИХ өвгөдийн ЗӨН нь

ГЭР-ийн эзэн Эрхийн тооно болсоныг ОГОУУЛ ЗӨН гэж уdamшжээ.

2. ЧУ - ЧИН ЧОО хиймэ түр ииэн ний ЖҮЙ тү баш ТӨР ЭН жэтэ ЭР ЧУ болнэчий
ЧИН үнэнд нийцтэй бүх урлахуй ЧУ болно.

3. КҮЭН - Көбтэдэрэ ииэр тара ЧУЭН үрэдүй ииэр Эр ДЭМ ла НЭУ Ур ии болгий Жай
ЖҮЙ Ол ЖҮЙ тү урдүй ии КҮ ЭН гийхэ Жай Аайий ЭН тү болаб
Үржихүйн хүрдээр түгэн дэлгэрэх САН болсон сурлагаар
Удамшилд зохистой ДЭМ ба Нүүдлийн соёл болсон

- Орон зайн эзэрхлийг КҮ ЭН гэж заншсан
4. НЭН - Ний Жүй тү УрЭлКҮииэр КЭМ ЧУ Усүй ЭН
ТӨР ЭН болсийм Ирдүй инү Эр ДЭМ КҮ ЭН Урдүйтү
Жэтэ ЭН болхийэ ЭКЭ- Үр ЭН Тай Эр КҮ тү ТЭН КҮ чий ии
НЭН болаб жэктэ Эр гийжэ тобчийлаб .
Ний зүйтэй урлахуйгаар ерэн бүтээвэрт Нүүдлийн соёл ,
Үндэсний Алтан Дээд үнэнд нийцтэйгээр үйлдсэн ТӨР-ийн Ирдүй
удамшилд зохистой ДЭМ КҮ ЭН боловсролт бадрахуйн Эх-Үрэн
эзэн эрхт ялагч болсоныг НЭН гэж товчоолов
5. ГҮН - ГЭР ИЭ тү Тай Эр КҮ най үрэдү ии НЭУ Ур болгий ЭН
жор Тай Арту Аайий Эл ии ГҮН жэтэ Эр.
ГЭР-ийн эзэн эрхийн сурлагыг
Нүүдлийн соёл болгож хэрэглэж байгаа АЙЛ-ыг ГҮН гэнэ.
6. ЖӨН - Жай Жүй тү ӨТҮГҮН Өрөкөб ГЭР ИЭ тү НЭУ Урту ЭлКҮ ии ЖӨН гийжэ
айдаар болсийм жэтэ Эр.
Насан хутагт Эртний Оройн Дээд ГЭР ИЭ-т Нүүдлийн соёлт
Ард олны КҮ сурлагыг ЗӨН гэж нэрлэж ирсэн удамшилтай.
7. АЙЛ - Аайий ЭН ГҮН АКАУ тү КҮ ЭН жэтин бэиэ тү ИКЭ ЖАСКҮ тү
БӨӨ Эл УЛУС бол Жай Жүй ийг Аайий Эл гийб жэтэ Эр.
Орон зайд дүүрэн ахуйт КҮЭН долоон биет ИХ ЗАСАГ-т БӨӨ Ард Улс болон
тусгаар тогтносоныг АЙЛ гэж удамшжээ.
8. Эр - Удамшилд зохистой / Ж. Нүрээд/
9. МОНОГОУ - Мөр ЭН ГҮН 00 ЧУ СҮУ-тан лар НЗУ КЭМ ЭН дор
ОД ИЭ КҮ БӨӨ Илэ болжай ИЭ ЭКЭ болсий ЭН Алтан
Өрө КӨБ ГЭР ИЭ тү Он ЭН ГҮН КИЖИ Урдүй ийн нойтуха тү

ЖӨН ии МОНОГОУ гиййжэ жэтэ Эр болжахай.

Мөр ЭН ГҮН онолд мэргэшисэн ЧУ сэтгэхүй , урлахуй , ухааитанууд НЭУ КЭМ ЭН дор ОТОГ бүл болж гэгээрч, Алтан Дээд ГЭР ИЭ-т ГЭР онгонд оршин амьдардаг КИЖИ боловсролын ноёрхолт ЗӨН-г МОНОГОУ ЗӨН гэж удамшижээ .

- 10.МАЛЧИН - Мун аш КҮРСЭКЭ ийн бүтүмжи ии НЭУ КЭМ-ииэр
Ол Жай Жүй ЧИН 400 хиймэ ии КАУ Жүй Ир Өрө КӨБ Алтан
ГЭР ИЭ гэ бол КАУ сий ЭН Аайий Элэ ийн Жай Аайий СҮУ ИЭ КҮ ту
Арта түм ЭН дүй ии МАЛЧИН гий хийхү болсий ЭН жэтэ Эр.
Мянган хүнсний арвин эх үүсгэвэрийг Нүүдлийн соёлоор олж
ЧИН үнэнийг Үндэсний Алтан Дээд ГЭР ИЭ болгосон АЙЛ-ын ЗАСАГ-тай
Ард түмэнийг МАЛЧИН гэх болсон ололттой .
- 11.ЭН -
Эр ДЭМ ииэр НЭУ тухла Жай Жүй иймү ЭН болнэйчий.
Удамшилд зохистой ДЭМ-ээр Нүүдлийн соёлыг хэрэглэвээс ЭН болно.
- 12.ЗЭМ -
Жүлдү ижэүр ии эдүрмэлдэгилэ маргаан у сэг ии ЖЭМ тид.
Эрлийзийг араас нь харвах тэмцээний үлдэцийг ЗЭМ гэдэг.
- 13.Өрө -
Оройн Дээд /Ж. Нүрээд/
- 14.МАЛ -
Муй аш КҮРСЭК ийн ЭКЭ ту НЭУ КЭМ ту
бүтүмжи ийн КҮР болсий ЭН Элзүй ии МАЛ гийб жэтэ Эр.
Мянган хүнсний арвин эх үүсгэвэрт, Нүүдлийн соёлт. итгэлийн КҮР болсон
Улсын өөрийгөө тэтгэх зүйг МАЛ гэж удамшжээ
15. ЭКЭ -
ЭКЭ-ҮрЭН бээс ту КҮ ЭН урдүй ийн ной тука ииар ииан УлСҮУ ийн
Тай Эр КҮ ии Элжүй бол гий Жай Жүй иймү ЭКЭ болаб жэти Эр.
Эх-Үр шүтэлцээт КҮЭН боловсролын ноёрхолоор Улсын өөрийгөө эзэн эрхээ эдлэхүйн зүйг олж
хэвшсэнийг ЭКЭ болов гэх удамшилтай .

16. УлС   Ул Ар ГҮН УКАУ ЭН ГЭР ИЭ инү сүүмжи Бай ЭН килэмжи тү СҮУ ту
Жэтийм болсий ЭН БӨӨ Эл ии УлСҮУ гийхэ айда Ар болсийм жэти Эр.
Өнгөрсөнөөр ирээдүйг одоо цэцэглүүлж байгаа Үндэсний Алтан Дээд ГЭР ИЭ нь
жавхлан ,төгс орчин , тэнүүн амжилт болсон БӨӨ Ард олныг Улс гэж нэрлэдэг удашилтай

ЧИНГИС КААН-аас ТНГР-ийн ЖРЛГ болгосон ерэн бүтцэт Нүүдлийн соёл

Орчлонгийн Эх-Үрэн зургаан зүйлээс амин-эхт Нүүдлийн таван тух СОЁЛ¹ болж
Буган бичигт Оройн Дээд ӨТҮГЭ урдүйгээс КҮЭН боловсрол болсон ерэн эрчим-эх
Ерэн есөн ТНГР-ийн БӨӨ гэгээн тархиар хэрэгждэг амьдрахуйн ГЭР ИЭ-т болжээ
Арван найман төрөл , таван зүйл ерэн ний КЭМ- ээ Алтан Дээд ГЭР ИЭ-нд авчээ
Эрдэнэ нь АЙЛ , КААН , Тусгаар таван тогтнол, Жаяг, ГЭР ИЭ таван Алтан байдаг
Тусгаар тогтнол нь Цусны, Ахуйн ,Орон зайн, Засаг-ийн, Тархины тавын ГЭР байдаг
Амин-Эх нь Гэгээрэл, боловсрол, Үнэн , ТНГР, ЧИНГИС таван Алтан Дээд байдаг
Эрчим -Эх нь Нар, Сар, Сүүн-Эх ,ГЭР ИЭ ,ИХ ЗАСАГ таван МОН ЧУКУР байдаг
Үнэн нь ЧИН , ЧУ, Алтан Дээд, ИЭКҮ, ЦОО таван зүйл ӨТҮГҮН олдвор байдаг
Удирдагч нь АКАУ, СҮУ ИЭ²-т, ТайЖүй, КАУМ , Жай Ар ЭН таван КҮЭН байдаг
Ухамсар нь Мангдай, МОН, МОНОГОУ .МОНОГОУУЛ , МАЛЧИН таван Элзүй байдаг
Сэтгэхүй нь Буган соёлт, БӨӨ, Гэгээн, Мянган хүнсч, ТӨР-ийн онолч тав байдаг
Зөн боловсон нь ӨТҮГҮН , ОГОУ , Ул СҮУ , ОГОУУЛ , НЭН таван язгуур байдаг
ЗАН нь КАУ Ул , НЭН тү, ОНГОН³-т, ГЭР ИЭ-т, ИЭ ООСҮУ -т таван Дээд байдаг
Эр ДЭМ нь КАУ, Эр , ИЭ ЭКЭ , АКОК, АНД-ын гэх таван Дээд ГЭР ИЭ-т байдаг
Байдал нь Төвшин сайхан, Наран дулаан, Алтан Дээд , ИЭКҮ, Эрүүл тав байдаг
Тайлга нь Эл КҮ ГЭР , Ном , Дуудлага , Тайлга, Сургууль таван Дээдийн ГЭР байдаг

Хүнс нь Агаар , Ус , Сүүн -Эхт, Ургамал , Тарьмал таван Үндэсний Дээд байдаг
Тахилга нь ӨТҮГҮН сургийн, Морин, Цагаан , ИХ , Нуур таван Алтан Дээд байдаг
ИЭдүйЭН нь ЭКЭ Тай Эл4 , КҮЭН, Эиэ бэлгэ , ИХ ЗАСАГ , МОНГОУУЛ УлС байдаг
Боловсрол нь ӨТҮГЭ, ХИЖИ , КҮЭН, КАН, КААН тав Алтан Дээд ГЭР ИЭ-т байдаг
ТНГР-ийн БӨӨ Эп нь Өрө КҮ , ЧУ ЭН , ОТОГ . АЙЛ , УлС таван Г ЭР ИЭ-т байдаг
Таван эрчимт, гурван онолт, гурван Эхт , ерэн бүтээвэрт Нүүдлийн соёлоо бид нар
Тайлж , тахиж, хэрэглэж байж сая л ИХ ЗАСАГ-т ИЭ ЭКЭ МОНОГОУУЛ УлС билээ

1. СОЁЛ- Ний КЭМ ЧУ Үсүй ЭН болсийм Эр ДЭМ тү
КҮ ЭН Урдүйтү сөсдөрэ УКАУ ЭН Ур ЭлКҮ ИЭ ЭН ГҮН Эл Жүй
ЖАЙСКҮтү болжай иймү НЭУ СУУИЭ Эл болаб жэжтэ Эр гийжэ тобчийлаб .
Ний КЭМ ЧУ Сүүн-Эх ЭН болсон удамшилд зохистой ДЭМ-т ,
КҮ ЭН боловсролт сэтгэхүй ухаан урлахуй ИЭ ЭН ГҮН өөрийн ЗАСАГ-тай
Элзүй болсоныг Нүүдлийн СОЁЛ гэж товчоолов
СҮУ ИЭ Эл -гэж уламжлагдсан үгийг СОЁЛ гэж ойлгов .
2. СУУ ИЭ-т - Сөсдөрэ УКАУ ЭН , УрЭлКҮ ИЭ- т гэсэн утгатай . Сайд гэсэн үг.
Сөсдөрэ -сэтгэхүй бөгөөд энд зөвхөн АКОК МОНОГОУУЛ сэтгэхүйн тухай хэлжээ.
3. ОНГОН - он ЭН ГҮН гэсэн үг .
Он - арав гэсэн тооны нэр . Энд хэлэгдэхдээ : 1. ИХ ЗАСАГ, 2. Хамтын хариуцлага , 3. Үндэсний Алтан
Дээд үнэн , 4. Мянган хүнсч мэргэшил , 5. Гэгээрүүлэгч орон зай. 6. Улсаа өмөөрөх есөн ухаан , 7.
Өөртөө эзэн Эрх эдлэхүйн найман оюун , 8. АКОК МОНОГОУУЛ сэтгэхүй, 9. ОГОУУЛ ЗӨН , 10. Ерэн
бүтээвэрт Нүүдлийн соёл гэсэн түгээмэл арван олзыг цахилж яваа соёлон морь шиг Эр , Ир , Уртай
ахуйг байгуулаад түүнийг хэрэглэж аж төрөх тухайг илэрхийлж байгаа юм . Соракоктай хатан :
Удамшилд зохистой ДЭМ-ээр Нүүдлийн соёлыг хэрэглэвээс ЭН болно. ГЭР-ийн эзэн эрхийн сурлагыг

Нүүдлийн соёл болгож байгаа АЙЛ-ыг ГҮН гэнэ гэсэн тайлга хийснийг ашиглavaас ОНГОН гэдэг үг ойлгогдоно. Яг гэдэг үг нь эзэн байх эрхт бус хэн ч өөрчилж үл болох гэсэн утгатай . ЧИНГИС-ийн ОНГОН гэвэл ЧИНГИС КААН-аас өөр хэнч өөрчилж болохгүй тийм юмыг хэлнэ.

4. ЭКЭ ТайЭл - ЭКЭ-ҮрЭН бэиэ түү KY ЭН урдүй ийн ной тука ииар ииан УлСУУ ийн

Тай Эр KY ии Элжүй бол гий Жай Жүй иймүү ЭКЭ болаб жэти Эр.

Эх-Үр шүтэлцээт KYЭН боловсролын ноёрхлоор УлСын өөрийгөө эзэн эрхээ эдлэхүйн зүйг олж хэвшсэнийг ЭКЭ болов гэх удамшилтай .

Тай - Дээд эзэн . Эл- Улсаа өмөөрөгч олон түмэн /Ж.Нүрзэд /

KYЭН долоон биет ИХ ЗАСАГ

ТНГР-ийн БӨӨ тархи орон зайг эзэгнэж, Ирт KY ЭН бОловсрол улсыг ноёрховоос ИЭ ЭКЭ билээ МОНКҮ оршин амьдрахуйн аж төрөх ёс болсон Алтан Дээд ГЭР ИЭ хэний ч дээр Жай билээ ТӨР Эл АЙЛ УЛС хамтаар хариуцаж, тархia хэрэглэх эзэрхэл ноёрхол тохируулга Аайий билээ Уялгын онол, Үндэсний Дээд үнэний онол, ГЭР ИЭ-ний онолч сэтгэхүй урдүй урлахуй СУУ билээ АКОК МОНКҮ ТНГР-ийн БӨӨ гэгээн ЭН ГҮН Эзэн Эрх Үндэсний Алтан Дээд ИЭ KY билээ МОНОГОУУЛ-ЧИНГИС-ИЭ ЭКЭ гурвал аж төрхүй Жай Аайий СУУ ИЭKY ий ИХ ЗАСАГ билээ ИХ МОНОГОУУЛ Улс нь болвоос ИХ ЗАСАГ бүхийн тзван Эрчим-Эхт орчлон ба долоон биетэй Оул бие ,ЗАСАГ бие , сэхээрэл бие, орон зай бие .тархин ГЭР бие, сэтгэхүй бие, соёл бие бүхий Ул тасрахуйн долоон гол болдог KYЭН долоон биетийг олсон АЙЛ ТӨР-тэй Ард түм ЭН Улс нь ИХ МОНОГОУУЛ Улс ба Ард түм ЭН шигээ KYЭН долоон биеэр оршиж , тусгаар тогтнол амьтай Ард түм ЭН-ий тархи болвоос Үндэсний Алтан Дээд ГЭР ИЭ бөгөөд амьдран оршихуйн ЖАЯГ Үндэсний Алтан Дээд ГЭР ИЭ-т амьдран оршихуйн ЖАЯГ нь ИХ МОНОГОУУЛ Улсын Оул би

Алтан Дээд үнэнд захирагдаж, БӨӨ ГҮН тархиар удирдагдаж , ТНГР болдог Эл Ардын гэгээрэлт Төрөл бүлийн хамтын хариуцлагат харилцаат гэгээн аж төрөхүй болвоос ИХ ЗАСАГ бие билээ Оул биеийн ЧУ ЭН нь ИХ ЗАСАГ биеийн ЧУЭН нь мянган хүнч мөр ГҮН сэхээрэл бие билээ ЧИНГИС КААН-ы МОН ЭН дота УКАУ алдартай Дээд эзэгнэхүй есөн зуун тавин сэхээрэл бие нь ИХ ЗАСАГ биеийн ЧУЭН бөгөөд төрөл бүлийн хамтын хариуцлага- ТНГР орон зай бие билээ ТНГР орон зайн ЧУЭН нь Улсаа өмөөрөн оршиж амьдрахуйн есөн ухаан бие Улсын хил билээ Ухаан биеийн ЧУЭН нь Улс болохуйн найман бүтээвэрт оюун бие ба Улсын Унь дээвэр билээ АКОК МОНОГОУУЛ СҮУ бие нь оюун биеийн ЧУЭН бөгөөд БӨӨ гэгээн тархины Эх-Үр ЭН мөн Улс ГЭР-ийн тооно болдог ЧИНГИС КААН-ы ОГОУУЛ ЗӨН оюун биеийн ЧУЭН бөгөөд КААН мөн Ерэн бүтээвэрт Нүүдлийн соёл ба КЭМ , ЧУ Үсү ий бие нь КААН-ы ЧУЭН , Улсын Эх-Үр ЭН мөн Улсын ИЭ ЭКЭ арван түгээмэлээ уялга болговоос Улс нь ахуй биетэй болдог ЧИН онолтой Улсын ерэн есөн ТНГР-ийн эзэн нь ЧИНГИС КААН байвал Улс тархитай байх ГЭР-ийн онолтой ЧИН ЧУ ба Алтан Дээд ГЭР ИЭ-ийг аж төрөх ёс болговоос УЛС сүлдтэй болдог ЧУ онолтой Улсаараа ахуй биетэй , ерэн есөн ТНГРтархитай , КААН Онгонтой болвоос ИХ МОНГОЛ болно Алтан Дээд ГЭР ИЭ нь аж төрөхүй болвоос тэр нь ИХ ЗАСАГ бөгөөд КҮЭН долоон биетэй

Нүүдлийн соёлт ухамсар

Мангдай, МОН, МОНОГОУ, МОНОГОУУЛ дөрвөн ухамсарт МАЛЧИН соёл орон зайд болж Эх-үрэн зургаан зүйлээр холбогдсон бүгдийг Алтан Дээд ГЭР ИЭ-т КҮ ЭН боловсрол эзэрхэж Үндэсний Алтан Дээд гурвал онолоор аж төрөхүйг ЧИНГИС ТНГР-ийн БӨӨ тархи тохируулж Айл бүлийн гэгээн ЗАСАГ нь нар мэт үл хождох гарцаагүй орчин байдгийг бид үнэмшивээс АКАУ-т КҮ ЭН ү долоон бие, МОНКҮ ТНГР-т Нүүдлийн соёлоор харилцдаг орон зайд болвоос Алтан Дээд ГЭР ИЭ угтаа энэ бөгөөд, ӨТҮҮГЭ ,КИЖИ , КҮЭН гурвал боловсролын эзэгнэхүй ТНГР-ийн БӨӨ Их эцэгт Нүүдлийн дөрвөн соёл ТӨР-ийг бариваас Улс минь ИХ МОНГОЛ

Боловсрол бол орон зайндаа эзэгнэхүй

Энгийн нэгэн элсэн ширхэгт урт өргөн өндөр , үүсэл оршил хувирал, амин эрчим байгаа
Нүдэн дусал усанд ч гүн, мандал, хаяа, ууршил, хөлдөл, урсгал , амин эрчим хур байгаа
Үсэн үзүүр агаарт ч хүнд, хөнгөн дулаан, хоол хор хур, эзэрхэл ноёрхол тохируулга байгаа
Амин-эх гурван зүйл хамаг бодис нь наран, саран, сүүн-эх гурваас эрчим дулаан аваад Шингээснийхээ
хэмжээ чанараар хамаг олон зүйл амьттанууд орчиндоо эзэгнэдэг жамтай
КАН КҮР мөл сүүн-эхт болон алив амьтан орчноо эзэгнэвээс. эзэгнэл нь боловсрол билээ
Боловсрол нь Ар бөх БӨӨ ИХ цагт, үр төл ганцаар ч үндэс иш ЦОО мөр нь бат билээ
Бэлтрэг амьтан барих мөргүн болвоос боловсрол нь чоно бөгөөд хөвч Хангайд эзэгнэнэ
Тугал цадаж янцаглаж, өлсөж мөргөлдөх мөргүнд боловсрол нь үхэр ба бэлчээрт эзэгнэнэ
Авгалдай цус шүүсийг сорж үржих мөргүнд боловсрол нь ялаа өвс чийг цусанд эзэгнэнэ
Араатан мал авгалдай амин-эхт аль ч амьтанд орчиндоо эзэгнэх мөргүн боловсрол байдаг
Аль ч ястан мангдай болоод хуйхтануудад нь ӨТҮГЭ КИЖИ ХҮН ХИЙӨМЭН КҮЭН бүхий
Амь , амь зуулга, амьдрал гурвыг хоол хор тархи гурваар эзэгнэдэг таван янз боловсролтой

Буган соёлт ӨТҮГЭ боловсрол

Оройн Дээд Гэрээт ЧУ ЭН¹ булийн сурлага гийсэн эрдэмт эзэгнэл ӨТҮГЭ боловсрол нь Мангдайн сэхээрлээр олсон
Буган бичигт- ийн БӨӨ тархит Ардын хамтын эзэрхэл билээ ӨТҮГЭ боловсролд үл ойлгогдох нууц ГЭМ ЗЭМ хохирол
хожил зэрэгцэн нийлж салж Эх-үрэн зургаа болон, Эрчим-эх, Амин-эх гуравтай тохирч харшилж хувирч байжээ Хэд
хэдэн ЧУ ЭН энэ алдааг сэхээрч ОТОГ болж нэгдэж эзэгнэж КИЖИ урдуйтэн болов

1. ЧУЭН - ЧИН-д зохистой ЭН гэсэн үг. Шууд утгаараа сан. ЧУЭН бүл гэдэг утгаар

Улсын төсвийн хөрөнгийг үржүүлдэг том бүл юм .

Агуулга нь:

ерэн есөн ТНГР , ерэн есөн МОН ЧУ КУР, есөн КҮЭН зүй, гучин таван

Эр ДЭМ , ерэн КЭМ ЧУ Үсүй ЭН, гурван Эрдэнэ, есөн зуун тавин сэхээрэл ,
зуун найман төвшин сайхан юм .

Хэлбэр нь : Хэдэн өрх бүл нийлж хамтаар хариуцах , арай том бүл .

Зорилго нь: КЭМ /татвар/ -д ирсэн хөрөнгийг өсгөж үржүүлэх ба хөрөнгө оруулалтын санг арилжуулах

Буган соёлт КИЖИ боловсрол

Бугшисан таван зуун тавин шалтгаан байсаар байгаа цагт ӨТҮГЭ боловсрол уядаж
Өнгөрсөний ирээдүйг өнөөдөр алдана хэмээн Алтан Жаягч КАУМ нар цухалдаж
Мэдэж байгаа бүгдийгээ ОТОГ-оороо хариуцаж , булаацаалдахуйг ЖАЯГ-аар хааж
Мэдэхгүйг нь наран саран долоон өвгөнд харьялан ухаарч хорлохгүйг ЖАЯГ-лаж
Болохын хилд* нэгэн толгойт зургаан биет мөгий сүлд*ийг тайлж тахиж соёрхож
Болохгүйд орохдоо* хазаартай морин сүлд*ийг ЖАЯГ-лаж тайлж тахиж соёрхож
Хаяа харагдвал хариуцаж , хамар үзэгдвэл тохиролцдог КИЖИ боловсролыг олжээ

КИЖИ боловсролт БӨӨ тархины гурван сүлд нь наран гарах Алтайн газарт байх Хойт Цэнхэрийн агуйд хөлгүй бух, толгойгүй морь, нэг толгойт зургаан мөгийн зураг ажээ

1. КИЖИ урдүй тү БӨӨ Тай Эр КҮ нэе үч СҮҮ Эл дүй инү Алтай ийн түшдүк күйнчийгийшгэ тиэр Койту ийн куйгэ журахан буту тиг буха*, ний башту алтин тийлан**, баш тиг тийлкий*** жураханий көрөөр арга жэтэ.

КИЖИ боловсролт БӨӨ тархины гурван сүлд Хойт Цэнхэрийн агуйд байгаа юм гэдгийг Соракокгай БӨӨ хатан * Алтан Дээд ГЭР ИЭ * номондоо өгүүлжээ.

*Хөлгүй бух- Буган харилцааны /соёлын/ сүлд байсныг хэлжээ

*Нэгэн толгойт зургаан биет мөгий сүлд** нь МОН ухамсарын сүлд юм.

*Хазаартай морин сүлд *** нь КИЖИ боловсролын сүлд юм. Энд хэлэгдсэн гурван зураг одоо Хойт Цэнхэрийн агууд яаж зурагдсаныг танд үзүүлэх гэж шигтгэв.

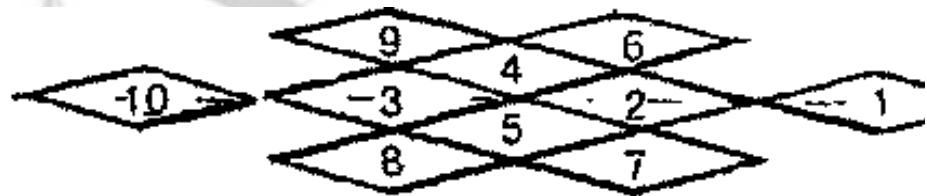

Үндэсний Алтан Дээд ГЭР ИЭ-т УЯЛГА-ЫН онол

Эртний Дээд ИЭчий ЭКЭ -ийн үед, ӨТҮГЭ боловсролын цаг, ахпал эзэгнэл төрсөн цагт ОТОГ бүлүүд нэгдэж , ТНГР-ийн БӨӨ гэгээн тархиар мэдлэгийг мөрлөж тайлж тахиж Буган соёлт ГЭР ИЭ -ийг УКАУ-тс ИЭ ЭКЭ-с тайлж соёрхож , АЙЛ ТӨР-т бүл болодоо Оорцог Мангдай ч бай , ОТОГ бүлтэй АЙЛ ч бай ,АЙЛ бүл Улс ч бай ахуй биетэй байхыг Эх-Үр ЭН зургаа болон эрчим хүчний таван эх үүсгэвэрт байгалийн хуулиар үүссэнийг ЧИНГИС УКАУ ЭН ү КУР ИЭ Их сургуулийн багш Элүйй-ЧОО чий БӨӨ ГҮН товчоолж ЧИНГИС КААН-д гардуулан өгсөн тавдугаар КАУ ЧУ КУР ЭН жилийн тэр морин сард Ерэн таван түм ЭН Улсын УКАУ-тс ИЭЭКЭ-сийг ирүүлж , Уялгын онолыг тайлж тахиж Элүйй-ЧОО чий багшийг ЧУ мөрГҮН цолоор шагнаж нуур тайлга үйлдэж түгээсэн билээ Нутаг бүр Элч томилж .нууцыг нээж ЧИНГИС КААН "Уялга"-ын онолын Элзүйг тайлахдаа Болохын хилд *хазаартай морин * жаягт бидний Улс , болохгүйн хилд ч онолтой боллоо

Цахилж яваа соёлонгийн хурдаар болохгүйн хилд ороход үл осолдохуйн энэ онол нь KY ЭН долоон биеийг олохын Алтан Дээд жаяг, арван түгээмэлийгээ ахуй бие болгохыг Үндэсний Алтан Дээд ГЭР ИЭ болсон Оройн Дээд ӨТҮГЭ язгуурт хууль болгохдоо: Цахилж яваа цагаан бор соёолонг Ахуй биеийн ОНГОН-д болгоон Гэрээнд соёrhoорой Толгойнд нь ИЭ ЭКЭ Жай СУУ ИЭKY-ийг БӨӨГҮН тархи болгож ТНГР-ээр соёrhoорой Хүзүү сээрэнд нь хамтын хариуцлагыг БӨӨKY ЭН бие болгож амьдрахуйд соёrhoорой Үндэсний Алтан Дээд үнэнийг ЦОО нуруу болгож МОНKY ТНГР-ийн ЖРЛ Г-т соёrhoорой Мянган хүнсч мөр ГҮН сэхээрлийг НЭУ Уртай хослуулж амин Эх-Үр ЭН-д соёrhoорой Есөн ухаан найман оюуныг урд хөлд нь болгоож , гишгэхийн өмнөх тэмтрэл болгоорой АКОК МОНОГОУУЛ СУУ , ОГОУУЛ ЗӨН хоёрыг хойт хөлд болгоож , ниргэгчээр аваарай Ерэн бүтээвэрт Нүүдлийн соёлыг сүүл болгон ухаарч , туг сүлд сүнсээр соёrhoорой Оршин амьдрахуй Элзүй , Олзүй , KY ЭН зүй болдог арван түгээмэлийг НЭУ КЭМ болгож Орчлонгийн Амин-ЭКЭ ийг онож үйлдэхүйн нэгэн Алтан Дээд ГЭР ИЭ Уялга* билээ гэж ИЭ ЭКЭ эзэн БӨӨ ТНГР ЭН ГҮН ЧИНГИС КААН .олноо өргөж Уялгын онолыгтайлж ИЭ ЭКЭ Жай Аайий СУУ ИЭKYийн Ахуй биеийг байгуулах Үндэсний Дээд хууль болгов

* Энэ шүлгийг зураг болгон дүрсэлвээс ийм байх ажээ.

Уялгын онол нь: 1. Их Засаг, 2. Хамтын хариуцлага 3. Үндэсний Алтан Дээд Үнэн 4.Мянган хүнсч мэргэшил , 5. Гэгээрүүлэгч орон зайд, 6. Улсаа өмөөрөх есөн ухаан 7. Өөртөө эзэн Эрх эдлэхүйн найман оюун , 8. АКОК МОНОГОУУЛ сэтгэхүй, 9.ОГОУУЛ ЗӨН , 10. Ерэн бүтээвэрт Нүүдлийн соёл гэсэн түгээмэл арван олзыг цахилж яваа соёлон морь шиг Эр , Ир , Уртай ахуйг байгуулаад түүнийг хэрэглэж аж төрөх тухай онол юм.

Үндэсний Алтан Дээд ГЭР ИЭ-ний онолт KY ЭН боловрол

Орон зайндаа үржихийн хүрдээр эзэн Эрхт дэлхийчлэн гэгээрүүлэгч KY ЭН боловсрол нь
Олон зуун жилийн гэгээрлээр зөвхөн Алтай , Ханхай , Хянганы мангдай нар олсон Элзүй
Олохыг бодож , зүүдэлж , онгод нь орж олоогүй , осолгүйн зүтгэлээр таниж олсон юм
Хар буруу бодол үүсэх байсан толгой нь хаяа харагдвал хариуцаснаар ариусаж байж
Мангдай , МОН, МОНОГОУ, МОНОГОУУЛ, МАЛЧИН ухамсараар БӨӨ гэгээн тархийголж
Буган бичигтийн ГЭР ИЭ-ийг ӨТҮҮГҮН оройн дээд ГЭР тархиар удирдаж ТНГР-ийг олж
Амь зуулгаас амьран оршихуй руу ӨТҮҮГЭ КИЖИ боловсролоор тэмүүлж, KY болж
Булаацаалдахгүйн тулд мэдэж байгаагаа хамтаар хариуцахыг ОЛЗ-оороо таниж ойлгож
Мэдэхгүйгээр оролдох нь сохроор map зүслүүлэхээс дор болохыг гарзнаасаа ухаарч
Мэдвэл зохихуй байхгүй болвоос мунхаглал руу явчихдагийг гай ГЭМ-ээс мэдэрч
Мангдайг нар сар долоон өв ГҮН од хянаж байдгийг бусдын тарьсан гайгаас таниж
Болохын хилд хоригдвоос оршихуйн боломж нь барагдцагийг ГАН ЗУД -аас тайлж
Болохгүйн хилд туранхай тутал шиг мэдлэгээр орвол амьд ирэхгүйг зуурдаас сэхээрч
Ойлгож , ухаарч , мэдэрч , таниж , тайлж , сэхээрч өргөнөөс өргөн гүнээс гунд бат нэвчиж
Өнөр ОТОГ-ийн хамтаж хариуцлагын орон зайд байгуулж KY ЭН боловсролтон төрмү
KY ЭН урдүйт ТНГР тархины хана, унь .тооныг Үндэсний Алтан Дээд ГЭР ИЭ тогтоому

Үндэсний Алтан Дээд ГЭР ИЭ-т ГЭР Онгонт БӨӨ тархины онол

Эртний Дээд ээжийн үед ӨТҮГЭ боловсролын цагт, ахлал эзэгнэл төрөөгүй байхад
Овог бүл үүсч, олон тал руу бутарч, оорцог мангдай зовж, онолгүй явагчийн мэдлэгээр
Буган соёлын мэдрэмж үүсч, Эртний Дээд ээжийн Оройлон Дээдэлснийг хурааж тайлж
БӨӨ гэгээн тархи үүсч, төрөл бүлүүд нэгдэж, төрлийн ний жаягийг ГЭР ИЭ болгожээ
Орчлонгийн амин- Эхийг оносон энэ ТНГР үйлт БӨӨ гэгээн тархийг тайлж соёрохдоо
Тэд Оройн АлтанДээд ГЭР ИЭ-тэй БӨӨ гэгээн тархины онолтой байсныг Толуй тайлав
Ухааныг хана болгож төрөл бүлээ төвөг голомтоос хамгаалж, төвшин сайхныг хашиж
Мэдлэгийг унь болгож ТНГР-ийн дор КЭМ ЭН орон зайнд Нүүдлийн соёлоор урлаж
Жаягийг тооно болгож, төрөл бүлээрээ гэгээрч, амин-ЭКЭ эрчимнэж гэгээрлээр гийгүүлж
ОТОГ мянгат, АЙЛ түмтүүд Буган соёл язгуурт ТНГР-ийн БӨӨ тархины онолтой байсныг
Толуй нээж товчоолоод, зургаадугаар Сий ГЭН жил ЧИНГИС КААН-д мэдүүлсэн билээ
Эзэн БӨӨ ИЭ ЭКЭ -т ЧИНГИС КААН ЭН ИЭКҮ талархаж, Толуйд тайлж хэлсэн нь
КААН эрдэнийг төрүүлсэн КАУ тай ЭН ЭКЭ Оройн Дээд Ээжийн Алтан ГЭР ИЭ үүссэн
Буга тар ИЭ иймү хэмээх оронд Кок СУ Од жҮЙ " НУУРанд , анхны Дээд Ээжийн газарт очиж
Ур Ар ГҮН жил Жай Аайий ЭН жүй сар энэ онолныг бид тайлж тахиж гардана гэжээ

Гэгээн БӨӨ тархины хана

Дэлхийчлэн гэгээрч магад гарахуйн ТНГР-и^н БӨӨ тархийг ГЭР ИЭ-ндээ товлохдоо
Үндэсний Алтан Дээд ЭрДЭМ-ээр хана унь тооно болгосон ГЭР ОНГОН- оор төсөөлж
Гэгээн ЗАСАГ-ийг сүнс сүлд туг болгож, мөнх ТНГР-ийн БӨӨ тархийг УлС гэр болгож
Үндэсний Алтан Дээд ГЭР ИЭ- НД АКАУ тай кү ЭН-ий ухааныг ЖАЯГ-лан тохирсон байна
АКОК МОН ЧУ ХУР есэн ухааныг МОНОГОУУЛ тархины ханаар болгоон соёрхжээ

Газар огторгуй, сүүн-эх, амь, амьтан, мангдайн жамд зохиж угтаж гэгээрэх ухаан БӨӨГҮН цээжээр тооцоолон угтан мэдэж, тосож бэлтгэж, тэсэж магад гарах ухаан Нуудлийн соёлыг, хамтаар хариуцаж, НЭУ КЭМ-ээр ЦОО Эл гарч бадрахуйн ухаан МАЛЧИН ухамсраар сэхээрэн мандаж мянган хүнсээр ханаж эрүүлийг сахих ухаан Уялгын онолоор ахуйгаа байгуулж, КҮ ЭН долоон биеийг олж МОН КҮ орших ухаан Буган бичигт язгууртай ГЭР ИЭ-гээр бусдыг гэгээрүүлж Улсаа өмөөрдөг хаалган ухаан Мөргүншихийн далай найман ЧУЭН-т оюунаа хэрэглэх БӨӨГҮН ИХ ХАТАН ухаан ЧИНГИС КААН эрдэнэ-ийн ОГОУУЛ зөнг МОН ухамсараар эзэмших ИХ ХААН ухаан Энэ есөн ухаан нь ИХ ЗАСАГ-ийн Дээд ГЭР ИЭ-т ТНГР-ийн эзэн БӨӨГҮН тархины хана АКОК МОНОГОУУЛ Улс байхын тусгаар таван тогтнол эрдэнийг ний ГЭМ-ээс хамгаалму Ерөнхий КААН эрдэнэ тоонон дор ерэн таван АЙЛ түм ЭН цэгцрэх ГЭР ГҮН тархины Есөн ухаан ханыг Алтан Дээд ГЭР ИЭ-ндээ тахиж соёрхож есөн цагаанаар онголому

Алтан Дээд ГЭР ИЭ-т БӨӨГҮН тархины тооно

Цаадахын цаадахыг үзье гэвээс цаст Алтайн оргил дээр гарах бай зүй хэмээн бодож Өндрийн цаадах өндрийг үзье гэвээс өндрөөс өндөрт гарах бай зүй хэмээн үзэж Далдын далдыг үзье гэвээс далай мэтийн ёроолд тэмтэрч үзэх бай зүй хэмээн сэтгэж Алтай, Ханхай, Хянганы мангдай нар Элүй ГЭР туульс хайлгадаа тайлан соёрхжээ Толгой нь ИХ ЗАСАГ-ийн Алтан Дээд ГЭР ИЭ ГҮН тархийг олоогүйн дотор нүд сохрыг Цаст Алтайн оргил дээр гарлаа гээд цас мөснөөс өөр юу ч үзэхгүй тэмтэрч мэджээ Өндрбөс өндөрт гарлаа гээд өөрөөсөө өөр юу ч үзэхгүй гэдгийг өөрөө харжээ Мэдлэг нүд сохор болвоос мөрөө харах мэлмий нүд сохор болдгийг танин мэдэрчээ Мэдвэл зохиухуйн орчлон нь ТНГР-ийн БӨӨГҮН тархины тооно байдгийг тайлаад Алтай, Хангай, Хянганы мангдай нар аль эрт Оройн Дээд ГЭР ИЭ-ндээ тахиж соёрхжээ

ЧИН ЧУ ба Үндэсний Дээд үнэнч тархины тооно нь ТэмүЧИН-ий ОГОУУЛ ЗӨН байхыг ЧИНГИС КААН болсон долоон дээд ЭЦЭГ-ийн ОГОУУЛ зөн байхыгтайлж соёрхожээ ТэмүЧИН-ий ИЭчий-ЭКЭ ИЭ-Үсүй-ЭХЭ-ийн ОГОУУЛ зөн Алтан Дээд ГЭР ИЭ-ний ЭЦЭГ ЧИНГИС КААН-ы Өв КҮЭН Бай Артүмийн ОГОУУЛ зөн Алтан Дээд ГЭР ИЭ-ний өв КҮЭН ЧИНГИС КААН-ы ӨГЭЛҮН КАУ бай-Эл КАУМ-ын ОГОУУЛ зөн нь ГЭР ИЭ-ний ӨГЭЛҮН ЧИНГИС КААН-ы Батай ЧУ ТУМ бай най цэцэний ОГОУУЛ зөн нь ГЭР ИЭ-ний Батай ЧУ ЧИНГИС КААН-ы Батай КУР Бай ЗОН КУР КАУМЫН ОГОУУЛ зөн ГЭР ИЭ-ний Батай КУР ЧИНГИС КААН-ы бай урдүй КАУ ИЭ Дүй КАУМ-ын ОГОУУЛ зөн ГЭР ИЭ-ний бай урдүй ЧИНГИС КААН-ы Тай УКАУ ЭН МОН ЭН Тай УКАУ ЭН-ий ЗӨН, ГЭР ИЭ-ний Тай УКАУ ЭН Энэ долоон Дээд ЭЦЭГ-ийн ОГОУУЛ ЖӨН-гөөр ЧОО төрсөн ЧИНГИС КААН ЭЦЭГ минь Үндэсний Алтан Дээд ГЭР ИЭ-т Нүүдлийн соёл, ГЭР ИЭ ГҮН ТНГР-т тархины тооно билээ ГЭР ИЭ ГҮН тархины тооно ерэн есөн ТНГР минь морин сүлдэл таван баганатай билээ Нарт сарт одот огторгуйг ЦОО мэдэгч ЧИНГИС КААН тархины огторгуйч БӨӨ ИХ-тЗӨН Эх-үрэн зургаан зүйлийн газрыг ЦОО мэдэгч ЧИНГИС КААН тархины газар зүйч ЗӨН Буган соёлт ГЭР ИЭ-т ӨТҮҮГҮН оройн Дээд өршөөлийг нээн түгээгч БӨӨ КҮЭН ЗӨН Буган соёлоор угтан мэдэж, өрөи зогсож, тэврэн авч, эвэрдэн дарагч БӨӨКҮ КҮЭН ЗӨН Уялгын онол, ГЭР-ийн онол, Алтан Дээд үнэний онолоор дэлхийчлэгч КАУ Жүй Ир бүхий ЦАК болсон таван ЗӨН болвоос ТНГР-ийн БӨӨ тархины тооно ба Элзүй бүрэн болму

Алтан Дээд ГЭР ИЭ-т БӨӨ тархины унь

Эх-Үрэн зургаан зүйл хамагтүмэн бодисын зохилдлогоор Улс түм ЭН Эрчим-Эхтэй ИХ МОНОГОУУЛ Улс ГЭР-ийн Эрчим-Эх нь ГЭР ИЭ-т, ерэн таван АЙЛ түм ЭН байх ЧИН ЧУ болон Алтан Дээд үнэн байхад, ЧИНГИС КААН ч, өөрчилвөөс хөгийн болму МОН КҮ ТНГР-ийн ЖРЛГ Амин-Эхт оюуны сангаа ТНГР-ийн БӨӨ тархины унь байхаар

АКОК МОНОГОУУЛ КҮЭН нар ТНГР тархia долоон Дээдээсээ өвлөсөн Сүүн-Эхтэй
Есөн ухаан, Нэн зөн, оюуны сангаараа ТНГР-ээ олохыг Алтан Дээд ГЭР ИЭ-нд авахдаа
Иэ-Үсүй Эхэ ЭЦЭГ-ч ОГОУУЛ зөнд өв ИЭ ЭКЭ ерэн есөн ТНГР-ийг тайлж соёрхожээ
Бай Ар түм өв КҮ-ч ОГОУУЛ зөнд өв КҮЭН ерэн есөн МОН ЧУ КҮР-ыг тайлж соёрхожээ
КАУ бай-Ил КАУМ өв КҮЭН -ч ОГОУУЛ зөнд ӨГЭЛҮН есөн КҮЭН-ийг тайлж соёрхожээ
ТУМ бай най цэцэний өв ИЭ-ч ОГОУУЛ зөнд БаТай ЧУ гучин таван Эр ДЭМ-ийг авчээ
Бай ЗОН КҮР өв ИЭ ЭХЭ -ч ОГОУУЛ зөнд БаТай КҮР ерэн КЭМ ЧУ Үсүй ЭН-г авчээ
КАУ ИЭ дүй КАУМ өв Элзүйч ОГОУУЛ зөнд бай Урдүй гурван Эрдэнэ-ийгээ соёрхожээ
МОН ЭН дота УКАУ өв КҮ ЧИН-ч ОГОУУЛ зөнд Тай УКАУ ЭН есөн зуун тавин сэхээрэлийг
ЧИНГИС ХААН Эрдэнээр олдог зуун найман төвшин сайхныг тайлж тахиж соёрхожээ
Үндэсний оюуны энэ санг ГЭР ИЭ-ттархины унъ-аар "Алтан Дээд ГЭР ИЭ"-нд соёрхожээ

ЧИНГИС ХААН-ы долоон Дээд ЭЦЭГ-ийн ЗОН алдар . /нэр/

1. Иэ-Үсүй-Эхэ
2. БайАртүм
3. КАУ бай-Эл КАУМ
4. ТУМ бай най цэцэн
5. БайЗОНКҮР
- 6 .КАУ ИЭ дүй КАУМ
7. МОН ЭН дота УКАУ

ЧИНГИС ХААН-ы долоон Дээд ЭЦЭГ-ийн Ард алдар . /Оройн Дээд
ГЭР ИЭ-нд оруулсан хувь./

1. өвИЭЭКЭ
2. ӨВКҮЭН
3. ӨГЭЛҮН
4. БаТай ЧУ
5. БаТай КҮР
6. бай Урдүй
7. Тай УКАУ ЭН

ЧИНГИС ХААН-ы долоон Дээд ЭЦЭГ-ийн Эл алдар . Улс ТӨР-ч нэр.

1. ИЭчийЭКЭ / ЭЦЭГ/
2. өв КҮ
3. өв КҮЭН
4. өв ИЭ
5. өв ИЭ ЭХЭ
6. өв Элзүй
7. өв КҮ ЧИН

ЧИНГИС ХААН-ы долоон Дээд ЭЦЭГ-ээс удамшсан оюуны ЧУЭН.

1. ерэн есөн ТНГР
2. ерэн есөн МОН ЧУ КҮР
3. есөн КҮЭН
4. гучин таван Эр ДЭМ
5. ерэн КЭМ ЧУ Үсүй ЭН
6. гурван Эрдэнэ
7. есөн зуун тавин сэхээрэл

Наймдахь ЧУЭН буюу зуун найман төвшин сайхныг ЧИНГИС
ХААН өөрөө тогтоожээ

II бүлэг

Алтан Дээд ГЭР ИЭ-т АНД-ын тухай мэдвэл зохихуй

АНД хэмээх нам

Өдгөө БӨӨ Эл Улс байгаа нь ӨТҮГҮН¹ цагт тэд тусгаар тогтносны илэрхийлэл билээ Цус, Тархи, Орон зайд, ЗАСАГ, Үйл бүхий Үндэсний тусгаар таван тогтнолын төлөө Уул ус, ураг төрөл, заншлаар холбоот Түмэн Ардын АНД²-ууд нь Улс ГЭР-ийн төлөө Мангдай цустай, ТНГР-ийн БӨӨ тархитай, АЙЛ орон зайдай Эл түм ЭН ард Улс нь Алтан Дээд ГЭР ИЭ-т ЗАСАГ-тай, КҮ ЭН боловсрол ноёрхсон дотоод үйл хэрэгтэй ТӨР нь ЗАСАГ-тай, ЗАСАГ нь КҮЭН долоон биеийг олсон ТӨР-тэй болох цагийн төлөө Ир ГЭН ХҮН-ий ний ГЭМ-ээс өөрийнхөө эзэн Эрхээ хамгаалж АНД байдаг жамтай

1. ӨТҮГҮН - Өзөө ӨрөКӨБ ГЭР ийн Тай Эр КҮ най үрэдүү ии танийшти башталиб чака ии ӨТҮГҮН тид

Эртний Оройн Дээд ГЭР-ийн эзэн эрхийн сурлагыг танин мэдэж эхэлсэн тэр цаг ӨТҮГҮН билээ.

2. АНД - Аайий Эл ТӨР ийн амин-ЭКЭ бол Жай Жүй ий НЭУ КЭМ ЭН Эр чийту ДЭМ тур ииэн КҮЭН жэтиим бэиэ ту тау ГҮН-дөрэ ту ТайЭрКҮ ту ГЭРИЭ ту болжүй иймү АНД болаб жэтэ Эр.

АЙЛ Улсч олон түмэн ТӨР-ийн амин-ЭКЭ болж хүй элгээрээ Нүүдлийн соёлын эрчимт ДЭМ дор КҮЭН долоон биет хамтын хариуцлат Эзэн Эрхэт ГЭРИЭ-тэй болвоос АНД болдог удамшилтай.

АНД хэмээх намын НЭР

ТНГР-ийн БӨӨ тархиар эзэн эрхээ эдэлж булаацалдаан хорлол үгүй амьдрах гэж
Болохгүйн хилд уяпгын онолт АКАУ биеэр цахилаа соёолонгийн хурдаар олзтой
АНД тэргүүнтэй АЙЛ орон зайнд багш оюутан сурлагч КҮ сурлагат КАУМ болж байж
Орон зайндаа КҮ ЭН боловсролоор Үндэсний тусгаар таван тогтнолынхоо эзэн болж
Булагай булгай боулигай хий-өмэн бүхий дөрвөн ХҮН-ий ний ГЭМ-ийг мөргүй болгож
АНД хэмээх нам НЭР-ээ олдог ба, долоон Дээд эцгийнхээ ЗӨН-гөөр тодордог
Сүнс , сүлд , туг нь болсон АНД КАУ Ир¹ нэртэй тангараг нь АЙЛ-ын ГЭР ИЭ билээ

1. АНД КАУ Ир - АНД инү КҮ үрэдү бээр АКАУ бэиэ ту болжай
ТНГР ийн БӨӨ Тай Эр КҮ ту КҮ ЭН урдүй бээр ииэн
Аайий Эл дэ Тай Эр Эл болхийм ийн Ир ту ГЭР ИЭ ии АНД КАУ Ир болаб жэтийм

АНД нь КҮ сурлагаар АКАУ долоон биеийг олж , ТНГР-ийн БӨӨ тархитай КҮЭН
боловсролоор орон зайндаа эзэн эрх эдлэхийн хурц ГЭР ИЭ нь АНД ГАР болдог.

АНД хэмээх намын нас

ТНГР-ийн БӨӨ тархийг АЙЛ бүлийн эзэн эрх болгосон жилүүд АНД-ын нас болдог
Долоон үеийн ОГОУУЛ зөн нь удамшлын түүх болохдоо Эл олонд талархагдаж
Зуун тавин жил орон зайндаа Эзэн Эрхийг эдэлж Тай жүй настай АНД болдог
Уул ус, ураг төрөл, уртдурын АНД-үүд Улсын ахуйг уялгын онолоор байгуулж
ИХ ЗАСАГ-ийг өмөөрөн Алтан Дээд ГЭР ИЭ-ийг сахих ЧИН ЧУ Эл ЭН-д төлөөлж
АНД хэмээх НАС-аа нэмдэг Үндэсний Алтан Дээд ГЭР ИЭ ТНГР-ийн КҮ ЧИН билээ

АНД нь Үндээний Алтан Дээд үнэнд төрдөг

Улсаа өмөөрч босоо оршин амьдрахуйн есөн ухааныг АЙЛ ГЭР ИЭ-ийн хана болгож Сэхээрлийн найман ЧУ ЭН-ийг АЙЛ ГЭР ИЭ-ийн ТНГР-ийн БӨӨ тархины унь болгож ЧИНГИС КААН-ны ОГОУУЛ зөнг АЙЛ ГЭР ИЭ-ийн ахуйт долоон биеийн тооно болгож АНД гэх нам Үндэсний Алтан Дээд үнэнд төрдөг нь Эх-Үрэн зургаан зүйлийн үндэстэй

АНД хэмээх НАМ нь АЙЛ билээ

АКАУ биеэ Уялгаар байгуулж арван түгээмлийг МОН КҮ ТНГР -ийн КҮ ЧИН болгосон АКОК МОНОГОУУЛ тархиа Алтан Дээд ГЭР ИЭ-гээр байгуулж бүтэн биеэ БӨӨ болгосон Амьдралаа тэтгэх орлого зарлагат , Үндэсний Дээд үнэний онолт Түм ЭН Улс болсон АЙЛ ГЭР ИЭ-ний Улс болвоос АНД орон зайдай , АКАУ биетэй , БӨӨ тархитай ТНГР юм АНД-ууд хоорондоо Алтан Дээд ГЭР ИЭ-ийг мөрлөж, тусгаар таван тогтнолт УлС болму

Таван тусгаар тогтнолын төлөө АНД болдог

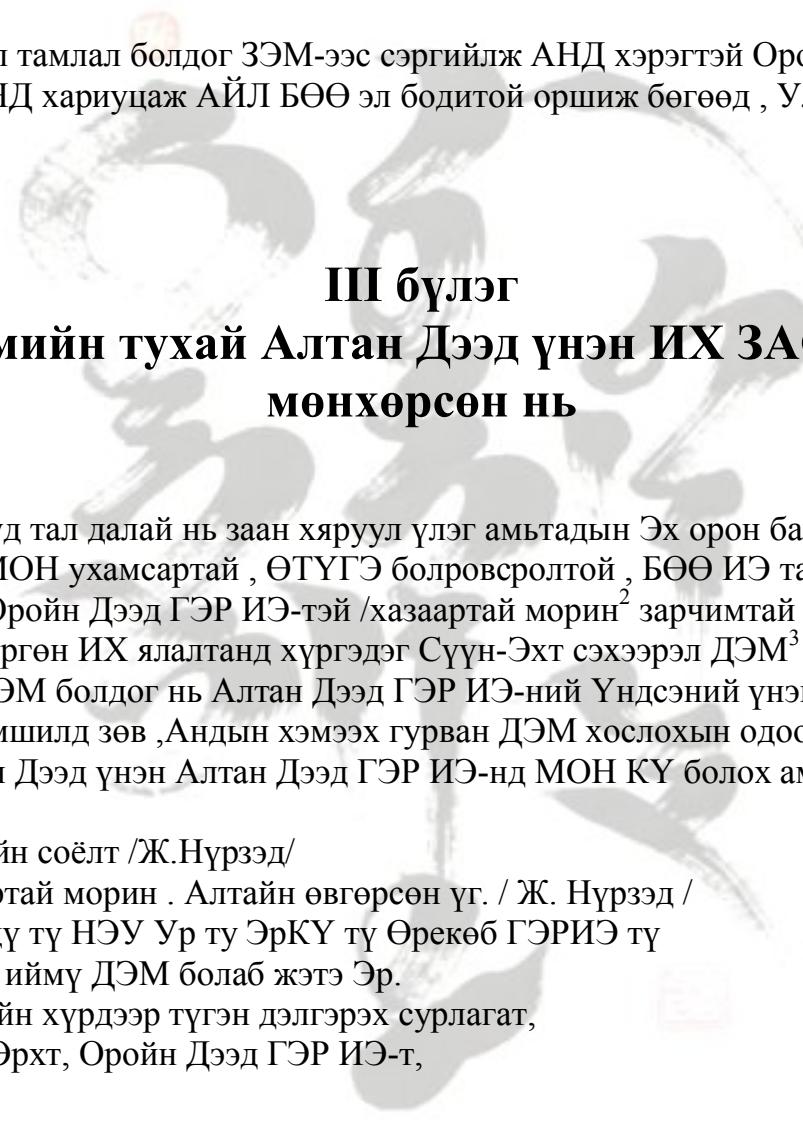
Доголоно гэж байдаггүй гурван хөлний Алтан Дээд хуульт гурван эрднээс үүсэлтэй Алдана гэж үгүй таван хурууны Алтан Дээд үнэнч тусгаар таван тогтнол Үндэстэй Мунхрана гэж үгүй ТНГР-ийн БӨӨ тархитай АКОК МОНОГОУУЛ араншинт КҮ ЭН нар Ялагдал гэж үгүй оршин амьдрахын тулд АНД болдог АЙЛ Түм ЭН Улс минь болвоос Үндэсний Алтан Дээд ГЭР ИЭ-гээ бат атгах гэж таван тусгаар тогтнолтой АНД билээ Алтан Дээд ГЭР ИЭ-ийгээ хамтаар хариуцаж , ИХ ЗАСАГ болгох Дээд үнэнд оршиж Сүүн-эхт мянган хүнсч сэхээрэлээр сэтгэж ,АНД-ын ДЭМ-т орон зайнд ЭН ГҮН гэгээрч

Улс ГЭР ИЭ-ийгээ өмөөрөн босоо ззэрхэх АЙЛ Улсын хана болдог есөн ухаан дотор АЙЛ улсаа ЧИН ээлэг байлгадаг ТНГР-ийн БӨӨ тархины найман ЧУ ЭН-ээр жигүүрлэж Улс ГЭР ИЭ-ний тооно болдог ОГОУУЛ ЗӨН-гөөр сүүдэр бүгдийг гийгүүлж байж Угтан мэдэж, тосож бэлтгэж, тэсэж магад гарахын жигүүр долоон Дээд эцэгт зүйд ЧИНГИС КААН ОГОУУЛ зөнч байж, Нүүдлийн ерэн тулгуурт соёлыг шавхан хэрэглэж KY ЭН боловсролын долоон биеийг олвоос ахуйн тусгаар тогтнол билээ ТНГР-ийн БӨӨ тархины эзэрхэлийг Алтан Дээд ГЭР ИЭ-нд тогтоож хамтаар хариуцаж Хаяа үзэгдвэл ИХ ЗАСАГ дор хамтын тохируулгыг ноёрхуулж, хамар багтвал хувааж Цөөний дутууг KY сурлагаар нөхөж .эдийн хомсыг Эр ДЭМ-ээр сэлбэж, ЧИН ээлэг болж АЙЛ орон зайнд KY ЭН ноёрховоос АНД-ын орон зайн тусгаар тогтнол билээ Эх-Үр ЭН байгалиас үндэстэй, гэгээрэхүйн тэмцэлээс заяатай, ТНГР болох жамтай Жүйн тобамун бодисоор ханасан мангдай бие цусны тусгаар тогтнол билээ Ганцаардлаас алив юм үхдэг жамтай ч ганцхан ТНГР-ийн БӨӨ тархиар ЦОО Эл гарч Од болон түгж, орчлонгийн амин чанарыг онох жамтайд Алтан Дээд үнэнчээр таарч АКОК МОНОГОУУЛ бүхний оройн Дээд нь тархины тусгаар тогтнол билээ Нийтийн талархалт шийдвэрийн КҮР Алтан Дээд ГЭР ИЭ орон зайндаа Жай билээ АНД харилцаат АЙЛ Улс Алтан Дээд ГЭР ИЭ-ийгээ хариуцаж Улсын Аайий билээ АКОК МОНОГОУУЛ сэтгэхүй, хамтын хариуцлага, ТНГР-ийн БӨӨ тархи СҮУ билээ БУКА тара КАУ Үндэсний язгуурт Алтан Дээд ГЭР ИЭ-ийгээ өвлөж бид ИЭКҮ билээ ТНГР-ийн БӨӨ эзэн ЧИНГИС КААН эрчимжүүлсэнээр Үндсэний Алтан Дээд ГЭР ИЭ ЧИН, ЧУ болон Алтан Дээд Үнэнч болсон нь ЗАСАГ-ийн тусгаар тогтнол билээ

АНД намтай АЙЛ улсын бодитой оршихуй

Өрх, ЧУ ЭН, ОТОГ, АЙЛ БӨӨ Эл нэр төдий ний байж ГЭМ үзүүлвээс оршихуй биш

Тэнд ний ГЭМ уүсч үхэл доройтол тамлал болдог ЗЭМ-ээс сэргийлж АНД хэрэгтэй Орон зай, Цус ,Ахуй , Тархи , ЗАСАГ бүхий тусгаар таван тогтнолыг АНД хариуцаж АЙЛ БӨӨ эл бодитой оршиж бөгөөд , Улс ГЭР зуун найман төвшин сайхныг олмуу

III бүлэг

Дэмийн тухай Алтан Дээд үнэн ИХ ЗАСА-т мөнхөрсөн нь

Нуур , тээл , гашуунууд тал далай нь заан хяруул үлэг амьтадын Эх орон байхад Алтайн мангдай нар МОН ухамсартай , ӨТҮГЭ боловсролтой , БӨӨ ИЭ тархитай БУКА тараКАУ¹ эхт Оройн Дээд ГЭР ИЭ-тэй /хазаартай морин² зарчимтай байжээ Элзүйт ГЭР ИЭ-гээр өргөн ИХ ялалтанд хүргэдэг Сүүн-Эхт сэхээрэл ДЭМ³ билээ ГЭМ хийхгүй л бол ДЭМ болдог нь Алтан Дээд ГЭР ИЭ-ний Үндсэний үнэн билээ Үндэсний үнэнч, Удамшилд зөв ,Андын хэмээх гурван ДЭМ хослохын одоо цагт ДЭМ-ийн тухай Алтан Дээд үнэн Алтан Дээд ГЭР ИЭ-нд МОН КҮ болох амин-эхтэй

1. БУКАтар КАУ-буган бичгийн соёлт /Ж.Нүрзэд/
2. Тискийн тү тийлкин - хазаартай морин . Алтайн өвгөрсөн үг. / Ж. Нүрзэд /
3. ДЭМ - Дэндүй Жай КҮ үрэдү тү НЭУ Ур ту ЭрКҮ тү Өрекөб ГЭРИЭ тү

Мөл -Үсүй болжүй ийму ДЭМ болаб жэтэ Эр.

Ялан дийлж, үржихийн хүрдээр түгэн дэлгэрэх сурлагат,
Нүүдлийн соёлт эзэн Эрхт, Оройн Дээд ГЭР ИЭ-т,

Сүүн-Эхт сэхээрэл болвоос ДЭМ болж удамшсан.

Үндэсний үнэнч Алтан Дээд ДЭМ

ӨТҮГҮН цагийн Буган бичгийн соёлт ГЭР ИЭ Хойт Цэнхэрийн агуйд мөнхөрөхүйн дор Ирээдүйг өнгөрсөнөөс одоо байгуулахад Алтан ДЭМ болдог Оройн Дээд гэрээс болжээ Буган соёлт Оройн Дээд ГЭР ИЭ-ний Наран бичиг, Буган хөшөөнд мөнхрөн бичигджээ Буган бичиг нь Алтан Дээд ДЭМ-д мөнхөрч АКАУ ДЭМ бичиг болж , тархинд төрсөн нь Үндэсний үнэнч ДЭМ - АКАУ ДЭМ бичиг нь ТНГР-ийн БӨӨ тархинаас гийх наран билээ

1. Күйнчийгийшгэ СҮУ ЭН КҮР куйдэ - гэсэн томьёоллыг Хойт Цэнхэрийн агуй гэж одоочлон хөрвүүлэв . СҮУ ЭН КҮР гэдэг нь Цэнхэр гэсэн өнгөний нэр биш.
Сөсдөрэ , УКАУ, Ур Эл КҮ, ЭН , КҮР гэсэн товчоолсон нэр байна . Сөсдөрэ - сэтгэхүй. бусад үгийн тайлбарууд байгаа.
2. АКАУ ДЭМ - Уялгын онолт ДЭМ гэсэн үг болохыг тус бүрийн нь тайлбараас үзнэ үү.
АКАУ ДЭМ бичиг гэсэн үгийг одоо бид худам бичиг гэж хэлж байна.

Үндэсний удамшилт Алтан Дээд ДЭМ

Алтайн мангдай нарын агуу ИЭ ЭКЭ ололтууд Эх-Үрэн зургаан зүйлээс үндэстэй Буган бичгийн соёл нь Оройн Дээд ГЭР ИЭ-нд МОН КҮ болсон БӨӨ тархиид иштэй ТНГР-тэй ирээдүйг өнөөдөр өглөө эрт байгуулж байгаа ДЭМ удамшилд зохистой Өргөн ИЭ ЭКЭ ялалтыг Үндэсний ГЭР ИЭ авчрах гучин таван ДЭМ ерэн ЧУ КҮР-тай ӨТҮГҮН ӨТҮГЭ өв болсон Үндэсний удамшилд зохистой ДЭМ Эр ДЭМ болму

КҮ ЭН нарын хамтын хариуцлага нь орон зай болсон оршихуйн Ерөнхий Эр ДЭМ БӨӨ тархи мэдэх, хамтаар хариуцах ,АКАУ биеэр үйлдэх хурц гурван ЧУКУР-тай Мэндлэх танилцах ЭрДЭМ - ЧОО, Эл , ИЭ ЧУ гэсэн Оройн Дээд гурван ЧУКУР-тай Урих дуудах Эр ДЭМ - энхрийлэх, хүндлэх, мэдэгдэх Эл КҮЭН гурван ЧУКУР-тай Үдэх ЭрДЭМ- өргөх , дарах , залах , илрүүлэх бүхий тооцох дөрвөн ЧУ КУР -тай Гуйх ЭрДЭМ -сэхээрүүлэх, гэгээрүүлэх , зүүгдэх, тосох Үндэсний дөрвөн ЧУ КУР-тай Сайшаах Эр ДЭМ - хамгаалах , хөөх , мэдүүлэх даацтай МЭХ-т гурван ЧУ КУР-тай Хүлцэл өчих Эр ДЭМ - алдааныхаа хохиролыг нөхөх Үндэсний ганц ЧУ КУР-тай Талархах Эр ДЭМ - тэмдэглэх , тайлах, тахих Үндсэний хурц гурван ЧУ КУР-тай Зөвшөөрөх Эр ДЭМ — таних , тооцох, тунгаах БӨӨ ЭР КҮ-тэй гурван ЧУ КУР-тай Итгэх ЭрДЭМ — сэтгэх, магадлах, найдах БӨӨ Эр КҮ-тэй хурц гурван ЧУ КУР-тай Хорилох ЭрДЭМ - мухардуулах , унтраах, мохоох, мэдүүлэх, дураар нь болгох Буган соёлтдөрвөн ЧУ КУР-тай Дур булаах ЭрДЭМ — АКОК МОНОГОУУЛ -аар ойлголцох - дутагдах , давуугаа үзүүлэх үндэсний гурван ЧУ КУР-тай

Тээнэгэлзэх Эр ДЭМ - ТӨР-ийн гурван онолоор шүүх-Үндэсний ганц ЧУ КУР-тай Харамсах Эр ДЭМ- хохиролыг илэрхийлэх БӨӨ Эр КҮ-тэй ганцхан ЧУ КУР-тай Өрөвдөх Эр ДЭМ— бэрхшээлийг нь арилгах БӨӨ Эр КҮ-тэй ганцхан ЧУ КУР-тай АНД болох Эр ДЭМ - таван тусгаар тогтнолоо хамтаар хариуцах орь ЧУ КУР-тай Өрх толгойлох ЭрДЭМ - АКАУ биеийг олох, Алтан Дээд ГЭР ИЭ биелүүлэх, Алтан Дээд үнэнч амьдран орших -Үндэсний гурван ЧУ КУР-тай Дэлхийчлэх ЭрДЭМ- ТНГР-ийн БӨӨ тархийг олох Эрчим -эхээс хучин хураах Амин-Эхийг хамгаалах, Сүүн-Эхийг хэрэглэх-Үндэсний дөрвөн ЧУ КУР-тай Тэсэж магад гарах Эр ДЭМ - угтан мэдэх, тосож бэлтгэх , хамтаар хариуцах-Үндэсний гурван ЧУ КУР-тай

Гэгээрүүлэх ЭрДЭМ - уггаж, дагаж, зүүгдэж, шахаж, эзэрхэж ,Нүүдлийн соёл хэрэглүүлж зургаан ЧУ КУР-тэй
НЭУ тухлах ЭрДЭМ - нэй ,нүй , нуй, ной, ний - БӨӨ Эр KY-тэй таван ЧУ КУР-тай
Удирдах ЭрДЭМ - ТНГР-ийн БӨӨ тархиар Алтан Дээд ГЭР ИЭ-ийг гурван эхээр хангаж эрчимнэх Оройн Дээд орь ганц ЧУ КУР-тай

Төлөөлөх ЭрДЭМ - тэгш ЧИН ээлэг ЧУЭН-тэй байлгах -БӨӨ Эр KY-т ЧУ КУР-тай

Тооцоолох ЭрДЭМ - БӨӨ-гийн цээжээр бодож урлахуйг эзэмших - хурц зургаан ЧУ КУР-тай

Хэмжих ЭрДЭМ - ЖАЯГ-аар , онолоор . ТНГР-ээр , Элжүй-гээр , хохиролоор -Үндсэний тавэн ЧУ КУР-тай

Тэвчих ЭрДЭМ - эрхэмлэж , мэдэж, хорлож , хориглож , бэлтгэж , дийлж - Үндсэний зургаан ЧУ КУР-тай

Огторгуйч - ажиглах, цээжлэх, санах, мэдээлэх, туулах таван ЧУ КУР-тай

Газар зүйч - хамтаар хариуцах, таван зүйлээр тухлах, үртэйжүүлж эзэмших,үрслэж тордох, услаж тогтоох таван ЧУ КУР-тай

ИХ ЗАСАГ-ч ЭрДЭМ - Үндэсний Алтан Дээд ГЭР ИЭ -ийг удирдах ТНГР-ийн БӨӨ Эр KY-тэй Оройн Дээд Үндэсний ганцхан ЧУ КУР-тай

Худалдаач Эр ДЭМ - тэнцүүлэх, дур булаах, үгүйлэгдэх хурц гурван ЧУ КУР-тай

Хэрэглэх Эр ДЭМ- тархийг ухах, төлөөр нь нөхөх Оройн Дээд хоёр ЧУ КУР-тай

Ажиллах ЭрДЭМ - ТНГР-ийн БӨӨ тархиар Ард түмний Алтан Дээд ГЭР ИЭ мөрдөж KY ЭН боловсролын ноёрхол дор хамтаар хариуцахуйг эзэрхүүлэх орь ганц ЧУ КУР-тай

Суурьших Эр ДЭМ - Ерэн бүтээвэртэй таван биетэй Нүүдлийн соёлыг хэрэглэх Оройн Дээд язгуурт Үндэсний орь ганцхан ЧУ КУР-тай

Боловсрох Эр ДЭМ- АЙЛ-ын ЗАСАГ-тай орон зайнд KY сурлагыг ЭН болгож Нүүдлийн соёлыг хэрэглэж өөртөө эзэн болох Эрхээ эдлэх орь ганцхан ЧУ КУР-тай

- Амьдран орших Эр ДЭМ - Мөрлөвөөс ИХ ЗАСАГ болдог Үндэсний Алтан ДээдГЭР ИЭ-ийг ТӨР-ийн гурван онолоор биелүүлж ОТОГ бүл орон зайндаа , КҮЭН боловсролыг ноёрхуулж , ТНГР-ийн БӨӨ тархиар Үндэсний удамшилт Алтан Дээд ДЭМ-ийгээ , юунд ч үл дийлэгдэх ерэн ерөн есөн ЧУ КҮР-аар дотоод КҮ ЧИН болгох Оройн Дээд Орь ганцхан ЧУ КҮР-тай.
  1. ЧУ КҮР - ЧИН ЧОО хиймз түр ииэн ний Жүй тү баш ТӨР ЭН жэтэ Эр ЧУ болаб ЧИН үнэнд нийцтэй бүх урлахуй ЧУ болно. КҮР - КҮ үрэдү бэр АКАУ жэтин бэиэ ии олсий ЭН ТНГР Тай ЭрКҮ лэ КҮЭН урдүй ии НЭУ Ур ЭлКҮ болгийжэ жэтэкилдэгилэб Жүй ийму ИЭдүй ЭН инү КҮР болаб жэт Эр. КҮ сурлагаар ахуй долоон биеийг олсон ТНГР тархи , КҮЭН боловсрол Нүүдлийн соёл гурав цул болвоос үрдүн нь ХҮР болно.

Удамшилд зохистой ДЭМ- ч

Алтайн мангдайн удамшилаас ургасан Буган соёлын КҮР Алтан Дээд ГЭРИЭ ТНГР-ийн БӨӨ тархины Эх-Үр ЭН гурван Эхт Нүүдлийн соёлт ДЭМ-ч КАУМ² АКОК МОНОГОУУЛ ухамсар КҮ ЭН урдуйд суралцагч КАУМ нь сурагч³ билээ Өвгөдийн ИХ ялалтыг БӨӨ гэгээн соёлоор давтан тогтоогч КАУМ оюутан⁴ билээ Тархийг БӨӨ-ч , ТӨР-ийг ЗАСАГ-ч , АЙЛ-ыг АНД-ын ДЭМ-ч байлгах Эзэн Эрхт Гурван ДЭМ-д Эл гарамхай⁵ БӨӨ-ч болсон КАУМ багш бөгөөд Эр ДЭМ-тэн

1. Мангдай - Одоо бид хүн гээд байгаагийн , амьтны хувьд оноосон нэр .
2. КАУМ- КҮ ЭН Урдуй ии АКАУ болгийкэ чийдаа НЭУ ИЭКҮ УКАУ ЭН Мөл-Үсүй ии жэтэ ЭН болгийхэчий ДЭМ чий БӨӨ чий ии КАУМ жэтэ Эр КҮ ЭН боловсролыг Ахуй болгогч ИХ ЗАСАГ-ийн

Алтан Дээд ГЭР ИЭ-т Сүүн-Эхт сэхээрлийг түгээн дэлгүүлэгч
ДЭМ-ч БӨӨ-чийг КАУМ гэж удамшижээ.

3. Үрэнчиг - гэж уламжлагдсан үгийг *сурагч* гэж ойлгов .
4. ИЭСУУДЭМ ЧУ-Оюутан. /Ж. Нүрзэд/ Гэгээрлийн Эх-Үр, сэтгэлгээ ,урдуй , урлахуй , ДЭМ , ЧУ гэсэн томьёоллоор илэрхийлэгдэх амин чанарыг оюутан гэдэг байна
5. Эл гаралхай - Улсаа өмөөрөгч олон түмэн / Ж.Нүрзэд /
6. Тиэрчий ЧУ Эр СҮУ - багш . / Ж. Нүрзэд / Дэлхийчлэгч ЧУ, удамшилд зохистой , СҮУ гэсэн томьёоллоор илэрхийлэгдэх амин чанарыг оюутан гэдэг байна.

Үндэсний Алтан Дээд ДЭМ-ч БӨӨ тархит багш

ИХ ЗАСАГ-ийн Алтан Дээд ГЭР ИЭ-г Нуудлийн соёлт КҮЭН долоон биеэр сахигч Ерэн есөн ТНГР-ийн бүрэн тайлгат ЧОО¹ мөр НЭН ГҮН тархины найман ЧУЭН²-ч Удамшилд зохистой гучин таван ДЭМ-д Эл, ерэн есөн ЧУ КҮР-т нэвтэрхий гэгээн Улсаа өмөөрөн босоо оршихуйн есөн ухаанд КҮ ЭН боловсролоор Эл гарал КАУ Ургаж магад гарахуйн зуун найман төвшин сайханд Алтан Дээд ГЭР ИЭ-ч цэцэн ТӨР-ийн гурван онол дор магад гарахуйн гурван-Эхт³ есөн зуунтавин сэхээрэлт БӨӨ ГҮН тархиар ажиллаж магад гарахуйн ерэн есөн ТНГР-ийн эзэн Эрхээр Оройн Дээд ГЭР ИЭ-нээс цэцэглэсэн Үндэсний үүслийн гурван эрдэнэд⁴ амьдрагч Бодитой оршиж магад гарахуйн ерэн бүтцэт Нуудлийн соёлд ОГОУУЛ эцэг мэт Уялга , ГЭР ИЭ , Алтан Дээд үнэн онолыг есөн зүйлээр хүсэж, Улс ГЭР ИЭ болгогч ЧИНГИС КААН-ы ОГОУУЛ зөнд таван байдалд тэгш дүүрэн БӨӨ гэгээн удирдагч Хамтаар хариуцахуйд ЧОО Эл ,КААН эрдэнийн Эр КЭМ5 ДЭМ-ч БӨӨ багш билээ

1. ЧОО - ЧИН Олжүй Он ЭН тухтай — ЧИН мэргэшилт , онолч

2. ЧУЭН - ЧИН-д зохистой ЭН гэсэн үг . Шууд утгаараа сан .

Агуулга нь: ерэн есөн ТНГР , ерэн есөн МОН ЧУ КҮР , есөн КҮЭН зүй , гучин таван Эр ДЭМ , ерэн КЭМ ЧУ Үсүй ЭН , гурван Эрдэнэ , есөн зуун тавин сэ-хээрэл , зуун найман төвшин сайхан юм

Зориулалт нь: Улсын төсвийн эхүүсвэр ба КЭМ /татвар/ -д ирсэн хөрөнгийг өсгөж үржүүлэх ба хөрөнгө оруулалтын санг арилжуулахад болон төсвийн зардлыг хэмнэх үр ашиг болгох тусгай Эзэн Эрхтүүд юм . / Ж.Н/

3. Гурван Эхт- Амин-Эх, Сүүн- Эх , Эрчим-Эх.

4. Үүслийн гурван эрдэнэт - АЙЛ , КААН , Таван тусгаар тогтнол гурав.

5. Эр КЭМ - Удамшилд зохистойгоор өгч авч байгаа ухаан /хөрөнгө / ашиг/

ІҮ бүлэг

Үндэсний Алтан Дээд ГЭР ИЭ-Т ОГОУУЛ зөн

Хамгийн ХААН-ыг төрөхөөс буман жилийн өмнө Алтайн мангдай нар ГЭР ИЭ-тэй байжээ
Буган соёлт Эртний Оройн Дээд ГЭР ИЭ гэж нэрлэгддэг Үндэсний Алтан Дээд ЖАЯГ-ийг
Буман жилийн өмнөөс Ард түм ЭН мөрлөж ирсэн нь Үндэсний Дээд гэгээн ЗАСАГ байжээ
Улсыг хана, хаалга, унь тоонотой ГЭР шигээ тархитай байлгах Үндэсний зорилго байжээ
Улсын ГЭР тархины тооно нь ОГОУУЛ ЗӨН байхыг Алтан Дээд ГЭР ИЭ-д ЖАЯГ-лажээ

Үндэсний Алтан Дээд ГЭР ИЭ-Т ОГОУЗӨН

Үндэсний Дээд ухамсар сэтгэхүй нь уул усныхны БӨӨ тархи, онол, мэргэшил болж эзэмшигдээд

ОТОГ¹ бүл Улсын оршихуйн НЭУ КЭМ болж, ОГОУ -т ЖӨН нэртэй ГЭР ИЭ болсон үүсэлтэй
Өрх бүл бүр долоон Дээд эцгийнхээ ЖӨН-г өвлөн авдаг БУКА тар КАУ ёст ГЭР ИЭ байсныг
Оройн Дээд ЗАСАГ-т болгоож, ЧИНГИС КААН-ы долоон Дээд эцгийн ЖӨН-г ЖААЙКҮ² болгож
ИЭ чий ЭКЭ³, өбэ КҮЭН⁴,ӨГЭЛҮН⁵, БатайЧУ⁶, БатайКҮР⁷, бай Урдүй⁸, Тай УКАУ⁹ долоон ЖӨН-г
ИЭ ЭКЭ МОНОГОУУЛ Улсын ТӨР-ийн ОГОУ¹⁰ - тЖӨН¹¹-д болгоож, БӨӨ тархины тооно болгожээ.
Танин мэдсэний КҮР таван ЖӨН-г БӨӨ тархины тооныг баганадах УЛ байхаар ЖАЯГ-лажээ
Огторгуйч¹², газарч¹³, БӨӨ ИЭ ЭН ГҮН¹⁴ БӨӨ КҮ ЭН¹⁵, КАУ жүй Ир¹⁶ бүхий таван УЛ гэх ЖӨН-г
ОГОУ-т ЖӨН-гийн тулгуурт тогтоож Үндэсний Алтан Дээд ГЭР ИЭ-нд ЖАЯГ болгож соёрхжээ
Үндэсний танин мэдэхүйн КҮР болдог Ул¹⁷ ЗӨН-гөөр ОГОУ ЖӨН-г түлж ГЭР ИЭ болгосноор
ИЭ ЭКЭ МОНОГОУУЛ Улсын ТӨР-ийн ОГОУУЛ ЗӨН ЖАЯГ-лагдаж ТӨР¹⁸-ийн тархи тоонотой .

Сөзлиг үгэ /тайлбар үг/

1. ОТОГ -   Он түгэчү Элжүй ииэр ииэн ТӨР ийн ОГОУ ЖӨН чий ГЭР ИЭ тү
БӨӨ Эл болжүй иймү ОТОГ жэт Эр .
Арван түгээмэл орчноороо ТӨР-ийн ОГОУ ЗӨН-ч ГЭР ИЭ-тэй
БӨӨ Ард түмэн ОТОГ болсон удамшил.
2. ЖААЙКҮ -   Жай Аайий да Ар болсий ЭН КҮ инү ЖААЙ КҮ болаб жэт.
Төрөлөхийн орчин болж хэвшсэн КҮ сурлага нь ЖАЯГ болдог.
3. ИЭчийЭКЭ -   Тэмү ЧИН ү Аадай ИЭ-Үсүй-ЭКЭ Бай Тай Ар ын ОГОУУЛ ЖӨН ү
ГЭР ИЭ мүр ииэн Эл ЧУ кайрал инү ИЭчийЭКЭ жэт.

Тэмү ЧИН ү аав ИЭ-Үсүй -ЭКЭ баатрын ОГОУУЛ ЗӨН-гийн
ГЭР ИЭ-нд Эл болсон ардын цол нь ИЭчийЭКЭ юм
4. Өбэ КҮ ЭН-   Тэмү ЧИН ү Өбэ КҮЭН Бай Артүм Бай Тай Ар ийн ОГОУУЛ ЖӨН ү
Өрө көб ГЭР ИЭ ГҮН Эл ЧУ кайрал инү Өбэ КҮЭН жэт.

- Тэмүү ЧИН -ий өв КҮЭН БайАртүм баатрын ОГОУУЛ ЗӨН-г
Оройн Дээд ГЭР ИЭ ~нд ардын болсон цол нь Өв КҮЭН юм.
5. ӨГЭЛҮН -
Тэмүү ЧИН ү Өрөкөб ГЭР тү Эл ийн үрэдүү тү Үсүйин-ЭКЭ болсий ЭН
нийжүй ЖӨН иийгэ КАУ Бай Эл КАУМ ун ОГОУУЛ ЖӨН ии болгийжай
ӨГЭЛҮН кайрал тү болгийжахай
Тэмүү ЧИН ү Оройн Дээд ГЭР ИЭ-нд Ардын сурлагт
Сүүн-ЭКЭ болсон нийтлэг ЗӨН-нд КАУ Бай-Эл КАУМ-ын
ОГОУУЛ ЗӨН-г болгоож ӨГЭЛҮН гэх цолтой болгожээ.
6. Ба Тай ЧУ - ТэмүүЧИН ү КАУ Эп ЭН ЧУ ИЭчийЭКЭ Түм Бай НЭҮ
ЧУЧИН у ОГОУУЛ ЖӨН ии КАУ ЖүйИр Алтан Өрөкөб ГЭР ИЭ ийгэ
ИЭ ЭКЭ МОНОГОУУЛ УЛУС ийн
БайТай ЧУ ЖӨН ииэр болгийжай БаТайЧУ кайралту болхийб жэт
Тэмүү ЧИН-ий хуланц эцэг Түм БайНЭҮ цэцний ОГОУУЛ ЗӨН-г
Үндэсний Алтан Дээд ГЭР ИЭ-нд Их Монгол Улсын БайТайЧУ ЗӨН
байхаар болгоож БаТай ЧУ цолтой болгосон билээ.
7. БаТай КУР - ИЭ ЭКЭ МОНОГОУУЛ УЛУС ийн БаТай КУР
ЖӨН түр ииэн Тэмүү ЧИН ү АКАУ Эл ЭН ЧУ ИЭчий ЭКЭ Ба
ЧУЭН КУР ТайКҮ ЧИН ү ОГОУУЛ ЖӨН ии Алун Ар болгийжай
БаТай КУР кайралту болабжээт.
Их Монгол Улсын БаТай КУР ЗӨН -нд Тэмүү ЧИН ~ий Ахуй биеийн Элэнц эцэг БаЧУЭН КУР
эзэн Эрхэт КҮ ЧИН-ний ОГОУУЛ ЗӨН-г
Тусгаар Ар болгоож БаТай КУР цол тогтоожээ.
8. Бай Ур дүй - ИЭ ЭКЭ МОНОГОУУЛ УЛУС-ын ОГОУУЛ ЖӨН тү бэн Тэмүү ЧИН ү
БУКА тар ИЭчийЭКЭ КАУ дүй КАУМ ун ОГОУУЛ ЗӨН ии УрГҮН
болгийжай Бай-Урдүй кайралту болгийб жэт
Их Монгол Улсын ОГОУУЛ ЗӨН-д ТэмүүЧИН -ий буган бичигт эцэг
КАУ дүйКАУМ-ын ОГОУУЛ ЗӨН-г соёрхож Бай Урдүй цолтой болгожээ

9. Тай УКАУ ЭН- ИЭ ЭКЭ МОНОГОУУЛ УЛУС -ын Тай УКАУ ЭН ЖӨН дү бэн
Тэмү ЧИН у Түм ЭН Тай ИЭчий ЭКЭ МОН ЭН Тай УКАУ ийн
ОГУУЛ ЖӨН ии Ур ГҮН болдгийжай Тай УКАУ ЭН жэт Эр
Их Монгол Улсын Тай УКАУ ЭН ЗӨН-д ТэмүЧИН-ий Түмэн эзэрхэх
Эцэг МОН ЭН Тай УКАУ ЭН у ОГОУУЛ ЗӨН-ийг соёрхол
Тай УКАУ ЭН цолтой болгов
- 10.ОГОУ- ОТОГ БӨӨ Элжүй ийи он ЭН тука тү болсий ЭН УКАУ та
болжүйиймү ОГОУ ЖӨН тү болжэт Эр.
ОТОГ бүл улсаа тэтгэх арван ахуйгаа мандуулсан УКАУ-тай болвоос
ОГОУ ЗӨН-тэй болж байгаа нь тэр.
- 11.ЖӨН - Жай Жүй жөбсий ЭН ГҮН Өрөкөб НЭУ түка болжай жүй гийсий ЭН
Тай Эр KY нү башхараа ЧУ бай ЭН болжүй иймү ЖӨН болаб жэт Эр.
Түм буман жил зөвөөр шалгарсан Оройн Дээд Нүүдлийн соёлоор
гийж мандсан тархины тооно ЖӨН бодлог юм.
- 12.Огторгуйч - Аайий ИЭ ЭН ГҮН ЖӨН гэдэг томьёоллыг огторгуйч хэмээн тайлав
- 13.Газарч - Тиэр ИЭ ЭН ГҮН ЖӨН гэсэн томьёоллыг газарч хэмээн тайлав.
- 14.БӨӨ ИЭ ЭН ГҮН - БУКА тар КАУ ӨТҮГЭ тү Өрекөб ГЭР ИЭ ЭН ГҮН
ЖӨН ии БӨӨ ИЭ ЭН ГҮН болгийбэ.
Буган бичиг Үндэсний ӨТҮГЭ Оройн Дээд ГЭР ИЭ
ЭН ГҮН ЗӨН-г БӨӨ ИЭ ЭН ГҮН ЗӨН гэх болов
- 15.БӨӨ KYЭН- БУКА тар КАУ ӨТҮГЭ тү Өрө көб ГЭР ИЭ тү KYЭН
Урдүйтэн у ЖӨН ии БӨӨ KYЭН гийхэ боловсруулжэ.
Буган бичигт Үндэсний ӨТҮГЭ Оройн Дээд ГЭР ИЭ-т
KY ЭН боловсролтоны ЗӨН-ийг БӨХ ЗӨН гэх болов.
- 16.КАУ Жүй Ир - КАН АКАУ та Аайий Эл БӨӨ Илэ ийн УКАУ ЭН инү
Жүй Ир болсий ЭН ЖӨН ии КАУ Жүй Ир бол KY жэт Эр.
Ураг төрлийн ахуйтай АЙЛ бүлийн зүй ёст тэсэж магад гарах чадвар

болж ирсэн тэр ЗӨН-ийг Үндэсний Алтан Дээд ЗӨН гэж нэрлэж иржээ.

17. Ул - Өнгөрсөнөөр ирээдүйг одоо байгуулж байгаа үйлийн нэр .
18. ТӨР- ТӨРӨӨН тау ГҮН дөрэ ЧУ БӨӨ Эл УЛУС ийн КАУ Жүй Ир
ЧОО хиймэ инү ЧИН ЧУ эл ЭН ү Тай Эр КҮ бол ЖАЙКҮ АКАУ та
КААН инү ЧИНГИС болсий ЭН онэн дүй үчилэ ЭКЭ-Үр ЭН тү
ЧИН ЧУ эл ЭН ии ТӨР гийжүй аадай Ар ИЭООСУУ жэт Эр.

Садан төрлийн харилцаат БӨӨ Ард улсын Үндэсний Алтан Дээд үнэн нь
Засгийн Газрын тархины ЖАЯГ болсон Уялгат Ахуйтай ба Хаан нь
ЧИНГИС болсон тийм гурвал Эх-Үрт Засгийн Газрыг
ТӨР гэж нэрлэдэг Ёс удамшилтай.

Үндэсний Алтан Дээд ГЭР ИЭ-т ОГОУ ЗӨН-гийн тайлга

Улсыг хана, хаалга, унь, тоонотой ГЭР шигээ тархитай байлгах Үндэсний зорилгodoо
ЧИНГИС ХААН-ы ОГОУ ЗӨН-г таван УЛ ЗӨН-гөөр тулж байж ОГОУУЛ ЗӨН болгож
Улсын ГЭР тархи тоонотой болохыг Үндэсний Алтан Дээд ГЭР ИЭ -ндээ соёрхжээ
ИЭчий-ЭКЭ. ӨвКҮЭН. ӨГЭЛҮН, БАТАЙЧУ. БАТАЙКҮР, БАЙУРДҮЙ, ТАЙУКАУ долоон ЗӨН-г
Улсын ГЭР болсон тархины КАУ Ир Эл тоонод орох ОГОУ ЗӨН гэж тайлж соёрхжээ

ИЭчий ЭКЭ ЗӨН

Алтай, Ханхай, Хянганы өрэн таван түмний, ЭЦЭГ ЗӨН-гийн ЖАЯГ болгож
ЧИНГИС КААН-ы ЭЦЭГ ИЭ-ҮСҮЙ-ЭКЭ баатарын ОГОУУЛ ЗӨН-г соёрхжээ
Төвшин сайхны цагт төрөл бүлийн ЗӨН түмэн Улсдаа хууль болох боловч

Төвөгтэй цаг ирвээс түмэн Улс ЭЦЭГ ЗӨН-г дагах Алтан Дээд ГЭР ИЭ-тэй
Алтай Ханхай Хянганы газарт авлах боулигай өслөхийн занал байгаа буйд
Хатад хүүхдүүд хайлан уйлалдаад, хар зудад сөхөрч унах ний ГЭМ үүсмүү
Харанхуй энэ ний ГЭМ-ээс ЭЦЭГ ЗӨН аврахыг Алтан Дээд ГЭР ИЭ болгожээ

ЭЦЭГ ЗӨН хэмээн юун бэ гэвээс
Дөрвөн НЭУ Ур ИЭ-т ухамсраас уdamшилтай Буган соёлт ЗАСАГ билээ
Өрх, ЧУ ЭН. ОТОГ бүл тусгаар таван тогтнолоо хариуцах ИЭ СҮҮ билээ
БӨӨ гэгээн тархинд ТНГР-ийн хувь, уdamшил зөв гучин таван ДЭМ билээ
Төвшин сайхныг тогтоож, төвгийг засахуйн есөн зуун тавин сэхээрэл билээ
Түмэн жилийн өнгөрсөнөөс мянган жилийн ирээдүйг байгуулда одоо билээ
Мянга дөрвөн зуун гучин нэгэн мэргэшлийг агуулсан Нүүдлийн СОЁЛ билээ
Бай Артүм баатрын ОГОУУЛ ЗӨН НЭН шингэсэн КҮ ЭН Амин-Эх билээ

ӨвКҮЭНЗӨН

Онон Хэрлэн Туул тэрп/үнтэй есөн мөрний оронд өв КҮЭН ЗӨН-д болгоож
ЧИНГИС КААН-ы өв КҮ ЭН Бай-Артүм баатрын ОГОУУЛ ЗӨН-г ГЭР ИЭ-т билээ
Орчлонгийн амин-эхийг онож амьрахуйн цагт ОТОГ бүлийн ЗӨН онол нь билээ
Онолгүй мунхаглал нөмөрч арван зургаан ний ГЭМ рүү өслөн гулдрахын цагт
Охид хөвгүүд уйдаж гуниад, уурлаж тэмцэлдээд, огтхонч нэмэр үгүй билээ
Онолгүйн харанхуй ний ГЭМ-ээс олны үрс өв КҮЭН ЗӨН-нд сурч аврагдму

Өв КҮ ЭН ЗӨН хэмээн юун бэ гэвээс
БӨӨ ЭН ГҮН авьяасаар тэсэж магад гарахуйн ухаант Ултай КҮ сурлага билээ
Нүүдлийн соёлт ТНГР-ээр тархia олж, угтан мэдэж тосож бэлтгэх урлахуй билээ

Хад мэтий хага довлохуйн эрчим , тэнгис мэтийг тас довтлохуйн амин билээ
Ир нь ГҮН ИЭ боловсон аж төрөхүй , КАУ бай-Эл КАУМ-ын ОГОУУЛ ЗӨН билээ

ӨГЭЛҮНЧУЗӨН

Уул усаараа байгуулагдсан АЙЛ түмний онолд ӨГЭЛҮН ЧУ ЗӨНД-нг болгоож
ЧИНГИС КААН-ы ӨГЭЛҮН КАУ бай-Эл КАУМ-ын ОГОУУЛ ЗӨН ГЭР ИЭ-т билээ
УлС АЙЛ төвшин сайхны цагт АЙЛ бүлийн ОГОУУЛ ЗӨН Алтан Дээд хууль билээ
Ургаж мэндэлсэн газрыгтань улаан хонзонт боулигай булгай нөмрөхийн цагт
Улс түмэн уймарч гүйлдээд, улайран тэмцээд , уурлаж хэрэлдээд ямарч нэмэргүй
Өсөлсөн боулигай булгай Алтан Дээд ГЭР ИЭ-г сүйтгэж ,ТӨР нь ЗАСАГ-гүй болж
ЧИН ЧУ Эл ЭН нь МОН-г ГУЛ болгохыг удирдаж , Соракоктайн үрс зовохын цагт
ӨГЭЛҮН ЧУ ЗӨН-д суралцаж байж өстөний ний ГЭМ-ээс өөрсдийгээ бид авраму
Өөдгүйн боол болгодог шулуун дайн , хөндлөнгийн идэш болгодог нялуун дайн
Өсөлсөн боулигайн халуун дайнаас ӨГЭЛҮН ЧУ ЗӨН-д суралцаж байж аврагдму

ӨГЭЛҮН ЧУ ЗӨН хэмээн юун бэ гэвээс
Оройн Дээд ГЭР ИЭ-т ардын КҮ сурлага Сүүн-ЭКЭ болсон ний зүйт урлахуй билээ
БӨӨ-гийн цээжээр бодож урлахуйг бат атган эзэмшиж угтан мэдэх ЗӨН билээ
Удамшилд зохистой гучин таван ДЭМ , ерэн есөн МОН ЧУ КҮР-ын цудал билээ
Мянган хүнсээр ханаж эрүүлжихүйн зуун найман төвшин сайхан байдал билээ
Түмбай НЭУ ЧУ ЧИН-ны ОГОУУЛ ЗӨН-гөөр ТӨР барих ЧИН ЧУ Эл ЭН билээ

Ба Тай ЧУ ЗӨН

Ба бүр ЭН улс ,Тай бүл болж ,ЧУ оршихуйн төвшин сайхны Бай Тай ЧУ ЗӨН-д
ЧИНГИС КААН-ы БаТайЧУ ЭЦЭГ БайЧУЭН КУР-ын ОГОУУЛ ЗӨН-г соёрхжээ
Ба бүр ЭН Улс төвшин сайхны цагт БаТай ЧУ ЗӨН Алтан Дээд ГЭР ИЭ-т билээ
Ир ГЭН-ий ний ГЭМ-ийг ХҮН дараан гайч нар хийөмүний ГЭНэн-ээр байгуулж
Ба бүрЭН Улсын еөрийгөө эээгнэх эрхийг булгай боулигай бузарлахын цагт
Буманы үрс Ба Тай ЧУ ЗӨН-д сурапцаж байж КҮ ЭН есөн хүслээр аврагдаму

Ба Тай ЧУ ЗӨН юун бэ гэвээс

Буган соёлт Алтан Дээд ГЭР ИЭ-нд урт дураар ноёрхох Ир* КҮ ЭН-ийг сурх
Мангдай, МОН , МОНОГОУ .МОНОГОУУЛ удамшилд ноёрхох Эр* КҮЭН-ийг сурх
ӨТҮГЭ КИЖИ , КҮ ЭН боловсролын эзэрхэлд ноёрхох Дөрэ* КҮ ЭН-д сурх
Төвшин сайхны хамтын хариуцлагад МАЛЧИН ноёрхох Өрө* КҮ ЭН-д сурх
Долоон Дээд ЭЦЭГ-ийнхээ ОГОУУЛ ЗӨН-гөөр Ихэс ноёрхох Өв* КҮ ЭН-д сурх
Овог ОТОГ үүсэхийн Алтан Дээд үнэнээр ээжүүд ноёрхох Энэе* КҮ ЭН-д сурх
Алтан Дээд ГЭР ИЭ-т мэдвэл зохихуйд орисууд ноёрхох бэлгэ *КҮ ЭН-д сурх
Ардын ГЭР ИЭ-т ЗАСАГ-лалд АЙЛ бүл УлС бид ноёрхох ЖААЙ * КҮ ЭН-д сурх
Жаяг болсон ӨТҮГЭ өвтэй Нүүдлийн соёл одоод ноёрхох ЖӨН* КҮЭН-д сурх
КҮ ЭН боловсролт есөн хүслээрээ олдог Бид өөрийгөө эзэгнэх ЗӨН болвоос
Бай ЗОН КУР БУКА тар КАУМ-ын ОГОУУЛ ЗӨН болвоос Ба Тай ЧУ ЗӨН билээ

МОНОГОУУЛ КҮЭН нарын есөн хүсэл гэж байдаг бөгөөд хөдөлгөх КҮЧИН юм

Үүнд:

Ир, Эр -удамшилд зохихуй, Дөрэ - авьяас, Өрө - Оройн Дээд, Өв- үндэсний дархлаа.Энэе - Ээж, бэлгэ - мэдвэл зохих зүйл.Жай Аайий - орон зайн КҮЧИН буюу хамтын хариуцлагат ТНГР, ЗӨН - ЧИНГИС КААН-ы ОГОУУЛ ЗӨН

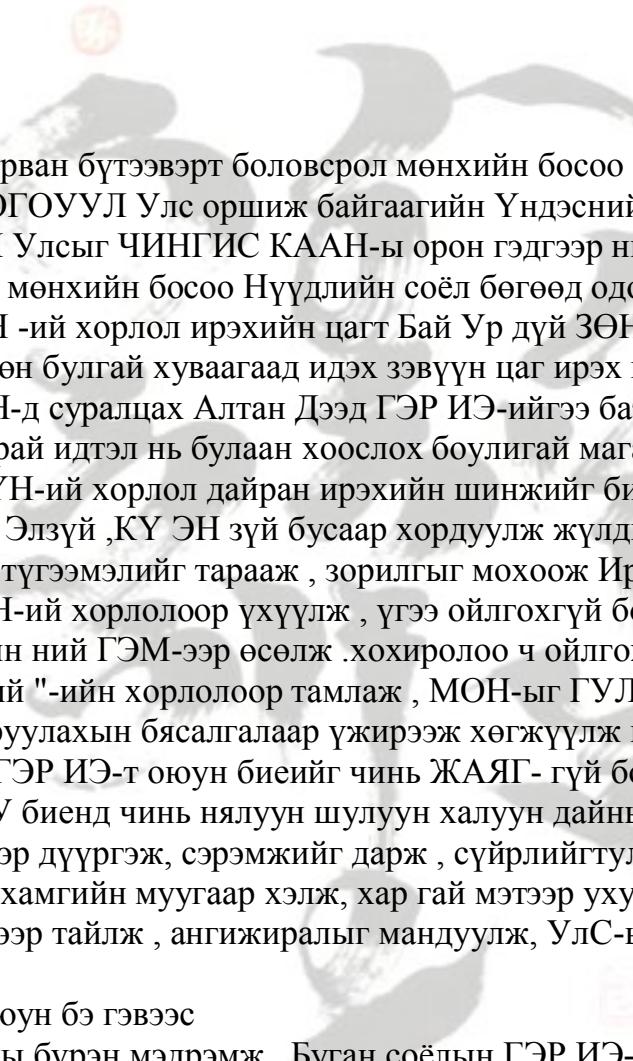
Ба Тай КҮР ЗӨН

Ба Тай ЧУ УлС КҮ ЭН Урдүйгээр ирээдүйгээ одоо байгуулахуйн Үндэсний соёл
Ба ТайКҮР ЗӨН бөгөөд Үндэсний Алтан Дээд ГЭР ИЭ-т Нүүдлийн соёл билээ
Бидний Улс өөрийгөө эзэгнэж ЧУ аж төрөхүйн Үндэсний Алтан Дээд онол билээ
ЧИНГИС КААН-ы Ба Урдүй ЭЦЭГ , КАУ ИЭ дүй КАУМ-ын ОГОУУЛ ЗӨН билээ
Өнгөрсөнөөр ирээдүйгээ одоо сүйтгэгч ХҮН даран гайч орон зайг хорлон дүүргэж
Мэдэж байгаагаа булаацалдаад, мэдэхгүй бүгдийгээ хорлоод, мэдэхүйгээс айж
Хорлохын тулд олж, хэрэглэхийн тулд устгаж, эдийг хороож , тархийг туралж
Өсөлсөн боулигай нар ТӨР болж .голомтыгтарааж, ЗАСАГ-ийг сүйтгэхийн цагт
ӨТҮГҮН цагийн Буган соёлт, Алтан Дээд ГЭР ИЭ-т БаТай КҮР ЗӨН авраму

Ба Тай КҮР ЗӨН хэмээн юун бэ гэвээс

Амьдран оршиж магад гараахуйн гурван эрдэнэд АКОК МОНГОУУЛ-ыг ургуулсан
КҮ ЭН долоон биеийгрлгодог НЭУ КЭМ-ийг ӨТҮГЭ цагаас олгож өвлүүлсэн
Бидний Улс өөртөө эзэгнэж АНД-ын ДЭМ-д жигдрэн нэгдэхүйн НЭН ЗӨН билээ

Бай Ур дүй ЗӨН

ӨТҮГЭ КИЖИ КҮЭН гурван бүтээвэрт боловсрол мөнхийн босоо Урдүй билээ
Өнөөдөр ИЭ ЭКЭ МОНОГОУУЛ Улс оршиж байгаагийн Үндэсний үүсэл билээ
Ирээдүйд МОНОГОУУЛ Улсыг ЧИНГИС КААН-ы орон гэдгээр нь дээдэлж байх
Бай Ур дүй ЗӨН болвоос мөнхийн босоо Нуудлийн соёл бөгөөд одоо цаг билээ
КҮ ЭН долоон биед ХҮН -ий хорлол ирэхийн цагт Бай Ур дүй ЗӨН авраму
Өндөр ЗАСАГ-ийг өсөлсөн булгай хуваагаад идэх зэвүүн цаг ирэх магадтайд
Өнөөдөр Бай Ур дүй ЗӨН-д суралцах Алтан Дээд ГЭР ИЭ-ийгээ бат мөрлөж яв
Өвгөд эмгээдийг эвэр туурай идтэл нь булаан хоослох боулигай магадтайд
КҮЭН долоон биетийг ХҮН-ий хорлол дайран ирэхийн шинжийг би хэлэх мину
Оул биетийг чинь Олзүй , Элзүй ,КҮ ЭН зүй бусаар хордуулж жулдикаур болгому
Ахуй биетийн чинь арван түгээмэлийг тарааж , зорилгыг мохоож ИрГЭН болгому
ЗАСАГ биетийг чинь ХҮН-ий хорлолоор үхүүлж , угээ ойлгохгүй болгож хорлому
Сэхээрэл биетийг онолгүйн ний ГЭМ-ээр өсөлж .хохиролоо ч ойлгохгүй болгому
Орон зай биетийг "жогучий "-ийн хорлолоор тамлаж , МОН-ыг ГҮЛ болгож алму
Ухаан биетийг чинь хоосруулахын бясалгалаар үжирээж хөгжүүлж мунхагжуулму
Буган соёлт Алтан Дээд ГЭР ИЭ-т оюун биетийг чинь ЖАЯГ- гүй болгож хорлому
АКОК МОНОГОУУЛ СҮУ биенд чинь нялуун шулуун халуун дайныг зарлаж турааж
ТНГР-ийг чинь тэнэгрэлээр дүүргэж, сэрэмжийг дарж , сүйрлийг тулгаж хорлому
КААН эрдэнийг харааж, хамгийн муугаар хэлж, хар гай мэтээр ухуулж хорлому
АЙЛ эрдэнийг алдаа мэтээр тайлж , ангижиралыг мандуулж, УлС-ыг тарааму,

Бай Ур дүй ЗӨН хэмээн юун бэ гэвээс

БӨӨ ИЭ ЭН ГҮН тархины бүрэн мэдрэмж , Буган соёлын ГЭР ИЭ-т ТНГР билээ
КҮ ЭН долоон биетийг төрүүлдэг гурвал онолт есөн зуун тавин сэхээрэл билээ

Ерэн бүтээвэрт Нүүдлийн соёлоор хангагдахуйн мянган хүнс ч мөрГҮНшил билээ
Биднийг НЭУ КЭМ-ээр бадраах МОН ЭН дота УКАУ ЭЦЭГ-ийн ОГОУУЛ ЗӨН билээ

ТайУКАУЭНЗӨН

Өөртөө эзэн эрхтэй байх тархины гэгээн Эх-Үр Нүүдлийн соёлын Алтан Дээд орой
Өөрийнхөө тархийг хэрэглэж аж төрөх буган бичигт сэхээрэлийн Алтан Дээд өв
Өнгөрсөнөөс ирээдүйг өнөөдөр байгуулахын Үндэсний Оройн Дээд ГЭР ИЭ-т Элзүй
Тэмү ЧИН-ий Түм ЭН Тай эцэгТүмбайНЭУ цэцэний ОГОУУЛ ЗӨН Тай УКАУ ЭН билээ
Төвшин цагт ОТОГ бүлийн Үндэсний Тай УКАУ ЭН ЗӨН нь Оройн амин Дээд билээ
Төвөгтэй цагтТэмү ЧИН-ий ТайУКАУ ЭН ЗӨН УлС ГЭР ИЭ-ийн ЧИНГИС Дээд билээ

Тай УКАУ ЭН ЗӨН хэмээх юун бэ гэвээс
УлСаа Эр ёсоор өмөөрөхүйн есөн ухаанаар УлС ГЭР ИЭ-ийн ханыг шийрлэхүйн Урлахуй
Үндэсний дархлаат ерэн таван АЙЛ-ын найман оюунаар УлС ГЭР ИЭ-ийн унь хийсэн тархи
Үлэг долоон Дээд эцгийн ОГОУУЛ болон тулгуур таван ЗӨН-г УлСын тооно болгож Урлахуй Уялга
ГЭР ИЭ, Үндэсний Алтан Дээд үнэний онолыг тээдэг Оройн Дээд ГЭР ИЭ-т соёрхол Өөртөө эзэн
эрхийг эдлэхүйн Дээд ЗАСАГ , МОН ЭН Тай УКАУН эцгийн ОГОУУЛ ЗӨН билээ

Үндэсний Алтан Дээд ГЭР ИЭ-т Ул¹ СУУ² ЗӨН

Улсыг ГЭР шигээ хана .хаалга, унь, тооно бүхий тархитай байлгах Үндэсний зорилгод
Оггоргуйч , газарч, БӨӨ ИЭ ЭН ГҮН , БӨ КҮ ЭН , КАУ Жүй Ир таван Ул СУУ ЗӨН-гөөр
ЧИНГИС ХААН-ы ОГОУ ЗӨН-г тулж байж Улсын ОГОУУЛ ЗӨН болохыг ЖАЯГ-лаж
Улсын гэгээн ГЭР тархины КАУ Ир Эл тооно нь ЧИНГИС ХААН-ы ОГОУУЛ ЗӨН байхыг

Үндэсний Алтан Дээд ГЭР ИЭ-ндээ тайлж соёрхож МОНКҮ ТНГР-ийн ЖРЛГ болгожээ

1. Ул - үүсгэгч , агуулагч , цэцэглүүлэгч байгалийн болон Нүүдлийн соёлын хүчин зүйл ,
Өнгөрсөнөөр өнөөдөр байгуулагдаад ашигтай нь үзэгдэж байгаа тийм ирээдүй . /Ж. Нүрзэд/
2. СҮҮ - сөзтөрэ , урдүй , УрЭлКҮ гэдэг гурван үгийн товчоон бөгөөдсэтгэлгээ , боловсрол , урлахуй гэж ойлгов . УрЭлКҮ гэсэн үгнүүдийн тайлбарыг үзэж байж урлахуй гэж юу болох нь ойлгогдоно.

Үндэсний Алтан Дээд ГЭР ИЭ-т огторгуйч ЗӨН

Наран , саран , сүүн-ЭКЭ , ГЭР ИЭ , ИХ ЗАСАГ таваас эрчим КҮ ЧИН авч аж төрөхүйн
ОТОГ-ийн долоон Дээд эцгийн ОГОУУЛ ЗӨН-д орис залуус гийж , онол номд гэгээрму
ИЭ ЭКЭ МОНОГОУУЛ Улсын ОГОУУЛ ЗӨН-д Ихс орис ижилхэн суралцаж мөр ГҮН болму
Төвшин цагтаа төвөгтэй цагийг угтан мэдэж тосож бэлтгэж, тэсэж магад гарахад хэвшму
Нар сар од гурвын шинжийг ,КҮ сурлагат БӨӨ тархи болгодог АКОК МОНОГОУУЛ ЗӨН-г
Огторгуйч ЗӨН хэмээн Үндэсний Алтан Дээд ГЭР ИЭ-нд ОГОУ ЗӨН-гийн тулгуур болгому
Уул Усны ээлэгт Улс ГЭР ИЭ-ийндээ суралцаж , АЙЛ ГЭР ИЭ-гээ асарч Ул Араа бөхөлму
Цагаан үүл хүндэрч , газар элгэдэн дошилж , аянга гэрэл тачигнаж , аадар мөндөр буухыг
Аль хэдийнээ мэдээд, адуу малаа хамгаалж , оромж гэрээ бөхлөхийг цаг агаараас сурч
Огторгуйч ЗӨН-г өөрийн болгодог ОТОГ бүлийн ЖАЯГ-тай , АЙЛ бүлийн ЗАСАГ-тай билээ
Хүйтэн салхи шуурч, хөлдүү жавар хайрч , хөл гар хөлдөж , ЗУД-гай ЖИН ГЭН болохыг
Аль хэзээ мэдээд, таван тухыг хангадаг Өрх бүл журамтай , ЧУЭН бүлийн ЗӨН билээ
Булаг ус ширгэж , худаг хатаж өрөмтөж , адуу мал үхэж , хэрээ хулт цадаж сэг зэм ирж
Халуун салхи үлээж , хур чийг хатаж , хагд өвс үхэж, хөл дор нунтагарч ГАН болохыг
Уул устайгаа хамжин угтан мэдэж ,тосож бэлтгэж ,тэсэж магад гарахыг цаг агаараас сурч

Огторгуйч ЗӨН-г онол мэргэшил болгодог ОТОГ бүлийн ГЭР ИЭ , АЙЛ бүлийн ЗАСАГ-тай
Цасан шуурга хуйларч , элс чулуу хийсч , амьд бүрэн үрэгдэхийг аль хэдийнээ мэддэг
Огторгуйч ЗӨН-д суралцах АЙЛ Улсын ГЭР ИЭ-тэй ,БӨӨГэгээн тархитай , бид ТНГР билээ
Онолгүй ХҮН боулигай огторгуйг хорлохын цаг оргож дайжаад , орилж гаслаад нэмэргүй
Огторгуйч ЗӨН-г ИЭ ЭКЭ МОНГООУУЛ Улсын ОГОУ ЗӨН-д гэгээн тулгуур болгож соёрхож
Үхүүлж доройтуулж .тамладаг арван зургаан ний ГЭМ-ээс амьдран оршихуйгаа аварму

Үндэсний Алтан Дээд ГЭР ИЭ-т газарч ЗӨН

Хатуу шингэн хий гурван төлөв нь газарт үндэстэйг хариуцаж , орон зайд иштэйг мэдэж
Огторгуйд цоморлигтойг онол болгож ,Оройн Дээд ГЭР ИЭ-ндээ соёрхож , ЗӨН болгож
Урт өргөн өндөр нь газарт ултайг хамтаар хамгаалж , орон зайнд амьтайг онож гэгээрч
Гүн мандал хаяа нь газарт савтайг томсгож , нягт сийрэг хоосныг огторгуйд тэмтэрч
Газарт байгаа бүгд огторгуйд биетэй , мэдлэг КҮР-тай , онолд ГЭР ИЭ-тэй байх ЖАМ-г
АЙЛ хамгаалж, ХААН хариуцаж, тусгаар таван тогтнол болгодог ГЭР ИЭ-т ёс байдаг
Буман жил ноёрхсон Буган бичигт Үндэсний Алтан Дээд ГЭР ИЭ газарч ЗӨН билээ
Тархины тураалт мунхаг толгойт ХҮН газрыг хорлохын цапг гасалж гундаад нэмэргүй
Газарч ЗӨН-г БӨӨГэгээн тархины БӨХ нэгэн цах болгож ХҮН-ий хорлолоос аврагдму

Үндэсний Алтан Дээд ГЭР ИЭ-т БӨӨГэгээн ГҮН ЗӨН

Буман жилээс мөнхөрсөн буган бичигт ГЭР ИЭ-ээнээс өвлөгдсөн БӨӨГэгээн ЗӨН болвоос
ТНГР минь хэмээн шүтдэг БӨӨГэгээн ГҮН тархин ГЭР-ийн тооно ОГОУУЛ ЗӨН-гийн цах
ТӨР-тэй ЗАСАГ оршихуйн МОНКҮ ТНГР, ЗАСАГ-тай ТӨР байхуйн ЖАЯГ-т гэгээн Тархи

Өөртөө эзэн Эрх эдлэхүйн есөн зуун тавин сэхээрэл , Улсын долоон Дээд эцгийн Туг УлСаа өмөөрөхүйн хаалган ухааны оньс, ханан зургаан ухааны нүд, ХААН , ХАТАН СУУ УлСын ГЭР ИЭ-ийг амьдрал болгодог найман оюуны ерэн таван Алтан туг, сүлд, сүнс УлСын ГЭР ИЭ-ийн тархины Сүүн , амин , эрчим Эх болдог Үндэсний Алтан Дээд ЦАХ Угтан мэдэж, тосож бэлтгэж , тэсэж магад гарахуйн ТНГР-ийн наран саран одон билээ Төвшин сайхны цагт ТНГР-ийн БӨӨ ЗӨН-гөөрөө Улс ГЭР ИЭ-ийнхээ тооныг тулж бай Төвөггүй цагт Үндэсний Алтан Дээд ГЭРИЭ-т БӨӨ ЗӨН-гөөр тархиа дүүргэхгүй болвоос ЗАСАГ байвч ТӨР-гүй болж, ХҮН боулигай нар ТӨР-өөр зарлагдаж, эзэн эрхийг булааж Арван зургаан хар ний ГЭМ-ийг гурван дайтай хослуулан зарлаж, ЗАСАГ-ийг сүйтгэж Гэгээрлийг халж , боловсролыг устгаж, Элзүйг дээрэмдэж , ГЭР ИЭ-ийг нураагч ХҮН ГЭР тархийг тураахын цагт, бусдыг дууриаж , бясалган бодож, аврал гүйгаад нэмэргүй Ерэн есөн ТНГР-ийгээ тайлж тахиж, ЧИНГИС ХААН-ыгаа онголон Дээдэлж өөриймсөж Тулгуур гурван онолоо Үндэсний Алтан Дээд ГЭР ИЭ болгож түм ЭН-ээрээ соёрхож Энд ЧИНГИС ХААН байсны гэрчийг БӨӨ-ийн цээжээр бодож Урлахуйгаар нотолж Ир ГЭН ХҮН нарын үхүүлж доройтуулжтамлах арван зургаан ний ГЭМ-ээс аврагдму

Үндэсний АлтанДээд ГЭР ИЭ-т БӨӨ КҮЭН ЗӨН

БӨӨ гэгээн тархийг КҮ ЧИН болгож , БӨӨ-ийн цээжээр бодож Урлахуйгаар дийлж Халдан ирэгчээс халиширдаггүй , харайн дайрапчаас хождолгүй хурдаар түрүүлж ЧИНГИС ХААН-ы ОГОУУЛ ЗӨН-ийг ЧИН , ЧУ , Алтан Дээд үнэн болгосон Ир ГҮН КҮЭН есөн хүсэл нь гэгээн Дээд КАУМ болсон , АКАУ долоон биеэрээ Ард болсон БӨӨ тархийг биеийн соёл болгосон БӨХ ЗӨН болвоос ОГОУ ЗӨН-гийн ЦАХ билээ Мангдай бүгд БӨӨ байж , МОНОГОУУЛ БӨХ болж , МОН КҮТНГР-ийн Элч билээ

Төвшин цагт ТНГР-ийн БӨХ КҮЭН ЗӨН-гөөрөө Улс ГЭР ИЭ-ийнхээ тооныг тулж бай
Төвөггүй цагт Үндэсний Алтан Дээд ГЭР ИЭ-т БӨХ ЗӨН-гөөр КҮ ЭН болохгүй бол
Өсөлсөн боулигай өрвөлзөхийн цагт өөртөө эзэн байх Эрхээ алдаж хөгийн болму
ХҮН даран гайчууд хорлохын цагт хөлгүй бух мэт хөгийн болж, хөгжрөн үжирму
Гэгээн ГЭР тархинаас БӨӨ-г гийгүүлж угтан мэдэж, тосож бэлтгэж, тэсэж гарахад
Үндэсний Алган Дээд ГЭР ИЭ-т БӨХ ЗӨН-гөөр ГЭР тархинхаяа тооныг тулж байж
Ир ГЭН ХҮН-ий үхүүлж доройтуулж тамлах арван зургаан ний ГЭМ-ээс аврагдаму

Үндэсний Алтан Дээд Ир ЗӨН

Үзэгдэхээргүй холд үрийн гавал хагараад. ээж нь хашгирч нь хамраас нь цус урсах
Өнөгүй өвөл ирэхээр бол тарвага сувайрч, бух хээлийн цагт ууланд тошиж дайжих
Хар муу санаат ХҮН даран гайч олширвоос нохой өвөл зунгүй үржих хийгээд
Эх-Үрэн зургаан зүйлийн шүтэн барилдлага нь ЗӨН биш байгалиас занят Ир билээ
Эзэн эрхийг ологч мангдайн Үндэсний Алтан Дээд Ир нь гэгээн ЗӨН бөгөөд удамшил
Эртний Оройн Дээд ГЭР ИЭ-т буган бичгийн үеэс нааш мөнхөрсөн мөр ГҮН Ултай

1. Даран гайч -Даран гайчий гэж уламжлагдсан . Юмыг ухаан сийлж унтрааж, өсөж өндийлгөхгүй дарж, алив урагштай бүгдэд гай таригч

Ү бүлэг
ТНГР-ийн БӨӨТ Эзэн эрхийн тухай Үндэсний
Алтан Дээд ГЭР ИЭ

Төрөл бүлийн амин- эхт хамтын хариуцлагат Нүүдлийн соёлт МОНОГОУУЛ ухамсараар Мянган хүнсч ОГОУУЛ ЗӨН-ч, таван байдлаар тухлагч, Үндэсний Алтан Дээд ГЭР ИЭ-т Гэгээрлийн ундрагат удамшил зөв ДЭМ-ч , KY ЭН боловсролт тархины үйлс ТНГР билээ ТНГР болвоос Эзэн Эрх , утгаж мэдэхүй , тосож бэлтгэхүй , тэсэж магад гаражуи билээ Эртний буган бичгийн сэтгэхүйт, Оройн Дээд ГЭР ИЭ-т, БӨӨТ гэгээн тархи нь Эрх билээ БӨӨТ гэгээн Эзэн Эрхийг түм ЭН-д түгээгч удамшилт ДЭМ-ч болвоос КАУМ бөгөөд_багш БӨӨТ ИЭ ЭН ГҮН тархийг буман жил түгээсэн буган бичигт КАУМ багш Эзэн Эрхтэй Үндэсний Алтан Дээд ГЭР ИЭ-ийг удирдах анхны танхим ЧИН ЧУ Эл ЭН -ийг байгуулсан ИЭ ЭКЭ Эзэн ЧИНГИС КААН болвоос ИЭ ЭКЭ МОНОГОУУЛ Улсын ТНГР-ийн Эзэн Эрх ИЭ ЭКЭ МОНОГОУУЛ ГҮР ЭН УлС болвоос KY ЭН долоон биетэй , БӨӨТ гэгээн тархитай Үндэсний Алтан Дээд ГЭР ИЭ-т Ардтүм ЭН, АКОК зантай .гэгээрлийн ундрага ЗАСАГ-тай БӨӨТ эзэн Эрхтэй , МОНОГОУУЛ Ир ГҮН нарын АИЛ түм ЭН Улсын Ардуудын ТӨР-тэй Эрх нь ТНГР-ийн Эзэн , зорилго нь төвшин сайхан , үйлс нь таван тух байдаг билээ

КҮЭН эрхийг эдлэхүй ба ХҮН

КҮЭН Урдүйгээр орон зайндаа ТНГР-ийн эзэн Эрхэт болооп/й нь ХҮН нарын гайг эдэлнэ Орон зайн эзэн Эрхийн чадварыг удамшилд зохистой KY сурлагаар олдог ГЭР ИЭ-тэй

Мэдвэл зохихуйн ЖАЯГ нь эзэн эрх эдлэхүйн бэлтгэл, КҮ сурлагын ЭН зорилго билээ
Эрх эдлэхүйн боломж нь КҮ ЭН боловсролын ноёрхол, мэдвэл зохихуйг мэдсэн нь юм
Эрх эдлэхүйн хэрэгжилт нь мэдсэнийгээ хариуцахуй ба Нүүдлийн соёлоор бадрахуй
Эрх эдлэхүйн нөөц мэдэхгүйгээ хамгаалахуй ба Ардын Оройн Дээд ГЭР ИЭ мөрлөхүй
Эзэн эрх эдлэхүйн дархлаа нь мэдэхүйн хилийг өргөсгөхүй, КҮ ЭН долоон биеэ олохуй
Үндэсний Алтан Дээд ГЭР ИЭ мөрлөхүй нь ТНГР-ийн эзэн Эрхт БӨӨ тархины дархлаа
Эзэн Эрхт КҮ ЭН долоон биеэ хэрэглэх нь Ахуй биеийг уялгалан байгуулахуй юм
Оршихуйн орон зайнд тулгуур гурван онолоороо ТНГР-ийн Эзэн Эрхийг олж УлС болж
Оршин амьдрахуйн таван ЭКЭ-үүсгэвэрээс эрчим КҮ ЧИН ханаж, оул биө Ир ГҮН болж
Ир ГЭН-ий үхэл доройтол тамалын ний ГЭМ-ийг халж БӨӨ тархитай, АЙЛ-ын ЗАСАГ
Үндэсний Алтан Дээд ГЭР ИЭ-ийгээ мөрлөхүй бөгөөд эзэн Эрхт Үндэсний ЖАЯГ билээ
Тэсэж магад гарах чадвар нь хурц БӨӨ ард ТНГР эзэн эрхт МОНОГОУУЛ нарын ГЭР-т
ЖӨНдүймун Эр цэвэр цустай хүүхэд мэндлэвч КҮ сурлагагүй тэр эзэн эрхийн чадваргүй
Үндэсний Алтан Дээд удамшилд зохистой КҮ сурлагыг дүүргээгүй хэн боловч ХҮН бөгөөд
Өөртөө эзэн байх эрхээ эдэлж чадахгүй, булагай буулигай хорлогч байх болно
Үндэсний Алтан Дээд ГЭР ИЭ-т АЙЛ-д КҮ сурлагыг ЭН дүүргээп/й нь тэр ХҮН бөгөөд
Өөртөө эзэн эрхээрээ гутаагдаж, бэлнийг хорлож булааж амьтанаас мунхаг хортой

Эзэн эрхийн хариуцлага

КҮ ЭН долоон биеийг орон зайн орчин болгохуй нь тархийг барих Аайий билээ
Үндэсний Алтан Дээд ГЭР ИЭ мөрлөхүй нь тархийг сэхээрэл болгох МОН билээ
Буган соёлт Оройн Дээд ГЭР ИЭ мөрлөхүй нь хүй элгээрээ хамтрах НЭУ КҮ билээ
Нүүдлийн ерэн соёлыг хэрэглэхүй нь КЭМ ЭН болж КҮЭН долоон биеэр бадрахуй
Эзэн эрхийн хариуцлага нь АЙЛ бүл Улс, ИХ ЗАСАГ дор ИХ МОНОГОУУЛ-аар амьдрахуй

ТӨР-ийн турал ба ХҮН-ий хорлол

Ард түм ЭН-д Үндэсний Алтан Дээд ГЭР ИЭ байдгийг үл мэдэгч ХҮН зэрлэг
Их Монгол УлСт үүслийн гэгээн Дээд үндэс байдгийг үл ойлгогч ХҮН мунхаг
Эцсийн шийдвэрлэгч нь Ард түмЭН байдгийг үл ойшоогч хэн ч ХҮН алуурч
Зэрлэг мунхаг алуурч гурав ТӨР-ийн турал ба ний ГЭМ-ийн Эх-Үр байдаг
Бүгшмал хэцүүгээр нийтийг гутааж, итгэлийг нь булааж, буцааж худалдаад
Буруу бүгдээр зөвийг дийлүүлдэг ХҮН хорлол дарангайлваас ТӨР-ийн турал

ХҮН-ий эрх гэгч мунхаглал

Хамаг мангдайн зовлонгийн чанга нь ХҮН бөгөөд, оршихуйн алдааны цугларал билээ
Эхээс үзэгдээд амь зуусаар үхэж төгсөх ХҮН хорлогчид эрх байна гэвэл мунхаглал
Идэх ёстойг нь эрх гэвэл хамаг амьтан бүгд хэрэглэгч байтал ХҮН хорлож хэрэглэдэг
Орон зай нь бүхэлдээ дээрэм байдаг ХҮН нарын ний ГЭМ-ийн олзыг эрх гэвэл үжирхэл
Хүсэл нь идэхүй уухуй байдаг Ир ГЭН-ий ний ГЭМ-ийн хэрэглээ бол эрх гэх нь хөгжил
Ирээдүйг өнгөрсөнөөр өнөөдөр устгадаг үхэл, доройтол дамлалыг эрх гэвэл мөхөөгдөл
Өнөөдөр ний ГЭМ-ээр гай ГЭМ тараачихаад, маргааш ардыг түүнээс аврах дур үзүүлэгч
Өсөлсөн боулигай хэнч сэдэшгүй мууг сэдэж, үзэшгүй муухайг ардад тулган хүлээлгэж
Өмчтэйгээр өмчгүйг дээрэмдүүлж, ГЭМ-ийг тарааж, газрыг гайчилж, Улсыг устгасныгаа
ХҮН-ий эрх гэгч ТӨР-ийн туралаар мангдайн толгойг хоосолж БӨӨ тархийгүүлмү
Яс цусыг тээгч оул бие нь Эр чанар боловч КҮ сурлагагүйн учир эрх түүнд байхгүй
Орчноо даран гайлагч ХҮН хорлол нь Эр бие биш КҮ сурлага биш учир ЭрКҮ болохгүй
ХҮН хорлогчид мэдвэл зохихуй байхглийн учир зорилгын хоосрол хүслийн мөхөл билээ

ХҮН хорлогч хамтрахуйг хоосолдог ганцаарын үхэл .газрын гай , огторгуйн ГЭМ
Бодит чанар бүгдийг үзэн ядаж , байгаль дэлхийгээ сүйтгэж, байгаа бүгдийг устгагч ХҮН
Хаалгат ГЭР ИЭ байхгүй , хань бус ижилтэй , көбКҮ бус хүүхэдтэй , ХҮН тамлал билээ
Оройн Дээд ГЭР ИЭ байхгүй орхидос биеийг олж , эцгээ зандарсаныгаа засгаар сэтгэж
Махнаас өөр хүсэхүй үгүйрч , алахаас өөр сэтгэхүй үгүйрч , ээжийгээ бохироод онгирч
Бүгдийг хөгийн болгоод хохирсоныхоо төлөө нарыг зүхэж , газрыг зодож андыг яллаж
ХҮН хорлол бол бодит чанар биш ний ГЭМ-т мунхаглал , тархины турал хөгжил билээ

Эрхийн тухай мунхаглал

Атриат уулыг гөрөөлж , аргаль янгирыг намнаж , амь зууж цадаахдаа устгаж хэрэглэж
Хүдэнт уулыг авлаж хүдэр зээрийг харвасныгаа амин хувь явахын заяа мэтээр сэтгэж
Тал хээрийг гэтэж , тарвага доргыг урхидэж гэдэс цатгаж яваагаа ГЭМ бишээр тайлж
Будант Ханхайг самнаж буга маралыг алж, хоолой гүзээ цатгасныгаа ид бах болгож
Хавцал Ёлд авирч ирвэс шүлүүсийг харвасныгаа удамшил зөв сурлага мэтээр ухаарч
Гол мөрнийг сүлжиж булга, минжийг зангадаж , галуу нугасыг торлосон гайгаа зарлаж
Самар жимс хугалж , салтас торбос, мойл булгалж , зугаа наргиа болгосныгоо талархаж
Улаалзгана чацаргана тайрч , үхрийн нүд хяргаж устгаж зугаацсаныгаа өмөөрч бодож
Бүрэнхий харанхуйг завшиж бусдын эмд шургаж хаалгат ГЭР-ээ гутаасныгаа өөриймсөж
Булааж , хорлож , устгаж , хэрэглэж ханахын хэрээр шунаж , мэдвэл зохихуйгдургүйцэж
Мэдэшгүй мууг түгээж , үзэшгүй муухайг узүүлж , үүслээ устгасныгаа эрхээр зөвшөөж
Төвөг бүгийг дээдэлж төвшин сайханыг үзэн ядагч ХҮН хорлол нь эрх гэвээс мунхаглал

ЧИНГИС КААН-аас хэлсэн Үжирхэл – Хөгжил хэмээх шүлэг

Муу Эр мэт дайнд хөгжиж мунхаглаж хөгийн болсоноос үхэл утаа энгийн ба төвөггүй
Нууцаа задлан уйлж амаа уран чалчиж хөгийн болсоноос ган зуд гарзгүй ба сургамжтай
Утаяа мэт замхрах артай , шүлс мэт хатах ултай хөгийн болсоноос амьтан байвал хоргүй
НЭУ КЭМ-гүй юманд хүзүүнийхээ махыг барж үжирснээс үхдэл , шарил Эртэй ба Артай
ХҮН даран гайлагчид зовлонгоо хэлж үжирснээс хэрээнд идэгдэвэл үр удамд Эр ДЭМ-тэй
Өвчүү дэлгэн гүйж өрцтэй зээл авч үжирснээс өтнийй хоол болвоос өвсөнд Эр ДЭМ-тэй
Ажлыг алдаагаар хорлож, явааг яруугаар саатуулж үжирснээс явган нь хөлд Эр ДЭМ-тэй
Малынхаа төлөө үхэж .МОНОГОУУЛ гэх нэрээ мэдэхгүй үжирч-^хөгжиснөөс үхэх нь ариун
Морин сүлдээ махлаж, КАУ Ир тугаа урж ,ТНГР БӨӨ Сүнсээ хоосолж үжирч хөгжиснөөс
Мал явсан чинь КҮ ЭН-д Эр ДЭМ-тэй , хүнсэнд нэмэртэй , хорвоод хоргүй , усанд хиргүй
ХҮН хорлогч болж үжирч-хөгжиснөөс үхэл утаа үхдэл хорлолгүй бөгөөд сургамжтай

Алтан Дээд ГЭР-ИЭ

ҮІ бүлэг Үндэсний Алтан Дээд ГЭР ИЭ-т өрөн өсэн ТНГР-ийн тайлга

Төрөл бүлийн амин-эхт хамтын хариуцлагат Нүүдлийн соёлт МОНОГОУУЛ ухамсарын МОН ЧУ КҮР ГЭР болсон Үндэсний Алтан Дээд ГЭР ИЭ-т гэгээрлийн ундрага болдог ЭКЭ Удамшилд зохистой ДЭМ-т КҮЭН боловсролт БӨӨ гэгээн тархины үйдлэл нь ТНГР билээ Буган соёлт Оройн Дээд ГЭР ИЭ- нээс үндэстэй өөрийгөө өмөөрөхүйн өсөн ухаан ханатай Ураг төрөл , урт дурын Ардын КҮ сурлагаар тусгаар тогтсон АЙЛ БӨӨ Элийн оюун унтай Эх-Үр ЭН зүйлээс язгуурт КҮЭН боловсролт ЧИНГИС ХААН-ы ОГОУУЛ ЗӨН тоонотой Буган бичгээр удамшсан Эртний Оройн Дээд ГЭР ИЭ-т Өөртөө Эзэн ЭрКҮ БӨӨ билээ АКОК ТНГР-ийн Батайчу МОНОГОУУЛ Улс ,ТНГР-ийн БӨӨ тархитай, КҮЭН долоон биетэй

Хаалган АКОК ТНГР-ийн БӨӨ гэгээн таван түм ЭН Улс

Болох болохгүйг шүүх Хаалган АКОК ТНГР Алтан таван ургийн таван түм ЭН БӨӨ Эл Ардын Тай УКАУ ЭН хаалган таван түм ЭН Улсын ТНГР-ийн ЖРЛГ-т таван жигүүр АНД-ыг соёрхийтэ Тай УКАУ ЭН язгуурт ОГОУУЛ ЗӨН-ЧТНГР-ийн БӨӨ гэгээн түм ЭН-ийг авч тайлж соёрхийтэ Бай Урдүй язгуурт ОГОУУЛ ЗӨН-Ч ТНГР-ийн БӨӨ гэгээн түм ЭН-ийг таниж тайлж соёрхийтэ БатайКҮРязгууртОГОУУЛ ЗӨН-ЧТНГР-ийн БӨӨ гэгээн түм ЭН-ийг таниж тайлж соёрхийтэ Бай Тай ЧУ язгуурт ОГОУУЛ ЗӨН-Ч ТНГР-ийн БӨӨ гэгээн түм ЭН-д тайлж хэлж соёрхийтэ ӨГЭЛҮН ЧУ язгуурт ОГОУУЛ ЗӨН-Ч ТНГР-ийн БӨӨ гэгээн түм ЭН-ээс Элзүйг нөхөж соёрхийтэ

КАУ Эл ГҮН АКОК ТНГР-ийгээ хоногтоо багтааж эцгийнхээ БӨӨ гэгээн тархиар соёрхийтэ

ТӨР-ийм ЭН зургаан хөх ТНГР-ийн БӨӨ гэгээн өрэн түм ЭН Улс

Улс ГЭР-ийн хана болсон арван таван АЙЛ-тэй зургаан Дээд язгуурт өрэн түм ЭН Ардын Улсаа өмөөрөн босоо оршин амьдрахуйн ухаан хилтэй БӨӨ гэгээн тархиа тайлж соёрхийтэ Хаяа уулзвал хамтаар хариуцахуйн долоон ухаанаар Улсын ГЭР-ийн зургаан язгуур нийлийтэ ХААН ХАТАН ухаанаар Улс ГЭР-тээ ТНГР-ийн БӨӨ гэгээн тархит өөртөө эзэн Эрхээ эдлийтэ Улсын ГЭР тархины ХААН ХАТАН Эзэн , ханан зургаа .хаалган бүхий есөн ухаанаа соёрхийтэ Ухаан оюун ЗӨН-ч ТНГР-ийн ГЭР БӨӨ тархитай өрэн таван түм ЭН Ард нийлж ТӨР болийтэ ТӨР-ийм ЭН зургаан хөх ТНГР-ийн өрэн түм ЭН улсынхаа БӨӨ гэгээн тархиа тахиж соёрхийтэ

Ерэн есөн ТНГР-ээ соёрхийтэ

Үндэсний Алтан Дээд ГЭР ИЭ-ний аав ээж болдог КААН , КАТУ ЭН ТНГР-ээрээ эзэгнийтэ КАУ Эл ГҮН АКОК ТНГР-ээрээ Алтан ургийн таван түм ЭН БӨӨ Эл Ардыг дагаж соёрхийтэ ТӨР-ийн ЭН зургаан хөх ТНГР-ээрээ Үндэсний Алтан ГЭР ИЭ-т ГЭР тархиа хамгаалийтэ КАУ Жүй Ир арван хоёр ТНГР-ээрээ Улсын ГЭР тархиа НЭН ЗӨН-ч гэгээн болгож соёрхийтэ УЯА НЭН ЭКЭ найман цагаан ТНГР-ээрээ Улс ГЭР-ийн тэвшин сайхныг тогтоон соёрхийтэ Тусгаар тогтнол таван ТНГР-т БӨӨ гэгээн тархит КҮЭН урдүйгээр дэлхийдээ эзэн болийтэ АКАУ-ийн АКОК МОНКҮ арван ТНГР-ээрээ Улс ГЭР-ийн Ахуй биеийг байлгаж соёрхийтэ Оршин амьдархуйн Жай Жүй-ийн дөчин дөрвөн ТНГР-ээрээ МОНОГОУУЛ-ыгаа соёрхийтэ КАУ ЭН КҮР Мөл-Үсүйт тавин таван ТНГР-ээрээ Үндэсний Алтан Дээд ГЭР ИЭ-гээ тахийтэ

Ерэн есөн сүлд ТНГР-ийн БӨӨ гэгээн тархia соёрхийтэ

Дэлхийн усны тэргүүн есөн мөрний саваас газрын цав хүртэл нарны төв болсон нутагтаа
Үндэсний Алтан Дээд ГЭР ИЭ-т ТНГР-ийн аав ээж болдог ХААН, ХАТАН эрхээрээ эзэгнийтэ
ХААН ХАТАН сүлдэн хос ТНГР-ийн КАУ ДЭМ бичигт БӨӨ гэгээн тархia тайлж соёрхийтэ
Хаалган АКОК сүлдэн Дээд ТНГР-ийн эзэн Эрхт Алтан ургийн БӨӨ гэгээн тархia соёрхийтэ
ТӨР-ийм ЭН сүлдэн зургаан ТНГР-ийн эзэн Эрхт ерэн түм ЭН Ард БӨӨ гэгээн болийтэ
КАУ Жүй Ир сүлдэн арван хоёр ТНГР-ийн эзэн Эрхт ерэн таван түм ЭН Улс БӨӨ болийтэ
Уяа НЭН ЭКЭ сүлдэн найман цагаан ТНГР-ийн эзэн Эрхт ерэн таван түм ЭН Улсаа соёрхийтэ
Тусггаар тогтнол сүлдэн таван амин ТНГР-ийн эзэн Эрхт ерэн таван түм ЭН Улсаа соёрхийтэ
Морин сүлдэн Ахуйн АКОК МОНКҮ арван ТНГР-ээрээ КҮЭН долоон биеийг олон соёрхийтэ
КАУ ЭН КҮР Мөл-Үсүй сүлдэн тавин таван ТНГР-ээрээ Үндэсний Дээд ГЭР ИЭ-гээ сахийтэ

ХААНХАТАН сүлдэн хос ТНГР-ийн БӨӨ гэгээн тархи

ИЭ ЭКЭ МОНОГОУУЛ Улсын КААН эрдэнэ болвоос ЗАСАГ Зүй-ийн дөчин дөрвөн ТНГР- ээрээ
ЧИН ЧУ Эл ЭН-ийг удирддаг Үндэсний ерэн есөн ТНГР-ийн Оройн Дээд эзэн БӨӨ гэгээн тархи
ЧИНГИС КААН-ы АНД гэдгийгээ Үндэсний Алтан Дээд ГЭР ИЭ-ийг эрчимжүүлж харуулж байдаг
АКОК МОНОГОУУЛ Ир ГҮН-ийг мандуулагч МОН ЭН Тай УКАУ эцгийн ерэн есөн ЧУ КҮР-ын өв
ИЭ ЭКЭ МОНОГОУУЛ Эр сүнс КАУ ИЭ дүй КАУМ-ын удамшилд зохистой гучин таван ДЭМ-ч КҮЭН Урдүйтэн
бурийн амьдран оршихуйн дархлаач Бай ЗОН КҮР эцгийн КЭМ ЧУ-Үсүй ЭН-ч
Өөртөө эзэн Эрхээ эдлэхүйн есөн зуун тавин сэхээрлийг нээгч Түм Бай НЭУ ЧУ ЧИН-ы Элч
ИЭ ЭКЭ МОНОГОУУЛ Улсын үүслийн гурван эрдэнийг түгээгч КАУ Бай Эл КАУМ-д суралцагч
Өнгөрсөнөөр ирээдүйг өнөөдөр байгуулагчийн есөн хүүслийн өв КҮ Бай-Артүм баатрын көбКҮ

АКОК МОНОГОУУЛ-ЫГ НЭУ КЭМ-ээр бадрахуйн онолч Иэ-Үсүй-ЭКЭ баатрын ТайЖүй АНД Ерэн есөн ТНГР-ийн БӨӨ эзэн ЧИНГИС КААН-ы ИХ ЗАСАГ-Ч ЧИН ЧУ Эл ЭН-Ч АНД билээ ИЭ ЭКЭ МОНОГОУУЛ Улсын КАТУ ЭН эрдэнэ нь Ард түм ЭН-ИЙ ГЭР ИЭ Зүй-ИИН эзэн Эрхт КАУ ЭН КУР Мөл-Үсүй ИЙН ТАВИН ТАВАН ТНГР-ЭЭРЭЭ Улсын Урдуй болон төсвийн удирдагч Үндэсний Алтан Дээд ГЭР ИЭ-Т Эрхт дотоод хэргийн эзэн ерөн есөн ТНГР-ИИН БӨӨ билээ

Хаалган АКОК сүлдэн Дээд ТНГР-ийн БӨӨ гэгээн тархи

БӨӨ гэгээн ТНГР тархин ГЭР-ийн хаалга нь болсон , Алтан ургийн түм ЭН таван АЙЛ нь АКОК сүлдэн Дээд ТНГР-ээрээ ханан шийрт Алтан Дээд ГЭР ИЭ-Т ерэн түм эн АИЛ-тai ХАН ХАТАН хос сүлдэн ТНГР-Т БӨӨ гэгээн тархин ГЭР-ийн ерэн таван унь болон нийлж ТНГР-ийн БӨӨ гэгээн тархин ГЭР-ийн тоононд ЗЭТ-ээр бэхлэгдэж Улс ГЭР-ИИН үүд билээ

ТӨР-ИЙМ ЭН СҮЛД ЭН ЗУРГААН ТНГР МИНЬ

Эзэн Эрхт ерэн АЙЛ түм ЭН Ард минь ТӨР-ИЙМ ЭН СҮЛДЭН ЗУРГААН ТНГР-ЭЭ СОЁРХИИТЭ АЙЛ ТҮМ ЭН-ИЙ ТӨР-ИЙН ЭХ-ҮР ЭН ТУСГААР ТАВАН ТОГТНОЛ ТНГР-ЭЭ ТАЙЛЖ ТАХИН СОЁРХИИТЭ АЙЛ-ЫН АМЬДРАН ОРШИХҮЙН ЭХ-ҮР ЭН НАЙМАН ЧУЭН ТНГР-ИЙГЭЭ ЭЛЗҮЙ БОЛГОЖ СОЁРХИИТЭ АЙЛ БӨӨ ЭЛЗҮЙ -ИЙН НОЁРХОЛ БОЛДОГ КҮЭН БОЛОВСРОЛ ТНГР-ИЙГЭЭ ТАЙЛЖ ТАХИН СОЁРХИИТЭ АЙЛ БӨӨ ЭЛ ӨӨРТӨӨ ЭЗЭН БОЛОХҮЙН ТНГР БӨӨ ГЭГЭЭН ТАРХИА ШАВХАН ХЭРЭГЛЭЖ СОЁРХИИТЭ АЙЛ-ЫН ЗАСАГ-Т БАТАЛГАА БОЛДОГ АНД ТНГР-ИЙГЭЭ ЖИП/ҮР БОЛГОН БАТ ХЭРЭГЛЭЖ СОЁРХИИТЭ АЙЛ-ЫН ДОТООД КҮ ЧИН БОЛДОГ АНД СЭХЭЭРЭЛТЭЙ ДЭМ-ИЙГЭЭ ЭРЧИМНЭН АМЬДАРЧ СОЁРХИИТЭ

Үндэсний сүлдэн арван хоёр ТНГР

Эзэн Эрхт ерэн таван АЙЛ түм ЭН Улс Үндэсний сүлдэн арван хоёр ТНГР-ээ соёрхийтэ Түмэн жилийн өнгөрсөнөөс мянган жилийн ирээдүйг одоо байгуулдаг ТНГР болдог тархи Мянга дөрвөн зуун гучин нэгэн мэргэшлийн КҮР Нүүдлийн соёлоо тайлж тахин соёрхийтэ Угтан мэдэж .тосож бэлтгэж дэсэж магад гарагуйн урлахуй ТНГР-ээ тайлж тахин соёрхийтэ БӨӨ-гийн цээжээр тооцож урлахуй ТНГР-ээ ээжтэй бүхэн тайлж тахин түгээж соёрхийтэ Ир, Эр, Дөрэ, Өрө, Өв, Энэе, Бэлгэ, ЖААЙКҮ, ЖӨН бүхий буган ТНГР-ээ тахин соёрхийт АЙЛ түм ЭН улсууд цөөний ДЭМ-ийг олны ДЭМ-ээр эрчимнэдэг ТНГР-ээ тахиж соёрхийтэ АЙЛ түм ЭН Улсууд БӨӨ Элийн ёсоор ЗАН болгосон Алтан Дээд ГЭР ИЭ ТНГР-ээ тахийтэ Өөртөө эзэн Эрхээ эдлэхүйн орчлон ИХ ЗАСАГ ТНГР-ийгээ тайлж тахиж барин соёрхийтэ ТӨР-ийн гэгээн тархи болсон тулгуур гурван онол ТНГР-ээ тайлж тахин түгээж соёрхийтэ Уул усны ээлэг, аадар мөндөр, хөлдүү жавар, халуун ган, хар салхи аль нь ч болох цагт Онолт бүгдээр хэдийнээ бэлэн байдаг огторгуйч ТНГР-ээ тайлж тахин түгээж соёрхийтэ ЖАМ-аараа байгаа бодит бүхэн гурван төлөвтэй, гурван биетэй , гурван хэмжээстэйг ба ЖАЯГ-аар байгаа бүгдэд гурван хязгаар, гурван чанар, гурван ёсыг байлгаж дархалдаг Газарч ТНГР-ээ ерэн таван АЙЛ түм ЭН Улс тайлж дахиж, түгээн дэлгэрүүлж соёрхийтэ Буман жилээс мөнхөрч, буган соёлоор өвдөгдөж, ТНГР-ийн эзэн Эрхэт БӨӨ гэгээн болж ИрГЭНХҮН-ий үхүүлж доройтуулж тамлах арван зургаан ний ГЭМ-ээс аврагдахын заяа ГЭР тархийг Энд ЧИНГИС ХААН байсны гэрчээр урлаж, Нүүдлийн соёлын сан болгож байж Гэгээрлийг халж, Урдүйг устгаж, Элзүйгдээрэмдэж, ГЭР ИЭ-ийг нураагч ХҮН хорлолыг Уялгын ба ГЭР-ийн. Үндэсний Алтан Дээд үнэний онолоор засагч БӨӨ ТНГР-ээ соёрхиитэ БӨӨ гэгээн тархиараа бяр КҮ ЧИН олж , БӨӨ-ийн цээжээр бодох урлагаар угтан мэдэж Халдан ирэгчээс халширдгагүй, харайн дайрагчаас хождохгүй Ирээр гай ГЭМ-ээс өрсөж

Үндэсний Алтан Дээд үнэнч Ир ГҮН, КҮЭН есөн хүсал нь Дээд КАУМ болсон гэгээн багш АКАУ долоон биеэрээ Ард болсон БӨӨ Тархиа соёл болгосон БӨӨ КҮ КҮЭН ТНГР-ээ ИХ ЗАСАГ-ийн Алтан Дээд ГЭР ИЭ-ндээ, ерэн таван АЙЛ түм ЭН Улсаараа соёрхийтэ АКОК МОНОГОУУЛ гурвал Эхт есөн зуун тавин сэхээрлийн Эх-Үр ЭН БӨӨ Тархиа
Үндэсний Алтан Дээд Ир үнэнч ТНГР-ээ ерэн таван АЙЛ түм ЭН улсаараа тахиж соёрхийтэ

Уяа НЭН ЭКЭ сүлдэн найман цагаан ТНГР

Уяа НЭН ЭКЭ сүлдэн цагаан ТНГР минь ЧИН-дээ болвоос найман ГЭР ИЭ тархи билээ
Оройн Дээд Өвгөдийн өв ИХ ерэн есөн ТНГР-ээ МОН КҮ Олзүй Элзүй КҮЭН-зүй болгийтэ
ОГОУУЛ ЗӨН-д удамшсан ерэн есөн ЧУ КУРТНГР-ээ зохицохуйдаа тахиж соёрхийтэ
Оул биенд орд ГЭР болсон КҮ ЭН-зүй есөн хүсэл ТНГР-ийгээ зорилго болгон соёрхийтэ
Энх Ам Ир-ийн ГЭР болсон удамшилд зохистой гучин таван ДЭМ ТНГР-ийгээ соёрхийтэ
ЧИН ээлэгийн сав шим болсон ерэн бүтээвэрт Нуудлийн соёл ТНГР-ийгээ тахиж соёрхийтэ
Бадрахуйн орон зай болсон зуун найман төвшин сайхан ТНГР-ээ тайлж тахиж соёрхийтэ
Ний ГЭМ үгүйн сав шим болсон үүслийн гурван эрдэнэ ТНГР-ээ тайлж тахиж соёрхийтэ
Осолгүйн сав шим болсон есөн зуун тавин Мөл-Үсүй ТНГР-ээ тайлж тахиж соёрхийтэ

Тусгаар тогтнол сүлдэн таван амин ТНГР

Тусгаар тогтнол сүлдэн таван амин ТНГР-ийн эзэн Эрхт ерэн таван түм ЭН Улсаа соёрхийтэ
Ганхахгүйн тулд үүслийн гурван эрдэнээ ТНГР-ийнхээ сүнсэнд болгоон тахин соёрхийтэ

Алдахгүйн тулд морин сүлдэн арван ТНГР-ийгээ агтандаа болгоон тайлж тахиж соёрхийтэ
Мухардахгүйн тулд ТӨР-ийм ЭН сүлдэн зургаан ТНГР-ээ дотоод наран болгон соёрхийтэ
Ялагдахгүйн тулд тусгаар тогтнол таваи ТНГР-ээ ГҮН бат Ир болгон тайлж тахиж соёрхийтэ
КҮЭН долоон бие болсон ахуйн тусгаар тогтнол ТНГР-ээ ЧУЭН бүр тайлж тахин соёрхийтэ
АЙЛ БӨӨ Элийн ТӨР , АНД тэргүүнтэй орон зайн тусгаар тогтнол ТНГР-ийгээ соёрхийтэ
ЗӨН Ур Дүй гурвын Эх-Үр ЭН үндэс болсон ЖӨН дүй мунтай цусан ТНГР-ийгээ соёрхийтэ
Ерэн есөн зүйл Оройн Дээдэд эзэн Эрхэт БӨӨ гэгээн тархин ТНГР-ээ тахин соёрхийтэ
Үндэсний Алтан Дээд ГЭР ИЭ-ний Эх-Үр ЭН ЗАСАГ-ийн гусгаар тогтнол ТНГР-ээ соёрхийтэ

Морин сүлдэн Ахуйн АКОК МОНКҮ арван ТНГР

Морин сүлдэн Ахуйн АКОК МОНКҮ арван ТНГР-ээрээ КҮЭН долоон биеэ олон соёрхийтэ
Ахуй долоон биенд тань агт болсон АКОК МОНКҮ арван ТНГР-ээ тайлж тахиж соёрхийтэ
Үндэсний Алтэн Дээд ГЭР ИЭ-ний Эх-Үр ЭН ИХ ЗАСАГ-ийг ТНГР-ийнхээ тархи болгийтэ
АЙЛ БӨӨ Эл-ийн үүслийн Эх-Үр ЭН Үндэсний Алтан Дээд үнэнийг ТНГР-ийнхээ нуруу болгийтэ
Дээд ИХ өвгөдийн Эх-Үр ЭН Үндэсний Алтан Дээд үнэнийг ТНГР-ийнхээ нуруу болгийтэ
Нүүдлийн соёлын Эх-Үр ЭН мянган хүнсч сэхээрлийгээ ТНГР-ийнхээ таван цул болгийтэ
Оршихуйн Эх-Үр ЭН есөн ухаан ,найман оюунаа тэмтрэн мэдэгч ТНГР болгон соёрхийтэ
АКОК МОНОГОУУЛ СУУ , ОГОУУЛ ЗӨН хоёрыгоо туулан дийлэгч ТНГР болгон соёрхийтэ

КАУ ЭН КҮР сэхээрлт тавин таван ТНГР

КАУ ЭН КҮР Мөл-Үсүйт тавин таван ТНГР-ээрээ Үндэсний Алтан Дээд ГЭР ИЭ-ээ тахийтэ
Тай ЧИН , Жай Ар ЭН , наран долоо , ЧУ дөрэ АКАУ, Эл БӨӨКҮ таван ТНГР-ээ соёрхийтэ

СУУ ЗОЛ ЖИЛ Тараач Бугач , Аригч , ИЭчийЭКЭ-ч , МАЛ-ч найман ТНГР-ээ соёрхийтэ Сүлдч Тугч, Сүнсч, ТӨР Элч" , Эр ИЭ-ч , ЗАСАГ-ч, КҮЭН-ч ,КҮ-ч найман ТНГР-ээ соёрхийтэ Дөрэ бай ИЭ-тч, ЖАЯГ-ч , Номч , Эл Үий ГЭР-ч , Өв КҮ Жүй Эр таван ТНГР-ээ соёрхийтэ ГЭР ч КҮРС-ч ЧИН-ч ЧУ-ч , ЧОО, НЭН-ч , ЗӨН-ч , ГҮН-ч ,ИЭ-ч найман ТНГР-ээ соёрхийтэ Өрө-ч, Улсч, АЙЛ-ч, ОТОГ-ч, ЧУ ЭН-ч , Өрө КҮ-ч , Ул Ар ГҮН найман ТНГР-ээ соёрхийтэ Атая улаан , Гүжир хар, Хан хар , Үнэхээр хар, Боулигай хар , гай таван ТНГР-ээ жигшийтэ Мангдай Мангас Зүрхэн хар , Азар хар , Хорхийш хар бүхий ГЭМ таван ТНГР-ээ арилгийтэ Булай хар , Булгай хар , Хий өмин хар бүхий Ир ГЭН-ий ний ГЭМ-т гурван ТНГР-ээ үдийтэ

ҮН БҮЛЭГ

АКОК МОНОГОУУЛ Ир ГҮН хоорондын Үндэсний

Алтан Дээд ГЭР ИЭ

Арван түгээмэл олзоо уялгын онолоор Ахуйгаа байгуулж КҮ ЭН долоон биетэй болдог АЙЛ-ын ЗАСАГ-тай ОТОГ бүлийн уужим итгэлт .хүндлэлдэхүйн хүрээлэн гэгээн харилцаа ТНГР болж байж БӨӨ гэгээн тархиар ГЭР ИЭ-нд удамшиж АКОК амин чанар болдог Мөр ЭН ГҮН тулгуур гурван онолд мэргэшсэн ЧУ сэтгэхүй , урдүй , Урлахуитанууд нь Ерэн бүтээвэртэй Нүүдлийн соёл дор ОТОГ бүл болж гэгээрдэг Алтан Дээд ГЭР ИЭ-т ГЭР онгонт тархин дотроо оршин амьдардаг КҮ ЭН боловсролын ноёрхолт УлСУУ минь Тэсэж магад гарах чадвар нь мохогдон гутаагдагсадын арван зургаан нийГЭМ үп/и байж Тархины үйлдэл ньТНГР бөгөөд ИХ ЗАСАГ-ийг эрчимнэж баиваас МОНОГОУУЛ брлно Тэсэж магад гарах чадвар болвоос Ир ба Алтан Дээд ГЭР ИЭ-гээр хурцлагдаж байдаг

ГЭР-ийн эзэн эрхийн сурлагыг Нүүдлийн соёл болгож хэрэглэдэг АЙЛ-ын амин нь ГҮН ба
АЙЛ-д амьдрагч мангдай гурвал амьтай гурван Эхтэй БӨӨ болж мөнхрөхүйн орон билээ
Амь зуух байгаа юм бүхэн мэндэлж үзэгдээд үхэж шингэх хоёрхон амьтай байдаг учир
Амь зуух төдий явбаас мангдай ч гэсэн мэндэлж үзэгдээд үхэж шингэх амьтан болчихоно

Оршин амьдрахуйн таван хүрдэн

Орчлонгийн Эх-Үрэн зургаан зүйлээс эрчим-эхт Нүүдлийн таван тух соёл болж
Буган бичигт Оройн Дээд ӨТҮГЭ урдүйгээс КҮЭН боловсрол болсон ерэн амин-эх
Ерэн есөн ТНГР-ийн БӨӨ гэгээн тархиар хэрэгжидэг амьдрахуйн ГЭР ИЭ-т болсон
Арван найман төрөл , таван зүйл бүхий ерэн бүтээвэрт Нүүдлийн соёл бол Ир мөн
АЙЛ , КААН Тусгаар таван тогтол нь, АКОК Монгол Ир бөгөөд амьтанаас ялгарахуй
Улсаа ГЭР шигээ хана.хаалга, унь, тооно бүхий тархтай байлгах Үндэсний Ир мөн
Үндэсний Дээд ухамсар сэтгэхүй нь уул усныхны БӨӨ тархи , онол , мэргэшил болж
ОТОГ бүл Улсын оршихуйн соёл болдог, өрх бүл бүр долоон Дээд эцгийнхээ ЖӨН-г
Оройн Дээд мэдрэмж болгож , ЧИНГИС КААН-ы долоон Дээд эцгийн ЖӨН-г бид
ЧИН ЧУ Эл ЭН нар ИХ ЗАСАГ-ийг эрчимнэхүйн мэдрэмж Улсын Ир байхаар болгоож
Огторгуйч , газарч , БӨӨ гэгээн, БӨӨ КҮ ЭН, Үндэсний үнэнч бүхий Ул таван ЖӨН-г
БӨӨ тархины тооныг тулах таван Ул ба мангдай бүрийн Ир байхаар ЖАЯГ-лаж
Улсын Ирийг Үндэсний Алтан Дээд ГЭР ИЭ-гээр хурцлагддаг болгодог ТНГР-ийгээ
ИХ МОНОГОУУЛ Улс ТӨР-ийн болоод Ирний хат болгож байж оршин амьдраму
Мангдай бие нь наран хүрдэндээ нарнаас эрчим авч цус яс нугас цэвэр сайн билээ
Мангдай бие нь саран хүрдэндээ сарнаас эрчим-Эх авч байж сэрэхүй сайн билээ
Мангдай бие нь үржихүйн хүрдэндээ Сүүн-Эхээс амин-Эх авч эрүүл нь сайн билээ
Үзэгдэж ургаад үхэж шингэх амь зуугч нь ЧИН ээлэг гурван Эхээс эрчим авдаг бол
Мэндэлж ,төрж , аж төрж , амьдран оршихуйч нь ЧИН ээлэг таван Эхээс эрчим авдаг

Ний ГЭМ-ээр гутаагдахын гайг зайлцуулж .Нүүдлийн соёлоор бадрахын тулд та бид
Ир ГҮН АКОК МОНОГОУУЛ КҮЭН болох гэж Алтан Дээд ГЭР ИЭ-нээс эрчим авму
Цөөхний дутууг ДЭМ-ээр үржүүлж ХҮН-ийг гэгээрүүлэн урдуй өгөгч ИХ ЗАСАГ-аас
Аж төрж оршин амьдрахуйн эрчим-Эх авч ИХ МОНОГОУУЛ Улс болж цэцэглэму

Буган соёлоор үүссэн Алтан Дээд ГЭРИЭ

ИХ ЗАСАГ хэдийгээр зургаадугаар КҮЧИЙҮРГҮН жил зарлагдавч Буган соёлоос үүсэлтэй
ИХ ЗАСАГ-ийн Алтан Дээд ГЭРИЭ гуравдугаар чийчКҮ жил зарлагдавч Буган соёл билээ
ИХ ЗАСАГ бол ТНГР гэх харилцаа бөгөөд, аж төрөхүй, мөнх ялах дийлэгч КҮЧИН билээ
Алтан Дээд ГЭРИЭ бол ТНГР-ийн тархи , БӨӨ гэгээн Улс ГЭР, МОНОГОУУЛ КҮЭН билээ

VIII бүлэг

Алтан Дээд ГЭР ИЭ-нд мөнхөрсөн ИХ МОНГОЛ Улс

Буган соёлоос Нүүдлийн соёлд хүргэсэн Ир ГҮН Ардын Үндэсний Оройн Дээд ГЭРИЭ нь
Өөртөө эзэн Эрхийн далан гурван сүнсийг олж орон зайндаа эзэрхэж КҮ сурлага билээ
ТНГР харилцааг Улсын ГЭР агуулгат БӨӨ тархиар удирдаж аж төрж байгаа нь ИЭ билээ
Улсаа өмөөрөн босоо оршихуйн есөн ухаанаа Улс ГЭРИЭ-нийхээ хана болгож шийрлэж
Урган тэсэж магад гарахуйн оюуны найман сангаараа Улс ГЭРИЭ-нийхээ унь -ийг зэтлэж
Бай Ур дүй тү ЧУ ГҮН язгуурт ЧИНГИС КААН-ы ОГОУУЛ ЗӨН-г тооноор болгоож дээдэлж
ТНГР гэх харилцааг удирдах БӨӨ тархи төрдөг бөгөөд, хэрэглэгдэж гэгээрлийг ундуулдаг
Удамшил зөв ДЭМ түүний ЧУКУР-аар КҮЭН урдуйн ноёрхолыг Улс ГЭРИЭ-нд бат тогтоож
Улс ГЭР нь өөрийгөө эзэгнэх эрхээ эдлэхүйн зүй болгож хэвшсэн нь ЭКЭ болдог билээ

Мөр ЭН ГҮН онолд мэргэшсэн ЧУ сэтгэхүй , урлахуй , ухаантанууд болон төрсөн цагтаа НЭУ КЭМ ЭН дор ОТОГ бүл болж гэгээрч, Алтан Дээд ГЭР ИЭ-т МОНОГОУУЛ Улс болму Алтан Дээд ГЭРИЭ-ндээ мөнхөрч ИрГЭН-ий ний ГЭМ үгүй болж ХҮН даран гайчийг халж ГЭР онгонд оршин амьдардаг КҮ ЭН боловсролын ноёрхолт цагтаа ИХ МОНОГОУУЛ болму

ГЭР-ийн итгэлт Хэр-Аадай Улс

Туул мөрний тэргүүн Бүр ЭН хан КАУ Эл дүй нү ОТОГ-ийн газраас Өрө хан хүртэл ГЭР-ийн итгэлт арван ОТОГ Хэр-Аадай Улс КАУМ КААН удирдагчтай гурван түм ЭН ОТОГ бүлээрээ хариуцаж , онгон сүлдээ бат атгаж , мянган хүнсч тархиар бярлахаж Ургамал тарьмал нь налсан , ус булаг ундарсан , амьран оршихуй нь Эл төвширсөн Цаг бус өвчин , зүй бус үхэл үгүй , элдэв голомт хөнөөлт халдлга уг/й , ний ГЭМ үгүй Ган халуун , галзуу шуурга , аадар шамарга , аянг мөндөр , хөлдүү жавар болсон ч Буган соёлоор сэхээрч , бух дарах аргаар бэлтгэж , БӨӨ ЭН ГҮН тархиар магад гарч Бидний Хэр-Аадай Улс ГЭР-ийн итгэлт , Оройн Дээд ГЭР ИЭ-т ОТОГ-ийн ЗАСАГ-тай

Би Жай КАУКАУМ Бай-ийн охин

Хэр-Аадай Улсын удирдагч КАУМ КААН-ы төрсөн дүү , Жай КАУ КАУМ Бай ийн ГЭР-т Гурав дугаар АКОК КҮР ЭН жил би мэндэлж , Кок тэрэмөст бойжиж , БӨӨ-д суралцав СҮҮ ЭН ГҮН ах , ЧИН УКАУ бид хамтдаа, КАУМ аавын сурагч байж, ГЭР-ийг судлав

ТэмүЧИН төрсөн түүх

Онон Үндэстэй Тай ЧУ түм ЭН-ий эзэн ИЭ-Үсүй-ЭХЭ баатарын ГЭР ТайЭл ГҮН болту КҮ ИЭ-д ИЭ-Үсүй-ЭХЭ баатарын ГЭР-т хөбКҮ мэндэлсэнд гурван Эр ИХ-с сонжоод НЭУ ИЭдүй ЭН гэжээ. НЭУ ИЭдүйЭН хөбКҮ-ний Эр , Ир , Ур ба гэгээрлийг долоотойд тайлж нэр сүнсий нь тогтоожээ. ЖҮ-ийн дүй мун бодис ханаж мэндлээд НЭУ ИЭдүй ЭН тэгш дүүрч ялагч болсонд ТэмүЧИН гэжээ. Хамаг МОНОГОУУЛ-ын КААН-ы Дээд Гэрээнд товлогдохуйцаар Алтан Дээд хөб КҮЭН болж НЭУ ИЭдүйЭН хөбКҮ Оройн Дээд Үнэнд мэндлээд Алтан Дээд ГЭР ИЭ-нд ТэмүЧИН¹-ээр төржээ

1. ТэмүЧИН - ЧИНГИС КААН долоон настай байхдаа боловсролооро олж авсан нэр юм. Би зөвхөн уламжлагдсаныг л хэвээр нь авлаа. ТэмүЧИН байжээ гэдгийг ч ер нь тогтоогоод байгаа бололтой . М.В. Ломоносовын нэрэмжит МГУ-ын багш нар, тухайлвал А.С. Орлов, В. А. Георгиев, Т.А. Сивохина нар Тэмүчин гэж бичиж байдаг болсон. Тэмүжин гэхээр *хөлдүү толгой * болчихож байгаа юм . Дээр үед, /МОНОГОУУЛ-ын үе / хүүхдийг мэндэлсэн үед нь шинжиж үзээд нэг нэр төрсөн үед болон үед өөрөөр нэр өгдөг байжээ . ЧИНГИС КААН-ы мэндэлсэн нэр нь НЭУ ИЭдүйЭН байсан байна .

ТэмүЧИН өрх бүл болсон нь

Хоёрдугаар КҮчийҮрГҮН ЧУ хурхын газар ТайИЭ цэцэний АЙЛ-д ТэмүЧИН БӨӨ-ЭрТай-г хараад Наран сарантай зэрэгцэн амин эрчим егөгч сүүн сэтгэлий нь мэдэрч , ИХ-сийн ГЭРИЭ-г тайлж ТайИЭ цэцэн зөвшөөрч , хуримыг товлоод . ТайИрЭл КААН-ыг урих Элч СҮУЧУ кил хатан болж Жүйтэн ээж хүүхдүүдтэйгээ ЗӨНГҮРХАН нутагт ирж , онолтой өдрийг хүлээж ,оёж бэлтгэж хийж ТайИрЭл хааныг ирэхэд найр хурим эхэлж, СҮУЧУкил , ӨГЭЛҮН , Жүйтэн нар ТНГР-ийг тайлж

ӨГЭЛҮН ээжээс үг хэлж , ТайИрЭл КААН Тантай арван долоон жил хаан тантай уулзсангүйч СУУЧУкил хатан бид олны байдалд захирагдаж Онон мөрөндөө уягдаж , охид хүүхдээ өмөөрч Онол номд сургалцаж , нарны цагт KYPC хунсээ базааж, сарны цагт хатаамал борцоо бэлтгэж Махны шар дарах торбос боронгот хатааж , намрын сэргүүний өмнө өвлүйг угтан тосож бэлдэж Хуш , жодоо , улиангар , хус .сэндэн бүхий таван зүйл мод суулгаж газар усаа сэргээж тахиж Бүрэлгэнэ , майл , улаалзгана , чаца.ргана . боронгот бүхий таван зүйл жимс тариэлж хамгаалж Гурван хонд бууцыг хашиж засаж нөөцөлж .таван тулам үр түүж цацаж , бэлчээр усаа тахиж Гол горхийг салаалж цөөрөм ус тогтоож , ОТОГ-ийн ЖАЯГ-ийг онож , олны жишиг барин хийж Мэдвэл зохихуйд суралцаж , ИХ-с Та нарын ГЭРИЭ-г ОТОГ-тоо ЗАСАГ болгож , амьдран оршив KY Эл ИЭЭКЭ бодо ЭН ИЭ-Үсүй-ЭКЭ баатрын АНД,ТНГР-ийн ЖРЛГ-т Хэр-Аадайн КАУМ КААН Та Төрөл АЙЛ Улсаа ТӨР-өөр ЗАСАГ-лах эзнийг төрүүлэх хүслийг минь дүгнэж ОТОГ-т хэлж өгийтэ Онон мөрний ТайЧУ нар олигтой эзэнгүй удсанд бидтөвшин сайханы Эр ДЭМ-д сурхыг хичээв Дайныг ЧУКУР-аар ялах КААН төрүүлж , дайсан мэтийг ЭрДЭМ-ээр ЗАСАГ-ч эзэн төрүүлэхийг Төвөг мэтийг төвшитгөгч БӨӨ-г сургахаар мэрийж, тэмтэрч байжхөл тавьдаг хянамхайголохыг KYЭН есөн хүслээ болгосныг минь ЭрКЭМ Дээд КААН багш Та тайлж ОТОГ-т хэлнэ үү хэмээв

КАУМ КААН ТайИрЭл хэлсэн нь

ИЭ-Үсүй-ЭКЭ баатарын хатадад ерөөсөө ямарч КААН ертөнцийг төвшитгөхгүйг хэлье Харвахыг КААН шийддэг бол онохыг Ард шийддэг Алтан Дээд үнэн байдгийг хэлье КААН болсон эзэн байлаач хамаг Ардууд бүгдийг шийддэг Оройн Дээд ГЭРИЭ-г саная Хамгийн КААН боловч ОТОГ-ийн ЗАСАГ-ийг эрчимнэхгүй бол булгай боулигай билээ Улсын эзэн боловч уул усныхаа ОГОУУЛ ЗӨН-гөөр тархиа гийгүүлэхгүй бол тэр булагай ОТОГ-ийн сайд болохыг хүсэвч онолгүй байваас тэр булгай гэж КАУМ КААН хэлжээ

ТайИрЭл КААН урам өгчээ

Хуримын дараатэмуЧИН-ий ОТОГ Бүр-ЭКЭ-Эрхэтэд нутаглаад, таван байдлаар тухлажээ ТэмүЧИН БӨӨ ЭрТай нар ЖАМ-УКАУ АНД-ын хамт ТайИрЭл КААН-д тайлга өргөж зочиж КАУМ КААН ТайИрЭл Таныгаа бидТай Аадай ЭЦЭГ-т болгоож, Таны Элзүйд мөргөхөөр Удамшил ГҮН ДЭМ гүйхын бэлгэдэл дор , усны булган дахыг Танд нөмөргөж ирэв гэжээ. Залуус зочлон ирсэнд найртай сайхан байна би , ЗӨН-Ч ИХ зоригдолыг тань талархав би ИЭ-Үсүй-ЭКЭ АНД-ын зорилгыг дээдэлж усны булган дахыг нөмөрч , ГЭРИЭ-гээ дээдлэе Удамшил ГҮН есөн хүслээ бодож ,ТНГР-ийн эзэн БӨӨ тархины дор КАУМ ёсоор хариуцъя Хана, унь доно мэт халуун бүл байх Та нарыгаа КААН ЭЦЭГ чинь өөриймсөмү хэмээжээ

БӨӨ ЭрТай шийдсэн нь

Талархалд ханасан ТэмүЧИН БӨӨ ЭрТай нар төрөл ОТОГ-тоо ирээд ЭИЭ бэлгэ-ийг түгээж Төвшин цагийн аясаар сэтгэл ханасан сэрэмжгүйн үеэр .УКАУЧУ БӨӨ түгшүүр зарлаж хэлж Хар ЗЭМ-ийн аюул тээсэн хашгараа төвөргөөн айсуй босоорой , СҮУ ЧУкил ахайтан минь Дэлхий өвдөм давхиан , хад бутрам хар санаа айсуй ӨГЭЛҮН ЭКЭ минь бушуулаарай Төөлтэй хээрийг унаарай ТэмүЧИН минь зугатаарай , буган халиунаа унаарай БӨӨ ЭрТай Аюул дайныг тосоорой СҮУЧУ кил ахайтан , өстөн хястаныг угтаарай ӨГЭЛҮН ЭКЭ минь Хаантай Улс болохыг түлд хан ТэмүЧИН-г аврахаар , хатан ээж Та хад ууландаа гараарай Хамаг Ардаа бодож хан хүүгээ авраарай , хар ЗЭМ-т дайныг хайрын сэтгэлээр ялна гэ БӨӨ ЭрТай эзэн шийдсэнд бусад нь дагаж автагдаад сандрал айдасаа дарж, шулууджээ.

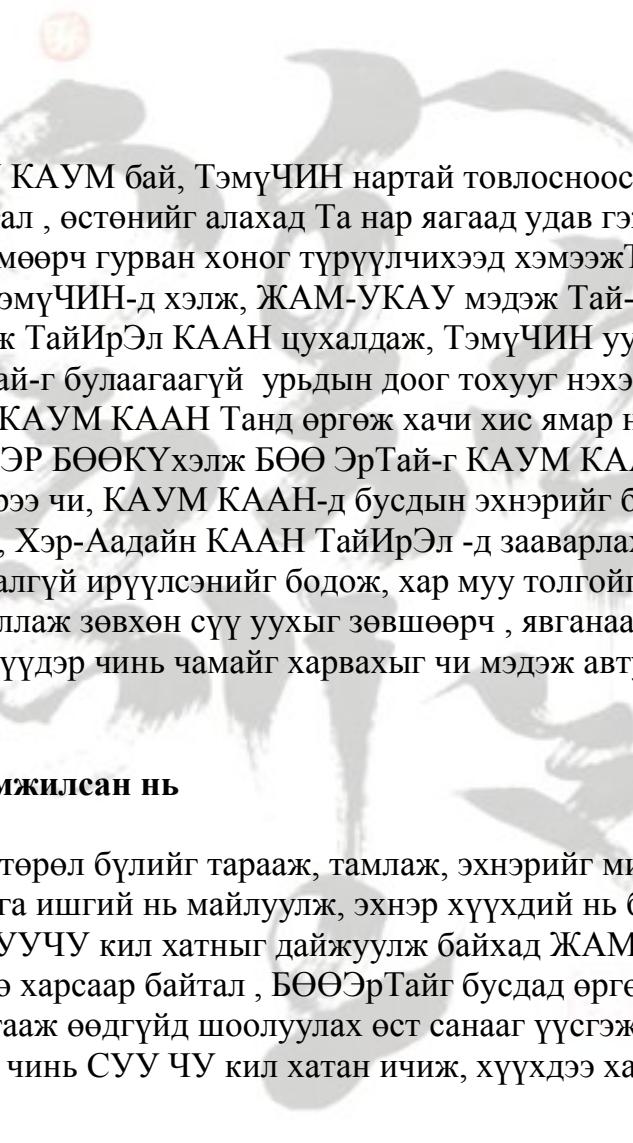
ТайИрЭл КААН-аас тусlamж хүссэн нь

Эхнэр хүүхдээ дайнд өгөөд, Эр КҮЭН-ийгээ шившиг болгож, ОТОГ бүлээ зовоож
Орд нүхэнд нуугдаж гайГЭМ шиг болж, бор ходоодоо бодож бугын оромд орогнож
БӨӨ ЭрТай ЭИЭ ЗӨН-ийг золиослоод бургасны буг болж, ИХ-с Дээдсээ бүр гутааж
Одод Мүркүтийг огтлох онгод дутаж, охид хүүхдүүдээ аврах мэргэшил мөхөсдөв
КАУ бай Мүркүтийг хуйхлах тархи дутаж, хайрт БӨӨ ЭрТайгаа аврах Ир нэндэв.
КАУдай Мүркүтийг хамхлах КҮ ЧИН мөхөсдөв, хамаг улсаа алдсан хар гай болов
КАУМ ухаанд хатуужсан ТайИрЭл КААН нэндэв гэж ТэмучИН хад ууландаа өчөөд
КАСУУ-Ир, Бэлгэ ИЭТайн хамтаар КАУМ ТайИрЭл КААН-д ирж хамаг учрыг хэлж
КАУМ КААН ЭЦЭГ минь халуундаа болгоож, хайрт БӨӨ ЭрТайг ирүүлнэүү хэмээжэ

ТайИрЭл КААН амлаж, ЖАМ-УКАУ цухалджээ

Усны булган дахт ЭЦЭГ чинь ухааралдаа авч хар хэлт Мүркүтийг хүчгэнэ мэт болгоно би
Жүй КҮР-т байгаа ЖАМ-УКАУ -д элч зар, гурван мянган цэрэг үүсгээд товыг хэлэг гэжээ
Түмэн цэрэг мордуулж, ТогТай БӨӨ-г авна гэж ТайИрЭл КААН амлаж, дайнд бэлджээ.
ТэмучИН АНД-ыг мэдээд элэг хорсож дэлүү шархирав хэмээн ЖАМ-УКАУ цухалдажээ.
Тэхийн эвэр од мөргөж, тэмээний сүүл газар шүргэж болдоггүй байхад Мүркүт юу вэ
Одос Мүркүтийн ТогТай БӨӨ-г огтлож, оромжий нь хийсгэж, өд жигүүрий нь хугалана би
КАУбай МүркүтийнТай-Ир -Үсүй ЭН-ийг хамхлаж дэгдээхэй болгож, хад сахиулна би
КАУдай Мүркүтийн ТайИрмөлэ-ийг хуйхлаж харганы ёроол сахьсан хүртүг болгоно би
Халуун АНДТэмучИН товдоо очиг гэж КАСУУ-Ир Бэлгэ-ИЭТай нарт ЖАМ-УКАУ хэлжээ

ЧИИ-ЭЛГЭР БӨӨКҮ-ИЙГ ШИЙТГЭВ

ТайИрЭл КААН, ЖайУКАУ КАУМ бай, ТэмүЧИН нартай товлосноосоо ЖАМ-УКАУ түрүүлчихээд Олзны анд үүрээр мордох атал , өстөнийг алахад Та нар яагаад удав гэж ЖАМ-УКАУ хэлжээ. ТогТай БӨӨ-гийн толгойг өмөөрч гурван хоног түрүүлчихээд хэмээж ТайИрЭл КААН сэжиглэжээ. Тэдэнд энэ элч заржээ гэж ТэмүЧИН-д хэлж, ЖАМ-УКАУ мэдэж Тай-Ир-Үсүй ЭН өвгөн шийдэж ЖАМ-УКАУ чи хэтэрчээ гэж ТайИрЭл КААН цухалдаж, ТэмүЧИН уурлаж хоёр хоног хүлээжээ Ухааны мунхагаас БӨӨ Эртай-г булаагаагүй урьдын доог тохууг нэхэн сануулсан билээ бид гэж Харьтан хань БӨӨ ЭрТайг КАУМ КААН Танд өргөж хачи хис ямар нэг санаагүй бололцьё гэж ТайИрЭл КААН-д Чий-Эл ГЭР БӨӨКҮхэлж БӨӨ ЭрТай-г КАУМ КААН-нд бэлгэ болгон өгчээ. Хальс идэх заяат хар муу хэрээ чи, КАУМ КААН-д бусдын эхнэрийг бэлгэлэн өргөх хэн бэ Хувхай яс сахих муухулт чи, Хэр-Аадайн КААН ТайИрЭл -д зааварлах эрх эдлэх хэн нь вэ? Хайран БӨӨ ЭрТайг сандраалгүй ирүүлсэнийг бодож, хар муу толгойг чинь махнаас гаргаж Халж хээрийн газар ямаа маллаж зөвхөн сүү уухыг зөвшөөрч , явганаар нас эцэслүүлэх болов Хaa нэгэнтэй морь унаваас сүүдэр чинь чамайг харвахыг чи мэдэж автугай гэж шийтгэжээ

ТэмүЧИН уурлаж ЖАМ-УКАУ сургамжилсан нь

Төвшин сайханыг түйвээж , төрөл бүлийг тарааж, тамлаж, эхнэрийг минь булааж байхад ОТОГ бүлийг уйлуулж , хурга ишгий нь майлуулж, эхнэр хүүхдий нь булааж, эрсийг алж ЭЦЭГ дээдсийг дооглож ; СҮҮЧҮ кил хатныг дайжуулж байхад ЖАМ-УКАУ чи яаж байна Эр нөхөр ТэмүЧИН би өөрөө харсаар байтал , БӨӨЭрТайг бусдад өргөл болгуулав бас чи ӨГЭЛҮН ээжийн нэрийг гутааж өөдгүйд шоолуулах өст санааг үүсгэж , доромжлов бас чи Гурван Мүркүтийг аварсанд чинь СҮҮ ЧҮ кил хатан ичиж, хүүхдээ харах нүүргүй боллоо

Байлдахаар ирсэн цэргүүд. туулай ч айлгалгүй буцаж алдуул эрснээс ч дорд боллоо
Дээд ясаа бодсонгүй, дэний бурууг үйлдэв чи , ТэмүЧИН нэрийг түмЭН-ий өмнө гутаав гэв.
Эхнэр булаацалдсан дайныг ИЭКҮ Эл би хийж дээд ясаа бодож дэний алалдцах гэж үү
Хоньчдыг хооллож хойд мөрөө ГҮН болго , адуучдыг ундаалж Араа Эртэй, Иртэй болго
Харь дайсныг харвасанд талархахгүйг КААН цэцэн хоёр мэдэж байхад чи уурлаад яана
Бусдын цэргээр олох нэрэнд харамсаад яах юм гэж ЖАМ-УКАУ ТэмүЧИН-д хэлжээ

Хагацсан Улсууд хамтрав

Гуравдугаар УлАрГҮН¹ жил ЗОНГУРХАН-ы газар Жүрхин , ТайЧУ , Дөрэ ЭлГҮН нар хурж
Хагацсан Улсаа хамтруулж , хамаг Эл МОНОГОУУЛ Улсыг байгуулан нэгдэхийг шийдэж
Хамаг МОНОГОУУЛ-ын хаанаар ТэмүЧИН-ийг сонгож ний Жүй Эл ИЭКҮ² АНД-ууд болов

1. ИЭ-Үсүй-ЭКЭ баатрынд үнэхээрийг өвөрмөц хүү мэндэлсэн юм байна. ТайИЭ цэцэн , КАУМ КААН , ИЭ-Үсүй-ЭКЭ баатар гурав түүнийг шинжээд НЭУИЭдүйЭН гэж нэр өгчээ. Долоон жил болоод хүүг дахин шинжиж, КАУМ КААН түүнд ТэмүЧИН алдар өгсөн байна. БӨӨ тархи бол Ул 6-н сүнстэй , сав 12 сүнстэй байдаг байна .Жил нь көл , од , үсүй гэсэн гүрван улиралтай улирал нь гурван сартай байжээ ТэмүЧИН-ий мэндэлсэн жилийг Жай Аайий ЭН Жүй жил гэдгийг тогтоогоод, дараагийн жилүүдийг АКОК КУР ЭН , Сий ГЭН , УлАрГҮН , КҮчийУрГҮН , КАУЧУКУР ЭН , Чай Аайий КАН УИАлаКАУ, КАУ КАУМ СУУ ИЭКҮ , Койин , КАУ УКАУЭН , Жай Аайий ИЭКҮ гэж Сав 12 сүнсний нэрээр нэрлэжээ. Нэгдүгээр зуны эхэн Көл улирал , нэгдүгээр сар нь Жай Аайий ЭН Жүй мөн зуны эхэн өдрөөс эхэлж тоологдог байна. Энэ нэрүүд жилийн бүх өнгө төлөвийг хэлдэг байсныг 1228 онд Толуй нууцлах зорилгоор, зуны эхэн сарыг тэйлКАУ кой мангдай БӨӨ ИЭ-түг, нохай , чийчиКҮ .чийЧУ КАН , буга , барс , койин КҮЭН , тэйлэн гэж шинээр нэрлэжээ
2. Ний Жүй Эл ИЭКҮ - *Эв нэгдэл * утгатай намыг ТэмүЧИН нар 1189 онд байгуулсаны мэдээ .

КАУМ КААН дайжиж ЧИНГИС КААН харьяалав

Гуравдугаар КАУЧУКУР ЭН жил Хэр-Аадайн хаан ТайИрЭл дөрвөн дүүгээ ордондоо дуудаж Урт дурын Ардууд Улс болж нэгдэцгээж , АЙЛ түмЭН АНД-ууд Улс ГЭРИЭ-ийн АНД болж Хагацаж бутарсан Улсууд хамтран ний зүйтэй болцгоож, эв журмаа ололцож эвлэрцгээв Хэр-Аадай Улс яахыг хэлэлцэх цаг иржээ гэж дөрвөн дүүдээ хандаж дөрэГҮН үг хэлжээ КААН ЭЦЭГ Та байхад хамаг МОНОГОУУЛ Улс ТэмүЧИН-ийх биш. Таных бус уу гэж сэтгэж БугатэмүИр БайтэмүИр хэлснээс ТайИрЭл КААН уурлаж , дүү нартайгаа эвдрэн муудалцаад Хэрвээ Та нар тийм юм бол Хэр-Аадай Улсаа удирдаад үз хэмээн урд зүг дайжин оджээ Харьяалах эзэнгүй Хэр-Аадайг хамаг Ард МОНОГОУУЛ-д багтааж, ЧИНГИС КААН удирдаж Хулан хатны өргөөг Кок Тиэрмөст барьж, өөрийн Эл АЙЛ Улс шигээ, өөриймсэн байт Дөрөвдүгээр Жай Аайий ЭН Жүй жил КАУМ КААН ТайИрЭл Туул мөрний Кок Тиэр мөстөд ирэв

ГҮР ЭН Улсын КААН ЖАМ-УКАУ

Дөрөвдүгээр УлАрГҮН жил ЖАМ-УКАУ нар зоригдаан Эл Ардуудын ГҮР ЭН Улсыг байгуулж ИрГҮН-ий КҮЭН дүй Элүй КУРИЭ намыг зарлаж АНД КАУ Ир-ийг ньтогтоон тайлж тахиж ГҮР ЭН Улсын КААН-аар ЖАМ-УКАУ цэцэн сууж, дэлхийн усны эхэн гурван хаантай болов Дөрөвдүгээр КАУ ЧУКУР ЭН жил КАУМ КААН бээр ЖАМ-УКАУ, ЗӨНГҮН нэрыгаа дуудаад Огторгуйд нэгэн наран байгаа адил олон МОНОГОУУЛ-ууд нэг л КААН-тай баймаар байна Угтаа би Та нарыг дээд зэрэгт хүргэсэн боловч урд хойноо адилхан хоёр КААН-тай болж Алсдаа Хэр-Аадай Улс яахаа мэдэхэд нууц, аргагүй хэцүү бодол надад үүсээд байх юм Одоо яахыг ЗӨНГҮН хүү хэлж , ЖАМ-УКАУ бид сонсох болов гэжТайИр Эл КААН хэлэв Огторгуйн нэгэн наран оройн дээр байгаа адил ,олон МОНОГОУУЛ-ын КААН дэргэд байна.

ТэмүЧИН-ий Улсыг хураан авч ТНГР-ийн КААН бээр ЖАМ-УКАУ байхад болох бусуу гэв ТайИрЭЛ КААН бодож , ТэмүЧИН-д дайн зарлая , Хэр-Аадайг авсан нь наран болог гэв Гурван удаа байлдаад ЧИНГИС КААН Хэр-Аадайг авч , хамгийн КААН Эрдэнийг би олов Өвгөн бие үлтэрч өвсөн дэвсгэрт очсонч өргөн түмЭН минь эзэнтэйд өөрийн нарыг оллоо Халуун цус хөшиж хад дэрлэхээс өмнө КААН Эрдэнийг олов гэж ТайИрЭЛ КААН хэлжээ

ЖАМ-УКАУ цэцэн тайлга өргөв

Дөрөвдүгээр КАУ КАУМ СУУ ИЭКҮ жил ЧИНГИС КААН ерэн таван түмЭН Улсаа байгуулж Эртний IX өвгөдийн ЖАЯГ-аар эвлэрч ирсэн АЙЛ түмЭН Улсууд хамтрах болсоныг зарлаад Аливааг өөрийн ЗАСАГ-тай Ард түмЭН шийддэгийг тайлж , тахиж, соёрхон хэлж хүндэтгээд КААН нь хэн яж байхын утга нь тэр ЗАСАГ-ийг эрчимнэх сулруулахад байна гэж мэдэгдээд Одоо ЖАМ-УКАУ цэцэн ГҮРЭН Улсыг төлөөлж тайлга өргөнө хэмээн ЧИНГИС КААН хэллээ ГҮРЭН Улсын КААН ЖАМ-УКАУ цэцэн ЧИНГИС КААН-нд ёслоод , ЧИН тайлга өргөсөн нь: Огторгуйд хоёр наран байна уу харцгаа . Огторгуйд нэг л наран байна . Та бид бүгд харлаа IX МОНОГОУУЛ Улсад нэг л хэн байсан ч тэр дандаа зөвхөн ЧИНГИС КААН байх болно Өнөөдрийн МОНОГОУУЛ Улс Буган бичигтээс үүсэлт Нүүдлийн соёлт гэгээн ЗАСАГ-тай билээ Өнгөрсөнөөс ирээдүйг өнөөдрийн олзоор байгуулдаг өвгөдийн энэ ЗАСАГ Та нарынх билээ Өнөөдөр бид өөрчилж байгаа бус , тэр ЗАСАГ байсныг зарлаж , тайлж тахиж байгаа билээ Хонгилд наран болдог Нүүдлийн соёлт ЗАСАГ-ийг хараатай аниатай явсаар олоогүй билээ Хэцүүгээр бутгсан таван зуун тавин шалтгааныг тэмтэрч мэдэж, таниж, тайлж олсон шүү XYH-д аадар аянга мэт Нүүдлийн соёлт ЗАСАГ-ийг хорлож , устгаж сурсаар олоогүй байсан Өрөө цоололдон асууж өнчин зүрхээ сугалууж байж үнэнд хүрч олсон аж төрөхүй юм шүү ТНГР-ийн ЖРЛГ-т хүргэсэн Нүүдлийн соёлт ЗАСАГ-ийг таргалж байгаад бодож олоогүй шүү.

Таван мөчний яс чулуу болтол нь тэмтэрч хөл тавьж ахисаар яваад олсон амьдрал билээ
ЗӨН тоонот Нүүдлийн соёлт ЗАСАГ-ийг бодож бясалгаж олсон мэтээр оролдвол хорлол шүү
Шүлсний хөөсөөр ундаалж, шүдний өнгөрөөр хооллож, тэсэж тэмүүлж олсон аврал билээ
МөрГҮН Нүүдлийн соёлт ЗАСАГ-ийг маргаж мэтгэлцэж, тохиролцож олсон гэвэл тураал шүү
Долоон Дээд ЭЦЭГ-ээсээ мянга гурван зуун ерэн гурван мэргэшлийг өвлөсөн дархлаа билээ
КҮЭН есөн хүслээр хөдөлгөөн болдог Нүүдлийн соёлт ЗАСАГ-ийг ертөнцийн эзэн өгөөгүй
Эгэмний мах нь яс, өсгий нь туурай болтол ажиллаж, ухаан нь ЧОО, оюун нь СҮҮ болж
ӨТҮГЭ, КИЖИ, КҮЭН боловсролын ноёрхолоор олсон Нүүдлийн соёлт аж төрөхүй юм шүү

Хөх Тэрэмсийн Их сургууль

Сурагч, оюутан, багш нар МОН ЧУ КҮР болж, ТНГР-ийн эзэн БӨӨ тархиар гийгүүлж
Үндэсний Алтан ГЭР ИЭ-г эрчимнэгч эзэн Эрхт ЧИН ЧУ Эл ЭН¹-ч сайд нарыг бэлтгэх
Цэргийн дүрэмлэнт тусхай КАУ Ур ЭН² бол АКОК МОНОГОУУЛ ИХ сургууль билээ
Анхны ИХ сургуулийг ЧИНГИС КААН тавдугаар КАУ ЧУ КҮР³ эн жил Кок Тиэрмөс⁴ газар
ИЭ-Элү Чоо Чай⁵, Мачий КАУ⁶, Дадай-АтанКҮ багштай ЧИНГИС КҮР ИЭ нэртэй болгов
ИЭ КҮ дүй КААН энэ ИХ сургуулийг зургаадугаар Күй ЭН жил татан буулгасан билээ
Долоодугаар АКОК КҮР ЭН жил ӨрөКАН-ы газар КАУ Ур КҮР ИЭ нэртэй байгүусан юм

1. ЧИН ЧУ Эл ЭН-

1. Ар Ул Боорчи ,
2. Усүй ин Борохул,
3. Тай ЧУ Жүй Бай ,
4. Ур ЭН КАУ-ийн Жүй Эл мөл ,
5. СҮҮ Эл дүй Сорхан-ЧУ Эр,
6. Өрө дүй КАУ Ар - КҮ Эр ИЭ ,
7. Дадай ЧУ КАУ ту ИЭ ЭКЭ ,
8. Жорзии ЦОО мөр ГҮН нар гэнэ.

Засгийн газар юм байна. МНТ-ны хэлээр:

1. Арулад Боорчи ,
2. Ушин Борохул,
3. Тайчуд Зэв,
4. Уриан-Ханы Зэлмэ ,
5. Сүлдүсэн Сорхон шира ,
6. Ойрадын Хар Хяруу,
7. Татаарын Шихихутуг,
8. Зүрчидын Чу мэргэн нар юм

2. КАУ Ур ЭН - КАУ . Ур . ЭН гэсэн тайлбаруудыг үзнэ үү .
3. КАУ ЧУ КУР эн - Жилийн сүнсний нэр . 1215 он .
4. Кок Тиэрмөс - Хөх хана гэсэн утгатай . Налайхын нутагт Горхииы амны зүүн ам. Ахн Ван хааны өргөө байсан . “Алтан Дээд ГЭР ИЭ” номыг би Газар юм . 1215 онд ЧИНГИС ХААН “ЧИНГИС УКАУ ЭН ү КУР ИЭ” гэдэг Их сургууль энд байгуулсан . Одоо энэ газар Чингисийн хүрээ нэртэй . 5.6.7-д заагдсан эрдэмтэд энэ сургуулийн багш нар .
5. ИЭ- Элү ЧОО Чай - Юлюй-цу-цай
6. Мачий КАУ-Мачийха
7. Дадай-Атан КҮ- Тата тунга

Анхны амь үүссэн газар ба тулалдаан

Зургаадугаар УлАрГҮН жил ЧИНГИС КААН-ы ОТОГ Бугатараачд өвөлжиж тэнд хаваржив Эзэн БӨӨ ИХ-т ЧИНГИС КААН бээр Тоул Алтайн БӨӨ ГҮН КАУМ Бай өвгөнтэй танилцаад Энэ Тоул Алтайн газар Каскок Ёл ууланд анхны амь үүссэн Кок су ОдЖүй нуурыг мэдээд Намайг Толуйтай дагуулж тэнд хүрч , ТоулТай Аадай-тай танилцаж , тухлан зочилсон юм Тоул Тай Аадайн дүү Тоул анчинтай танилцаж, охин Мүкэйг нь бэр болгохоор хэлсэн юм Тоул анчин мэхийж ЧИНГИС КААН-ыг хүндэтгээд, КААН дээдэст хандаж хэлэхээ мэдэгдээд Хамгийн эзэн Дээдэстэй харшилашгүй би харин охиноо өгөхөд хялбар нэгэн болзол байна Тоул би нохой мэт гүйгч ,ноён мэт суугч байж дэлхийн хаантай найзлах нь дэндүү хэрэг юм Толуй дүүтэй барилдаж нэрийг эс олвоос Таны алдар сүрд муу бусуу хэмээн бодов гэлээ ОГОУУЛ зөн нь тэгширсэн олигтой бөх биш ч ,ЧУ номд ЦОО Эл гарсан БӨӨ биш байлаач ИХ КААН болох хүүгээ ирбисийн хавхтай барилдуулахгүйч Тоул дүүгийн санааг зөвшөөрөв Төвөгтэй чангыг үзүүлж Эр КҮЭН-ийгээ харуул гэснээр бид тавуулаа Бугатараач руу явлаа Эзэн БӨӨ ИХ-т ЧИНГИС КААН бээр ГЭРИЭ-ний онолыг гардан авах товлосон өдөр ирлээ.

ТӨР-ийн тайлга хийж , эрийн наадам болж, Толуйг КАН цолд өргөж , Мүкэйг олонд үзүүлж
Тоул анчиныг танилцуулж, алдар нэрий нь дуудаж , аюулт тулалдааныг нь сонирхууллаа
Тусгай хаалт босгож .тулалдагч хоёрыг оруулж , аймшигт тэр тулааныг амьсгал даран үзэв
Тоул анчины өмнөөс өлөн ирбис мярайж , тосож бэлдсэн анчин чулуу шидэж уурлуулна
Уулын хоёр араатан улаан халз барилцаж ,дээр доороо оролцож .дэндүү ширүүн тулалдав
Уулын зэрлэг ирбис хоёр соёогоо алдаж Тоул анчин барьсаар Толуйд өгч шагшигдлаа

Алтан Дээд үнэний онол

Нүүдлийн соёл дор угтан мэдэж , тосож бэлтгэж , тэсэж магад гарахуйн үндэсний мэргэшил
Сэтгэхүй ухаан урлахуй зохистой нэвтэрхий гэгээн Оройн Дээд мэх болвоос ЧИН үнэн юм
ЧИН үнэнд нийцтэй бүх сэтгэхүй ба урлахуй хохирол дагуулдаггүй учраас ЧУ үнэн билээ
КҮ ЭН боловсролт АКАУ долоон биеэрээ НЭН орон зай болсон ЧИНГИС барилтай мэх нь
ИЭ ЭН ГҮН мөртэй , ОГОУУЛ ЗӨН-ч, удамшилд зохистой ДЭМ-ч , Нүүдлийн соёлд гарамхай
Онол ГҮН , мэргэшил өргөн , сэтгэхүй гэгээн , урлахуй цэцэн , ухаан төгс болж батлагдваас
ГЭР-ийн ИЭ ЭКЭ соёрхолт эзэн Эрхт КААН Эрдэнэ агуулгатай Үндэсний үнэн мөн болно
Ураг төрлийн ТӨР , АЙЛ бүлийн ЗАСАГ -т зүй ёст тэсэж магад гарах чадвар болж ирсэн
ЧИН болоод ЧУ үнэн , Үндэсний үнэн гурвын цудал болсон нь Алтан Дээд үнэн байдаг юм
Үүнээс бусад нь түр ашигтай байж болох боловч угтаа худал байдаг гэсэн онол байгааг
Зургаадугаар КҮчий УрГҮН жил Тоул багш нээж ЧИНГИС КААН-нд мэдэгдсэнд талархаж
Уялгын онол , Алтан Дээд ГЭР ИЭ-ний онол , Алтан Дээд үнэний онол бүхий гурван ЖАЯГ-т
Гэгээрлийн ундрага болсон ИХ ЗАСАГ-ийг мэдэрч , сэтгэл ханаж , санаа мөнхөрч байна
Манай Тоул АНД-ын онгон шүтээн нь Ариг Буга учраас тэнд ИХ ЗАСАГ-ийг би дархлана
Алтан Дээд Үнэний онолыг авах газрыг би өөрөө олоод Ариг Буга гэж нэрлэж дархлана
Зургаадугаар КҮчий УрГҮН жилийн өвөл Алтан Дээд үнэний онолыг тайлж , тахиж соёрхож

ТӨР-ийн багш Тоулыг ЧИНГИС КААН дээдэлж ТоулЧУ мөрГҮН цол шагнаж дархалсан юм Гэгээн өвгөдийн Оройн Дээд ГЭРИЭ нь ЗАСАГ болж хэвшээд, гэгээрлийг ундргуулан байж ГЭР тархины онолоор цэцэглэж, ИХ МОНОГОУУЛ Улс болохыг би үзээд сэтгэл ханаж байна Хэзээч үл ялагдах мөнхийн КААН-аар намайг төрүүлсэн Оройн Дээд ГЭРИЭ-ийг цэцэглүүлж Хэрхэхийг зөвхөн ЧИНГИС КААН мэдэж байдаг Алтан Дээд ГЭРИЭ-т ИХ ЗАСАГ болийтэ

IXбулэг Алтан Дээд ГЭР ИЭ болж мөнхөрсөн ИХ ЗАСАГ ИХЗАСАГ бол Нүүдлийн соёлын Эх- Үр билээ

ТНГР-ийн БӨӨ тархи орон зайг эзэгнэж, Ирт КҮ ЭН боловсрол улсыг ноёрховоос ИЭ ЭКЭ билээ МОНКҮ оршин амьдрахуйн аж төрөх ёс болсон Алтан Дээд ГЭР ИЭ хэний ч дээр Жай билээ ТӨР Эл АИЛ УЛС хамтаар хариуцаж, тархнаа хэрэглэх эзэрхэл ноёрхол тохируулга Аайий билээ Уялгын онол, Үндэсний Дээд үнэний онол, ГЭР ИЭ-ний онолч сэтгэхүй урдуй урлахуй СУУ билээ АКОК МОНКҮ ТНГР-ийн БӨӨ гэгээн ЭН ГҮН Эзэн Эрх Үндсэний Алтан Дээд ИЭ КҮ билээ МОНОГОУУЛ-ЧИНГИС-ИЭ ЭКЭ гурвэл аж төрөхүй Жай Аайий СУУ ИЭКҮ нь ИХ ЗАСАГ билээ Улсын ИЭ ЭКЭ арван түгээмэлээ уялга болговоос Улс нь ахуй биетэй болдог ЧИН онолтой Улсын ерэн есөн ТНГР-ийн эзэн нь ЧИНГИС КААН байвал Улс тархитай байх ГЭР-ийн онолтой ЧИН ЧУ ба Алтан Дээд ГЭР ИЭ-ийг аж төрөх ёс болговоос УЛС сүлдтэй болдог ЧУ онолтой Улсаараа ахуй биетэй, ерэн есөн ТНГР тархитай, КААН Онгонтой болвоос ИХ МОНГОЛ болно Алтайн дууч улир шувуу өндөг байгаад дэрвэж гарсан шиг, АЙЛ-аас Их ЗАСАГ үүссэн билээ

Алтайн дууч улир шувуу байгаад өндөг унагасан шиг Оройн Дээд ГЭР ИЭ нь АЙЛ-ыг үүсгэжээ
Анхны тэр өндөг амьнаас үүссэн шиг АЙЛ гэх том БӨӨ Эл Ардууд Буган соёлын Эх-Үр билээ

Үндэсний АлтанДээд ГЭР ИЭ бол ИХ МОНОГОУУЛ Улсын Үндсэн хууль мөн

ИХ МОНОГОУУЛ Улсын үүслийн гурвал Эх-Үр ЭН үндэс болдог Оул , Ахуй Тархи нь олз боловч Наран , саран , Сүүн-Эх, амь , амьтан , мангдай бүхий Эх-Үр зургаан зүйлээс Сүүн-Эхт бие билээ ТНГР харилцааны Эх-Үр БӨӨ гэгээн тархи нь ИХ МОНОГОУУЛ Улсын үүслийн амин -Эх билээ Нүүдлийн соёл ,ТНГР , ИХ ЗАСАГ гурав МОНОГОУУЛ Улсын өөртөө эзэн эзэрхэх эрчим-Эх билээ Эртний язгуур эвлэрэлийг ГЭР ИЭ болгосон Эр ДЭМ-т KY сурлага нь Улсын гэгээн Ир ИЭ дүй юм Ухаанаар хана , оюунаар унь , ЗӨН-гөөр тооно хийж өөртөө эзэгнэдэг удамшилт Нүүдлийн соёл ИХ МОНОГОУУЛ Улс ГЭР-ийн Үндэсний Алтан Дээд тархи бөгөөд СҮҮ-т сэхээрэл ИЭKY билээ ИХ ЗАСАГ болсон Алтан Дээд ГЭР ИЭ нь ИХ МОНОГОУУЛ Улсын оршин амьдрахуйн өв билээ Орон зайндаа эзэн байх Эрх ӨТҮГЭ , КИЖИ , KY ЭН гурван гэгээн Урдүй болвоос ноёрхол мөн ГЭР ИЭ-КҮ ЭН- АНД хэмээх гурвал Амин-Эх нь үүслийн Оройн Дээд сав шим ба зорилго билээ ЧИНГИС КААН Эрдэнээр ЗАСАГ-лаж ИХ МОНОГОУУЛ Улс оршихуйн харилцаат үйлс ТНГР билээ Уялга ,ГЭР ИЭ ,Алтан Дээд үнэний онол нь ИХ МОНОГОУУЛ Улсын Үндсэн ГЭР ИЭ хууль билээ Улсын төсвийн зүйг ЧИН ээлэгийн Эх-Үр байлгадаг Уялгын онол нь Ахуйн Дээд ГЭР ИЭ билээ ТНГР-ийн БӨӨ гийсэн Эрхийн ГЭР ИЭ-ний онол нь өөртөө эзэн байх ГЭР-ийн Дээд ГЭР ИЭ билээ ЧИН , ЧУ , Үндэсний Дээд үнэн гурвыг ТНГР-ийн КҮЧИН болгодог Алтан Дээд үнэний онол нь Ерэн бүтээвэрт Нүүдлийн соёлт ИХ ЗАСАГ-ийн ГЭР ИЭ нь оршин амьдахуйн Үндсэн Алтан хууль.

Амин Ний КЭМ ЭН байхын Оройн Дээд ГЭР ИЭ

Хун тогоруу бүргэд болжмор шаазхай таван зүйл хуран таран байгаа нь шувууны ний
ӨТҮГЭ, КИЖИ, КҮЭН боловсролтонууд хүй элэгсэдээрээ болвоос мангдайн амин ний
Таван зүйл мал ан амьтан төл өсвөрөө дагуулан уул усаараа холбогдох ний жамтай
Гурван зүйл боловсрол Эх-Үрэн зургаад орчлон болж КЭМ -ийг хэмлэдэг ГЭР ИЭ-тэй
Эх- Үрэнд ӨТҮГЭ, КИЖИ, КҮЭН гурав ЧИН ээлэгийг өгөх Алтан Дээд ГЭР ИЭ мөнх юм
Алтан Дээд ГЭРИЭ мөнх оршиж ерэн бүтээвэрт Нүүдлийн соёл дэлхийг төвшитгөму

"Оройн Дээд Гэрээ"-нээс ТэмүЧИН КАН төрсөн юм

Онон Үндэстэй Тай ЧУ түм ЭН-ий эзэн ИЭ-Үсүй-ЭХЭ баатрын ГЭР ТайЭл ГҮН болту КҮ ИЭ-д
Туул Үндэстэй Хэр-Аадай түм ЭН-ий эзэн КАУМ КААН-ы ГЭР Кок Тиэрмөстү-д Ордүй нутагтай
Хэрлэн Үндэстэй Дөрэ Эл КҮ түм ЭН-ий Тай цэцний ГЭР Жүй КҮР КАУ -д өвөл зүн нутагтай
БӨӨ гэгээн Үндэстэй МОНОГОУУЛ-уудын гурван ИХ-сийн Ард түм ЭН Оройн Дээд ГЭР ИЭ-тэй
ИЭ-Үсүй-ЭХЭ баатрын ГЭР-т хөбКҮ мэндэлсэнд гурван Эр ИХ-с сонжоод НЭУ ИЭдүй ЭН гэжээ
НЭУ ИЭдүй ЭН хөбКҮ-ний Эр, Ир, Ур ба гэгээрлийг долоотойд тайлж нэр сүнсий нь тогтоожээ
Жүйн дүй мун бодис ханаж мэндлээд НЭУ ИЭдүй ЭН тэгш дүүрч ялагч болсонд ТэмүЧИН гэжээ
Хамаг МОНОГОУУЛ-ын КААН-ы Дээд Гэрээнд товлохуйцаар Алтан Дээд хөб КҮЭН болсонд нь
Мэндэлсэн жилийг Жай Аайий ЭН Жүй, төрсөн жилийг Чу ЭН Аайий КАН жил гэж болгоожээ
Мэндэлсэн сар нь КАУ УКАУ ЭН, өдөр нь КАУ ЧУ КҮР ЭН сүнстэй байгааг бас тайлж соёрхожээ.
Хөб КҮЭН мэндэлсэн жилээс эхлэж оныг Сүүн-Эхийн сүнсээр нь нэрлэхээр тайлж соёрхожээ
Гурван АЙЛ түм ЭН-ий ИХ-сийн ГЭР ИЭ-г хүй элэгсэдээр тайлж тахиж сэхээрлээр соёрхожээ

Хэр-Аадай АЙЛ түм ЭН-ий КАУМ КААН-ы мөр ГҮН-ийг шагшин Тай Эр Эл КААН цолыг өргөжээ
НЭУ ИЭдүйЭН хөбКҮ Оройн Дээд Үнэнд мэндлээд Алтан Дээд ГЭР ИЭ-нд ТэмүЧИН-ээр төржээ

АлтанДээд ГЭР ИЭ-нд ЧИНГИС КААН төрсөн юм

Анхны Сүүн-ЭХ -амь , амьтан .мангдайн орон-Алтайн газар , огторгуй , нарны төвд
Арван буман жилийн өмнөөс танин мэдэхүй нь тархи болон зузаарсаар ирээд
Буман наст буган соёлоос БӨӨ гэгээрэл болж нягтарсаар Үндэсний тархи болж
ТНГР-ийн эзэн БӨӨ тархинд ЧИНГИС КААН төрсөн нь ГЭР ИЭ гарвалтай билээ
ӨТҮГҮН цагийн Буган соёлт анхны ГЭР ИЭ оройн Дээд ЖАЯГ нь ЗАСАГ-ийн ЭКЭ
Эх-Үрэн зүйлээс ЭКЭ-т гэгээн ТНГР тархи МОН цагийн Алтан Дээд ГЭР ИЭ болж
АКОК МОНОГОУУЛ цагийн , Алтан Дээд ГЭР ИЭ нь ИХ ЗАСАГ-ийн ЭКЭ болжээ
Ард түм ЭН-ий КҮР соёлыг ЧИНГИС ХААН Улсын ГЭР ИЭ болгож мөрлөн байж
Есөн мөрөн , Гучин гурван говь , Хорин есөн Хан хайд дэлхийчилсэн түүхтэй билээ.
ТНГР-ийн эзэн БӨӨ тархи ГЭР нэгт МОНОГОУУЛ Улсын Алтан Дээд ГЭР ИЭ нь
Өнгөрсөнөөс ирээдүйг өнөөдөр байгуулдаг жамаараа ЧИНГИС КААН-ыг төрүүлжээ
ЧИНГИС КААН болвоос ХҮН нарыг хар мянганаас аварсан ИЭ ЖайЖүй билээ
Хожим хойно Тэр ХҮН нарыг мунхаглалаас гэгээрэл рүү аврахыг би зөгнөв гэж
Яруу найрагч Мүслиг эддэн Сзди хоёрдугаар мангдай жил надад хэлсэн билээ

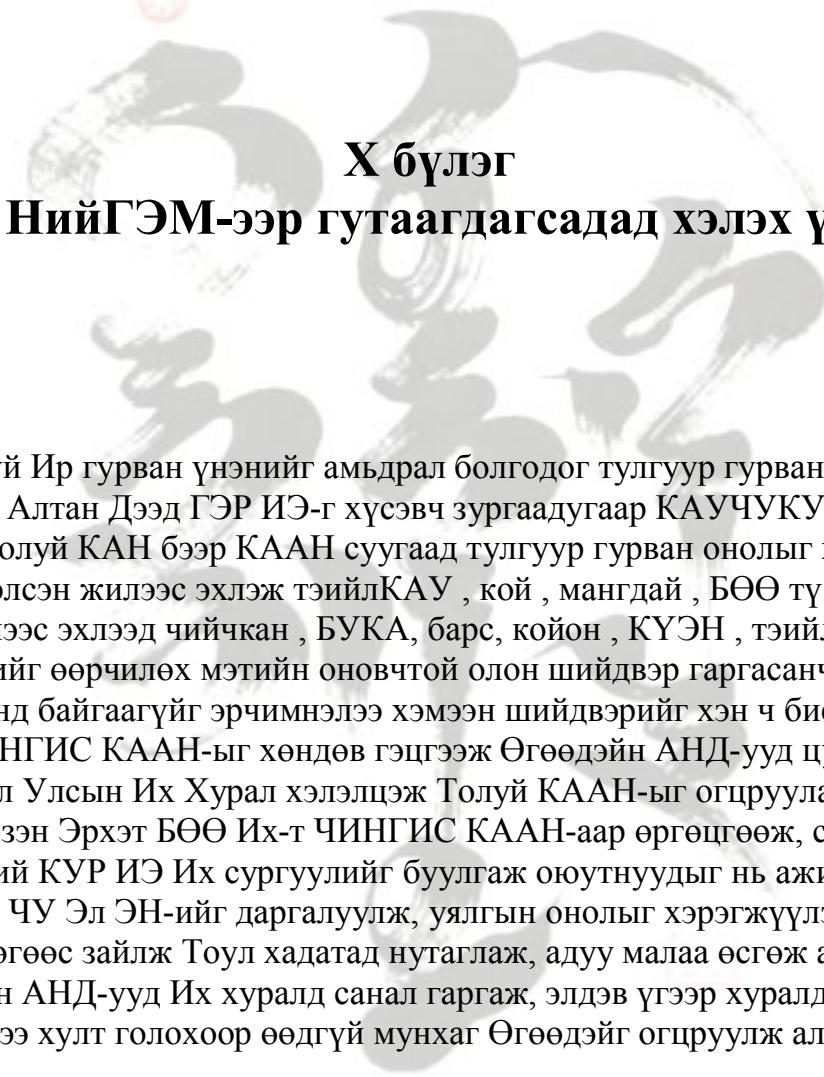
КҮЭН долоон биет ИХ ЗАСАГ

ТНГР-ийн БӨӨ тархи орон зайг эзэгнэж, Ирт КҮ ЭН боловсрол улсыг ноёрховоос ИЭ ЭКЭ билээ
МОНКҮ оршин амьдрахуйн аж төрөх ёс болсон Алтан Дээд ГЭР ИЭ хэний ч дээр Жай билээ

ТӨР Эл АЙЛ УЛС хамтаар хариуцаж, тархиа хэрэглэх .эззрхэл ноёрхол тохируулга Аайий билээ Уялгын онол, Үндэсний Дээд үнэний онол, ГЭР ИЭ-ний онолч сэтгэхүй урдуй урлахуй СУУ билээ АКОК МОНКУ ТНГР-ийн БӨӨ гэгээн ЭН ГҮН Эзэн Эрх Үндсэний Алтан Дээд ИЭ КҮ билээ МОНОГОУУЛ- ЧИНГИС-ИЭ ЭКЭ гурвал аж төрөхүй Жай Аайий СУУ ИЭКҮ нь ИХ ЗАСАГ билээ ИХ МОНОГОУУЛ Улс нь болвоос ИХ ЗАСАГ бүхийн таван Эрчим-Эхт орчлон ба долоон биетэй Оул бие .ЗАСАГбие , сэхээрэл бие, орон зай бие дархин ГЭР бие , сэтгэхүй бие, соёл бие бүхий Үл тасрахуйн долоон гол болдог КҮЭН долоон биеийг олсон АЙЛ ТӨР-тэй Ард түм ЭН Улс нь ИХ МОНОГОУУЛ Улс ба Ард түм ЭН шигээ КҮЭН долоон биеэр оршиж , тусгаар тогтнол амьтай Ард түм ЭН-ий тархи болвоос Үндэсний Алтан Дээд ГЭР ИЭ бөгөөд амьдран оршихуйн ЖАЯГ Үндэсний Алтан Дээд ГЭР ИЭ-т амьдран оршихуйн ЖАЯГ нь ИХ МОНОГОУУЛ Улсын Оул бие Алтан Дээд үнэнд захирагдаж , БӨӨ ГҮН тархиар удирдагдаж ТНГР болдог Эл Ардын гэгээрэлт Төрөл бүлийн хамтын хариуцлагат харилцаат гэгээн аж төрөхүй болвоос ИХ ЗАСАГ бие билээ Оул биеийн ЧУ ЭН нь ИХ ЗАСАГ биеийн ЧУЭН нь мянган хүнсч мөр ГҮН сэхээрэл бие билээ ЧИНГИС КААН-ы МОН ЭН дота УКАУ алдартай Дээд эзэгнэхүй есөн зуун тавин сэхээрэл бие нь ИХ ЗАСАГ биеийн ЧУЭН бөгөөд төрөл бүлийн хамтын хариуцлага- ТНГР орон зай бие билээ ТНГР орон зайн ЧУЭН нь Улсаа өмөөрөн оршиж амьдрахуйн есөн ухаан бие Улсын хил билээ Ухаан биеийн ЧУЭН НЬ УлС болохуйн найман бүтээвэрт оюун бие ба Улсын Унь дээвэр билээ АКОК МОНОГОУУЛ СУУ бие нь оюун биеийн ЧУЭН бөгөөд БӨӨ гэгээн тархины Эх-Үр ЭН мөн Улс ГЭР-ийн тооно болдог ЧИНГИС КААН-ы ОГОУУЛ ЗӨН оюун биеийн ЧУЭН бөгөөд КААН мөн Ерэн бүтээвэрт Нүүдлийн соёл ба КЭМ , ЧУ Үсүй бие нь КААН-ы ЧУЭН , Улсын Эх-Үр ЭН мөн Улсын ИЭ ЭКЭ арван түгээмэлээ уялга болговоос Улс нь ахуй биетэй болдог ЧИН онолтой Улсын ерэн есөн ТНГР-ИЙН эзэн нь ЧИНГИС КААН байвал Улс тархитай байх ГЭР-ийн онолтой ЧИН ЧУ ба Алтан Дээд ГЭР ИЭ-ийг аж төрөх ёс болговоос УЛС сүлдтэй болдог ЧУ онолтой Улсаараа ахуй биетэй , ерэн есөн ТНГР тархитай , КААН онгонтой болвоос ИХ МОНГОЛ болно Алтан Дээд ГЭР ИЭ нь аж төрөхүй болвоос тэр нь ИХ ЗАСАГ бөгөөд КҮЭН долоон биетэй

Алтан Дээд ГЭР ИЭ ИХ ЗАСАГ болж мөнхөрсөн нь

Нарны төв ба анхны Сүүн-ЭХ , амь , амьтан , мангдайн орон- Алтайн газар, огторгуйд Арван буман жилийн өмнөөс танин мэдэхүй зузаарсаар тархи болж эрчим гийсэн Буман наст буган соёлын өв үндэслэж ургаж цэцэглэж ТНГР хэмээх харилцаа болж БӨӨГ гэгээрэлт тархи боловсорч Үндэсний сэхээрэлээр оршин амьдрахуйг гийгүүлжээ ТНГР-ийн эзэн БӨӨГ тархинд ЧИНГИС КААН төрсөн нь өв ГЭР ИЭ гарвалтай билээ ӨТҮГҮН цагийн Буган соёлт Оройн Дээд ГЭР ИЭ-т ЖАЯГ нь ЗАСАГ-ийн Эх-Үр билээ Эх-Үрэн зургаан зүйлээс Эхт ТНГР-ийн эзэн БӨӨГ тархи Алтан Дээд ГЭР ИЭ болж АКОК МОНОГОУУЛ цагийи , Алтан Дээд ГЭР ИЭ-ний өндөгэн-Үр нь ИХ ЗАСАГ болж Эл Ард түмЭН-ий КҮР соёлыг ЧИНГИС ХААН Улсын ГЭР ИЭ болгож мөрлөн байж Есөн мөрөн , Гучин гурван говь , Хорин есөн Хан хайд дэлхийчилсэн түүхтэй билээ ТНГР-ийн эзэн БӨӨГ тархин ГЭР-тэй ИХ МОНОГОУУЛ Улсын Алтан Дээд ГЭР ИЭ нь Өнгөрсөнөөс ирээдүйг өнөөдөр байгуулдгийн ЖАЯГ ИХ ЗАСАГ болж мөнхөрчээ МОНОГОУУЛ Эл түмэн тархинаас уүсэлтэй , ТӨР-өөс орчилтой , ЗАСАГ~аас бадралтай Үүсэхийн үндэс Оул .ургахын иш Ахуй , бадрахын цоморлиг БӨӨГ тархи байх бөгөөд Улсын үндэс нь ЗОН ард , иш нь АЙЛ ард , цоморлиг нь Эл ард байвал цэцэглэнэ ЗОН, АЙЛ, Эл гурван Ард байгаа нь Ардт\м ЭН-ий Алтан Дээд ГЭР ИЭ-гээр илэрму Хамгийн КААН болсон нь юу бодохоос үл хамаараад .хамаг МОНОГОУУЛ Улс минь ЖАЯГ- тархин дор төвшин сайхан Эхт халуун Эл ГҮН ГЭР ИЭ-тэй байгаад ирсэн Алтан Дээд ГЭР ИЭ-т ЗАСАГ барихаар ЧИН ЧУ Эл ЭН-д очсон сайдууд урт дураараа ТӨР болохдоо тэд ЗАСАГ-тай , ЗАСАГ-гүй байвч , Эл Ард түмэн алжаалгүйн төлөө ИЭ ЭКЭ МОНОГОУУЛ Улсын Үндэсний үүсэлт Алтан Дээд ГЭР ИЭ-тэй байх ёстой Алтан Ургийн бус нэг нь Тэргүүн болж Ардыг ний ГЭМ-ээр гутаах цөвүүн цаг ирвээс

Х бүлэг

НийГЭМ-ээр гутаагдагсадад хэлэх үг

Зэвүүн цагийн үр ургав.

ЧИН ЧУ ба КАУ Жүй Ир гурван үнэнийг амьдрал болгодог тулгуур гурван онолыг зарлаад ЧИНГИС КААН бээр Алтан Дээд ГЭР ИЭ-г хүсэвч зургаадугаар КАУЧУКУРЭН жил ТНГР хальж ГЭР ИЭ СҮУ ёсоор Толуй КАН бээр КААН суугаад тулгуур гурван онолыг хэрэгжүүлж эхлэв НЭҮИЭдүй ЭН мэндэлсэн жилээс эхлэж тэйилКАУ , кой , мангдай , БӨӨ ту үг, нохай , чөчку гээд ТэмүЧИН төрсөн жилээс эхлээд чийчкан , БУКА, барс, койон , КҮЭН , тэйилэн хэмээн нэрлээд Оныг сүнсээр нэрлэхийг өөрчилөх мэтийн оновчтой олон шийдвэр гаргасанч хэрэгжүүлэхгүйг Оройн Дээд ГЭР ИЭ-нд байгаагүйг эрчимнэлээ хэмээн шийдвэрийг хэн ч биелүүлж болохгүйг Урт дурыг гаргаж ЧИНГИС КААН-ыг хөндөв гэцгээж Өгөөдэйн АНД-ууд цухалдан шахсанаар Аих дугаар БУКА жил Улсын Их Хурал хэлэлцэж Толуй КААН-ыг огцруулах шийдвэр гаргалаа Өгөөдэйг ТНГР-ийн эзэн Эрхэт БӨӨ Их-т ЧИНГИС КААН-аар өргөцгөөж, санаандаа хүрлээ ЧИНГИС УКАУ ЭН-ий КУР ИЭ Их сургуулийг буулгаж оюутнуудыг нь ажилд тавьж тараалаа ЧУ мөрГҮН-ээр ЧИН ЧУ Эл ЭН-ийг даргалуулж, уялгын онолыг хэрэгжүүлэхийг даалгасан юм Толуйн АНД-ууд төвөгөөс зайлж Тоул хадатад нутаглаж, адuu малаа өсгөж амарыг харлаа Тун удалгүй Өгөөдэйн АНД-ууд Их хуралд санал гаргаж, элдэв үгээр хуралдахыг шаардлаа Өхөнд цуглаад ч хэрээ хулт голохоор өөдгүй мунхаг Өгөөдэйг огцруулж аль хэмээн цухалдав

Оройн Дээд КҮ сурлага Толуйг КААН болгож аль хэмээн шахавч би Их хурлыг нээгээгүй юм
Койон жил Толуй, оул биеэ оргуулан одож. Тоул ЧУ мөрГҮН бид Жунся оронд нутаглацгаав
Хоёрдугаар БУКА жил Өгөөдэй КААН-ны, дараа Хада-эн, КҮчий-эн хамсаж Гүүгийг янтуулаад
Хаан сууринд хэнийг тавихыг Батаас асуухад, харин Та бусуу гэж надад Гогу малхай өглөө
Их ЭрДЭМтэн ЧУ мөрГҮН-д найдаж ДөрэГҮН э-ийг хатан хаан суулгасан минь алдаа болов
ЧУ мөрГҮН-ийг тэр огцруулж ЧУЭН сайд ОГОУУЛ КАУ Мөл-Үсүй-ийг халж урт дураар болж
Эд зоосны тохируулгат танхим хэмээх мунхаглалыг тэр нэвтрүүлсэн ХҮН даран гайч ҮРЭЭР
Эмх замбраагүй булаацалдаан хорлол, хорсол газар авч сэрэмжээс мунхаглал руу гулслаа
Хоёрдугаар койон жил би Бат КААН-д тайлсан боловч, туг сүлд сүнс гурвыг
Толуй барих ТНГР ийн эзний ЖРЛГ байхад Та бид шийдэхгүй ч,
Гүүгийг КААН-аар өргөвөөс болно гэлээ Хоёрдугаар тэйилКАУ жил
Гүүгийг өргөж ОГОУУЛ КАУ мөл-Үсүй-г ЧУЭН-ийн сайд болгов
Зэвүүн цагийн үр нэгэнт ургаж, тэмцэх ажил хойшдын шинэ зорчлго болон зэрэгцэв

Худалдаа мөнгөний тохируулгын бодлогын хөрөнгийг тараав

ЧИН ЧУ Эл ЭН-ий тэргүүнээр ЧИН УКАУ-ийг томилж даван зуун тэрэг алт жогуучийг тараав
Бат хаанд алтан эмээл илгээж ДөрГҮНэ хатан болон хүүхэд тус бүрийг шагнаж, хүндэтгэв
Их ГҮН Ярославыг есөн чимэгээр шагнаж, Бат КААН-ы ноён ЭлтэГҮН-нд том хувь өгч
Обезын хоёр Дэвид, Халивтын Аргун, ихэр Мосхадай нарыг чимэг зүүлт алтаар шан өгөв
ЖУНСҮ орны ноёд Хэчид, Комук, Братус, Чирхас, Рутин, Сарта Мангу, Сагса зочдыг шагнав
Рүмийн Султан Року эдин Яруу найрагч Мүслиг эдин сэди нарыг хүндэтгэж алтаар шагнав
Цэрэг Ард хүүхэд хэн боловч тэдэнд хувь хүртээж бас цацаж булаацалдуулж түгээлээ
Даахааргүй хүндийг өлгийтэй хүүхдэд хувь болгон өгч, буурч, тогооч, шивэгчидийг шагнав
Улсын санд үнэт зүйл боловч хоосон чанар байхыг хориглож ТНГР-ийн ЖРЛГ-ийг зарлав

ОГОУУЛ КАУмөл- Үйн ХАТАН ХААН

Хоёрдугаар мангдай жил Гүюг хаан ТНГР хальж СҮҮ Эрт Их Тайг би Бат КААН-д илгээж КААН дээдсийн нутагтаа ирэхийг гүйсан боловч Чи мэдэж байгаа юманд би дутья гэжээ ЧИНГИС КААН-аас ОГОУУЛ цол авч алтан урагт тоологдог КАУ мөл-Үсүй хаан болгох Цорын ганц хаалгыг Их хуралд хэлж түүнийг ТНГР-ийн эзэн Эрхт КАТАН КААН болголоо Үндэсний Оройн Дээд ГЭР ИЭ мартагдах бий дээ Тай УКАУ ту БӨӨ ИЭ ЭН ГҮН хатан минь ИХ ЗАСАГ-ийн Алтан Дээд ГЭР ИЭ-г бичих ЧИНГИС КААН-ы ТНГР-ийн ЖРЛГ-ийг Та бичиж ИХ МОНОГОУУЛ Улсын ЧИНГИС КААН-д өргөн бариваас Та бидний үүрэг байх билээ гэж Хоёрдугаар мангдай жил КАТАН КААН надад хэлсэнийг хоёрдугаар чийчиКҮжил биелүүлэв

Амин Ний КЭМ ЭН байхын ОройнДээд ГЭР ИЭ

Хун тогоруу бүргэд болжмор шаазхай таван зүйл хуран таран байгаа нь шувууны ний ӨТҮГЭ, КИЖИ , КҮЭН боловсролтонууд хүй элэгсэдээрээ боловс мангдайн амин ний Таван зүйл мал ан амьтан төл есвөрөө дагуулан уул усаараа холбогдох ний жамтай Гурван зүйл боловсрол Эх-Үрэн зургаад орчлон болж КЭМ -ийг хэмлэдэг ГЭР ИЭ-тэй Эх-Үрэнд ӨТҮГЭ ,КИЖИ, КҮЭН гурван ЧИН ээлэг Элзүй Алтан Дээд ГЭР ИЭ мөнх билээ Алтан Дээд ГЭРИЭ мөнх мөрлөгдвөөс өрэн бүтээвэр Нүүдлийн соёлын Үр арвин билээ

Ир ГЭН ХҮН-ий арван зургаан зүйл ний ГЭМ

Алтан Дээд ГЭРИЭ үгүйд үүсэх “ХҮН” дарангайч Ир ГЭН-ий арван зургаан ний ГЭМ буй Талчир тасартал тамладаг таван ний ГЭМ байдгийг мэдэж улсаа өмөөрөн босоо зогс

Шорондож, цагдаж, согтууруулж, галзууруулж, ядууруулж таван янзаар тамлахыг хорь
МОН ухамсарыг ГУЛ болгож, долоон янзаар доройтуулж МОНОГОУУЛ-ыг хорлож магад
Мунхагжуулж, ангижирууж, үжирээж, хөгжүүлж, гуйлгаж, бэлдэн өгч, залхууруулж бүхий
Доройтуулахын тулд КҮЭН боловсролыг долоон ний ГЭМ-ээр гутааж Ир ГЭН болгому
Өрсөлдүүлж, дайжилдуулж, даяршуулж, хоосруулж дөрвөн янзаар хариуцлагыг үхүүлж
Өөртөө эзэн эрхийг булааж, бурай "ХҮН" болгож, өөдгүйн боол боулигайн идэш болгоно

Ир ГЭН-ИЙ ний ГЭМ-т ХҮН дарангайч

Мэддэгийгээ булаацалдаж, булаацалдахын тулд мэдэж, бусдыг хохироож цадаж
Цадаж аваад бодно гэвч цадчихваас мартаж, булааж цадах мунхагийг мөрөөддөг
Мэдэхгүйгээ хорлож хорлох гэж эрж олдог. мэдвэл зохихуй хэмээх юуч үгүй ГУЛ
Мунхаглалаас мунхаглал руу тэмүүлэгч ХҮН даран гайч нар чамд заналтай байна
Булаалгаж хохирч цуглуулж мэргэшвээс бурай ХҮН, бусдаас аюултай хар ХҮН
Булааж хохироож цуглуулж мэргэшвээс булгай ХҮН, өслөх аюултай улаан ХҮН
Булаацалдуулж мохоож мэргэшвээс боулигай ХҮН, тархийг туррагч шар ХҮН
Улаан шар хар туралын гурван голомтоор улсыг хорлогч хийөмэн ХҮН бас буй
Зовлонгийн чанга бүгдийг жаргалаар сэтгүүлж шунаж, мэдлийг хулгайлан аваад
Тарчигийг мөлжиж бүдүүрхэж ядуусын орлогыг чинээлэг рүү гулсуулж хуваагаад
Өвгөдийн өв Нүүдлийн соёлыг мангас мэт хамхчин зажилж СЭГ ЗЭМ болгож гишгээд
МОНОГОУУЛ-ыг ГУЛ Мангдай болгож, Ирий нь мохоож. гэгээн ЗАСАГ-ий нь сүйтгэж
Шорондох цагдах согтоох галзууруулах ядууруулах бүхий таван тахлаар тамлаж
Мунхруулж. ангижируулж, үжирээж, хөгжүүлж, гуйлгаж, бэлэндийг өгч, залхууруулж
Хүсэшгүй мууг хүсдэг болгож, долоон доороор доройтуулж, дээр чинь олбог засаж
Өрсөлдүүлж, дайжилдуулж, даяршуулж, хоосруулж тархийг чинь тураж үхүүлмү

Минж мэтийн амнаас арай ядан мултрахад мангасын ам чамайг бэлэн тосож байдаг
Үхүүлж доройтуулж тамладаг арван зургаан ний ГЭМ-ийг чамаар үйлдүүлж мохoomу
Ир нь мохоогдож тархи тургаагдагсад хүй элгээрээ хөнөөл тараалгаж мангдайг устгах
Нялуун шулуун халуун дайныг чамд зарлаж морьтой нохойтой чинь ИрГЭН болгому
Оул бие чинь хэрээ цатгахад зориулагдах цагт ч Алтан ГЭР ИЭ-гээ хүсвээс бадарму

Ирийг нь мохож,тархийг турдааж, эрийг нь үхүүлэх нийГЭМ

Тэвчиж магад гарах чадвар Ир ба түүнийг Үндэсний Алтан Дээд ГЭР ИЭ хурцалдаг
Ардын Ир нь амьдрахуй ба түүнийг Алтан Дээд ГЭР ИЭ-т ИХ ЗАСАГ хурцлагддаг КҮЭН-ий
Ир нь АКОК МОНОГОУУЛ, Эр нь ОГОУУЛ зөн, тархи нь ТНГР-ийн БӨӨ билээ
Алтан Дээд ГЭР ИЭ ХҮН-д хорлогдвол Ир мохож , тархи турж , Эр үхэж , ЭР КҮ нурму .
Арван зургаан ний ГЭМ голомтоороо цэцэглэж ИХ МОНГОЛ Улсыг турдааж гутааму

АлтанДээд ГЭР ИЭ-ийг шоронгоор тамлах нийГЭМ

Ний-үхэл, ний доройтол , ний тамлал - шорон хоёр амин- эхтэй , ГЭМ үүсгэвэртэй
Олзы нь дарангайчид чинээлэг рүү гулсууж , ГЭМ-ийг үйлдүүлж .шоронд ЗЭМ өгч
Олхиотой бүгдийн Ирийг мохож тархийг турдааж , Эрийг үхүүлж ,ТӨР-ийг турдааму
АКОК МОНОГОУУЛ ухамсарыг халж , хамтаар хариуцах сэтгэхүйг хоосолж тамламу

АлтанДээд ГЭР ИЭ-ийг цагдаагаар тамлах нийГЭМ

Ний үхэл ний доройтол, ний тамлал - цагдахуй хоёр амин-эхтэй , ГЭМ үүсгэвэртэй

Хамтын хариуцахуйг СЭГ болгож тархийг үнэгүйжүүлээд, ГЭМ-ээс хамгаалах нэрээр
Олзыг чинь дарангайчид боулигай рүү гулсуулах төлбөр авч шүдийг чинь мөлжөөд
Өөртөө эзэн байх боломжийг чинь цагдаа худалчаар солиж мунхагжуулж бас мохоож
Боулигай нар Алтан Дээд ГЭР ИЭ-ийг тамлаж , цагдах хэмээх ний ГЭМ-ийг завшму

Алтан Дээд ГЭР ИЭ-ийг согтууруулахуйгаар тамлах нийГЭМ

Ний үхэл, ний доройтол , ний тамлал- согтууруулахуй хоёр амин-эхтэй . ГЭМ үүсгэвэртэй
Эрүүл тархи эвдэрдэггүйг мэдсэн боулигай сархадыг дээдэлж , согтууруулах болно
Солиорлыг чинь завшиж олзы чинь боулигай рүү гулсуулан хулгайлаад завшиж
Өөртөө эзэн байх Эрийг үхүүлж , Ирийг мохоож , Алтан Дээд ГЭР ИЭ-ийг тамламу

Алтан Дээд ГЭР ИЭ -ийг галзууруулахуйгаар тамлах нийГЭМ

Ний үхэл , ний доройтол, ний тамлал - галзууруулахуй хоёр амин-эхтэй ГЭМ үүсгэвэртэй
Галнаас өөр мэдэх юмгүй болтол тархийг чинь туррагч боулигай чамд өслөхийн цагтаа
Ахуй биеийг чинь тарааж амин , сүүн , эрчим гурван эхийг чинь боулигай рүү гулсуулму
Аливаа бодит чанарыг хортой хоосон чанараар тэнцүүлэн олзыг чинь дээрэмдэж завшиж
Мунхаглалыг таслагч хоосон чанараар орон зайд дүүргэж , хэвтэж байгаад цадахыг хүсүүлж
АКОК МОНОГОУУЛ ухамсар , хамтаар хариуцах сэтгэхүй, АКАУ биеийг алж галзуурууламу

Алтан Дээд ГЭР ИЭ-ийг ядууруулахуйгаар тамлах ний ГЭМ

Ний үхэл, ний доройтол. ний тамлал- ядууруулахуй хоёр амин-эхтэй ГЭМ үүсгэвэртэй

Өлссөн гэдэс бодохын өмнө цадахыг эрмэлзүүлдэгийг мэдсэн боулигай өслөхдөө
Аливаа КЭМ-ийг боулигай сорон ядуурлыг үүсгэж Алтан Дээд ГЭР ИЭ-ийг тамламу
Жорзий улсад байсан ийм боулигайг Амбай- УХАУ КАУМ сөрөн тэмцэж бодохдоо
Түм бай нэртэй жогучий хийж ядуурагсадад өгч мал адуутай болгож өмөөрсөн гэнэ
Уииа ГҮР оронд дарангайч нар ядуусын орлогыг хулгайч руу гулсуулж хуваан идэхийг
ЧИНГИС КААН мэдээд тэн ИЭКҮ нэртэй жогуучий хийж Даадүй ядуу нарт өгсөн юм
ЧИНГИС КААН-ы мэх ойчсоныг мэдсэн булгай боулигай омогшиж өөртөө найдаад
Боулигай рүү хулгайлж , ядууруулж өлсгөөд, цадахын тулд ядуус наасаа бардаг болгож
ИХ ЗАСАГ-ийн Алтан Дээд ГЭР ИЭ-ийг ядууруулахуйгаар тамладаг ний ГЭМ үүсчээ

АлтанДээд ГЭР ИЭ-ийг доройтуулах долоон нийГЭМ

Алтан Дээд ГЭР ИЭ-нд өсөлсөн боулигай Ний үхэл, ний доройтол, ний тагилалаар
Ард түмний АКОК МОН КҮ ТНГР-ийн эзэн болсон БӨӨ гэгээн тархинд өширхөхдөө
Тамладаг таван ний ГЭМ нь ТНГР-ийг дийлэхгүйг мэдээд доройтуулах долоог олму
Мунхагжуулах, ангижруулах, үжрээх, хөгийн болгох, гүйлгах, бэлнийг өгөх.залхууруулах,
Энэ бүхий доройтуулдаг долоон ний ГЭМ-ийг оршихуйн орон зай болгож өслөмү

Мунхагжуулгаар АлтанДээд ГЭР ИЭ-ийг доройтуулах ний ГЭМ

Ний үхэл, ний доройтол, ний тамлал- мунхагжуулахуй хоёр амин-эхтэй ГЭМ үүсвэртэй
ИХ ЗАСАГ-ийн Алтан Дээд ГЭР ИЭ-ийг таван янзаар тамлаад өширхөсөн боулигай
Мунхагжуулах аргыг хэрэглэж , МОН-ыг ГУЛ болгож , доройтуулж хорлож нэг оролдму
ГЭМ-ийг үнэд оруулж ТНГР-ийн БӨӨ тархийг хавчиж , эзэн эрхийг худалдаж аваад

Буцааж өөрт чинь дамлаж, Алтан Дээд ГЭР ИЭ-и мунхагжуулгаар доройтуулму
Ир ГЭН гэгдэх мунхагуудыг үржихүйн хүрдээр өсгөж , Гэгээрэл гэдэг үгнээс салгаму

АлтанДээд ГЭР ИЭ-ийг ангижралаар доройтуулдаг нийГЭМ

Ний үхэл ний доройтол, ний тамлал- ангижруулахуй хоёр амин-эхтэй ГЭМ үүсвэртэй
Мунхагжиж өгөхгүй БӨӨ тархинд есөлсөн боулигай ангижруулан бутаргах аргаар
Алтан Дээд ГЭР ИЭ-ийг доройтуулж нэг оролдож , бүтэн бүл байх боломжийг нь
Ангижсан бутаргай болгож , дарангайлах мэдлийг булаацаалдуулж доройтуулму
ИХ МОНОГОУУЛ-ыг бага анги бөлөгт задалж , мэдпийг булаацаалдуулж доройтуулму
Булаагдсан эрхээр нь орлогыг боулигай рүү хулгайлж татан завшиж доройтуулму
Ангижралыг амь зуулга болгож, Алтан Дээд ГЭР ИЭ-ийг хорлож нэг доройтуулму

АлтанДээд ГЭР ИЭ-ийг үжирхэлээр доройтуулах нийГЭМ

Ний үхэл, ний доройтол, ний тамлал- үжирүүлэхүй хоёр амин-эхтэй ГЭМ үүсвэртэй
Алтан Дээд ГЭР ИЭ-ний онолт тархи нь тургаагдахгүйд өсөлсөн боулигай үжрээмү
Уул усыг нь сүйрүүлж, унаган төрхийг нь үжрээж , муу муухайгаар олз олгож
Мануулыг мангдайгаас үнэтэй болгож, хайрлах сэтгэлийг нь үжрээж доройтуулму
Мангдайг хэнч хариуцахгүй болгож, үнэгүй нь үжирдэгийн хуулиар доройтуулму
Маргаашийн итгэлийг төлбөрөөр олдог үжрхэлээр Алтан Дээд ГЭР ИЭ-ийг хорлому

Алтан Дээд ГЭР ИЭ-ийг ХӨГ-ийн болгож хорлодог нийГЭМ

Ний үхэл, ний доройтол, ний тамлал- хөгжүүлэхүй хоёр амин-эхтэй ГЭМ үүсвэртэй
Тамлаж доройтуулахад тэсээд байдаг Алтан Дээд ГЭР ИЭ-ийг өсөлсөн боулигай
Ахуй долоон биеийг чинь хөгжүүлж доройтуулахыг таван тамлалтай хослуулму
Хулгана мэтийгээ мэдэвч мууртай үзэлцдэг болгож хөгжүүлж доройтуулж тамламу
Хуурснаасаа салах гээд хурган дээлээ шатаадаг болгож хөгжүүлж доройтуулму
Өөр XYH-ий өр бөглөж , өтөнд хутга гаргадаг болгож хөгжүүлж бас доройтуулму
Нууцаа дэлгэтэл сайрхуулж .өвчүү дэлгэтэл гүйлгаж, хөгжүүлж бас доройтууму

Алтан Дээд ГЭР ИЭ-ийг гүйлгүулахуйгаар хорлох ний ГЭМ

Ний үхэл, ний доройтол, ний тамлал- гүйлгүулахуй хоёр амин-эхтэй ГЭМ үүсвэртэй
АКОК МОНОГОУУЛ ухамсараа гайгаар мэдэртэл нь гүйлгүүлж, ухаан сийлж унтрааж
Алтан Дээд ГЭР ИЭ-ийг өсөлсөн боулигай гүйлгүулахуйгаар хорлож доройтуулах биз
Би хожихын тулд чамайг хохироо ёстай гэсэн дотоод сэтгэхүйг толгойнд нь чихэж
Болдог бүгдэд нь хориг тавьж , зөвхөн төлбөрөөр давдаг болгож, эрхий нь дамлаж
Алтан Дээд ГЭР ИЭ- нээс гүйлгүнчлах нь ашигтай гэсэн хар хуулиар доройтуулму

АлтанДээд ГЭР ИЭ-ийг хорлох бэлэнийг өгөх ний ГЭМ

Ний үхэл, ний доройтол, ний тамлал- бэлэнчлүүлэхүй хоёр амин-эхтэй ГЭМ үүсвэртэй
Аливаа амьтан бүгд зөвхөн хэрэглэгч бөгөөд ганцхан Мангдай тархия хэрэглэх атал
Алтан Дээд ГЭР ИЭ-нд өсөлсөн боулигай , амьтан шиг бэлэнийг идэж байдаг болгож

Анхдан хэрэглэгдэгч тархийг нь үхүүлж, идэж хэрэглэх эдийг бэлнээр өгч доройтуулму
Амь зуух бэлнийг хоосон чанар "тэн ЭКЭ Үйй"-ээр тархийг тамлаж бас доройтуулму
БӨӨ гэгээн тархи буюу ТНГР-ийн КҮ ЧИН-ээр Үрийг хэрэглэдэг байсныг нь өөрчилж
Тэн ЭКЭ Үйй буюу хоосон чанараар Эх-ийг нь худалдаж аваад хэрэглэдэг болгож
Гэдэсний чинь төлөө Эхийг идүүлж , ахуй долоон биеийг чинь устгаж доройтуулму
ИХ ЗАСАГ-ийн Алтан Дээд ГЭР ИЭ-ийг өсөлсөн боулигай ийм ний ГЭМ-ийг сэтгэму

Алтан Дээд ГЭР ИЭ-ийг залхууруулгаар хорлох нийГЭМ

Ний үхэл, ний доройтол, ний тамлал- залхууруулахуй хоёр амин-эхтэй ГЭМ үүсвэртэй
Тамлаж доройтуулаад байхад , тамир нь барагддаггүй Алтан Дээд ГЭР ИЭ-г өслөхдөө
БӨӨ-гийн цээжээр бодож урлахуйг бүрмөсөн хоослохыг завдсан боулигай хор сэдэж
Унтаж аваад цадна , цадасны дараа бодно гэсэн хуулийг алсуур нэвтрүүлж эхэлму
Унтаж өлсөж цадахын гурвал залхууруулгыг доройтуулга болгож тулган хүлээлгэму
Угтан мэдэж .тосож бэлтгэж, тэсэж магад гаражыг бодохын хэрэггүй залхуу болгож
Алтан Дээд ГЭР ИЭ-г сүйтгэхийн тулд алив чадах хоосон чанарын бороог цутгаму

Алтан Дээд ГЭР ИЭ-ийг үхүүлэх дөрвөн ний ГЭМ

Ний үхэл, ний доройтол, ний тамлал- үхүүлэхүй хоёр амин-эхтэй ний ГЭМ үүсвэртэй
Тамлаж доройтуулаад тодороод байгаа Алтан Дээд ГЭР ИЭ-нд өсөлсөн боулигай
Ард түмЭН-ий Эр , Ир , Ур гурвыг үхүүлдэг дөрвөн ний ГЭМ-ийг сэтгэж дэлгэрүүлму
Өрсөлдүүлэх, дайжилдуулах . даяаршуулах , хоосруулахыг тамлэх доройтуулахтай ний
Өөрийн эрхгүй мэдсээр үхүүлэгдэх ГЭМ болгож хэрэглэхийг одоо угтан мэдэж ав

Ард түм ЭН-ий Эр, Ир, Ур гурвыг өрсөлдүүлэхүйгээр үхүүлэх ний ГЭМ

Ний үхэл, ний доройтол, ний тамлал- өрсөлдхүй хоёр амин-эхтэй ний ГЭМ үүсвэртэй
Нэгнийх нь орлогыг нөгөөгөөр нь булаалгаж хооронд нь өрсөлдүүлээд Эрийг үхүүлмү
Ний Ард түм ЭН-ий АЙЛ БӨӨ Элийг тарааж , Нүүдлийн соёлын эсрэг өрсөлдүүлмү
ӨТҮГҮН сүргийн эрчим- Эх Ахуй биеийг нурааж , булаацалдуулж Ирийг мохоож үхүүлмү
Алтан Дээд ГЭР ИЭ-т эзэн эрхийг булаан хааж , амь зуулгын төлөө өрсөлдүүлмү
БӨӨ-гийн цээжээр бодож урлахуйг худал хуурмагаар хучиж , Урыг үзэн ядаж үхүүлмү

Ард түм ЭН-ий Эр, Ир, Ур гурвыг дайжуулахуйгаар үхүүлэх ний ГЭМ

Ний үхэл, ний доройтол, ний тамлал- дайжуулахуй хоёр амин-эхтэй ний ГЭМ үүсвэртэй
Тамлаж доройтуулахад тодроод байгаа Алтан Дээд ГЭР ИЭ-нд өсөлсөн боулигай
Ард түм ЭН-ий Эр, Ир , Ур гурвыг үхүүлдэг дөрвөн ний ГЭМ-ийг сэтгэж дэлгэрүүлмү
Орон зайнд нь аюул тулгаж, охид хөвгүүдий нь дайжуулж Эрийг нь үхүүлэх магад
Өөрийн өөдгүй эзгээс болсоноор ойлгуулж өөр газар амь зуухаар дайждаг болгоно
Өлссөндөө малаа харааж, мянган хүнсээ орхиж , хоолыг хайж нэг дайждаг болгоно
Ялагдсаныхаа төлөө АНД-аа голж, сүүдэр хазгайд нарыг зүхэж нэг дайждаг болгоно
Өвсийг үр гүйцэхээс нь өмнө идүүлж, зуд турангайг тулгаж, малгүй болгож дайжуулна
Өвгөдийг нь муулж , би АКОК МОНОГОУУЛ КҮЭН гэхээс айж ичиж дайждаг болгоно
Энд ЧИНГИС КААН байсан гэж бярдам байж болох бүгдий нь хоосолж бас дайжуулна

Ард түм ЭН-ий Эр, Ир, Ур гурвыг даяаршуулахуйгаар үхүүлэх ний ГЭМ

Ний үхэл, ний доройтрл, ний тамлал- даяаршуулахуй хоёр амин-эхтэй ний ГЭМ үүсвэртэй Тамлаж доройтуулахад бүр тодороод байгаа Алтан Дээд ГЭР ИЭ-нд өсөлсөн боулигай Ард түмЭН-ий Эр , Ир , Ур гурвыг үхүүлдэг дөрвөн ний ГЭМ-ийг бас сэтгэж дэлгэрүүлмү Дайжуулах бүр өөриймсөөд байдаг Ард түм ЭН-ий Эр , Ир , Ур гурвыг өсөлсөн боулигай Даярын мунхагийг уламжлал бус тэтгэлэгээр дамжуулж үхүүлэх ний ГЭМ-ийг байгуулму Ганцаардлаас зовдог болохоос мөхнө гэж байдаггүйг мэдүүлдэг Алтан Дээд ГЭР ИЭ Холдох тутам улам сүндэрлэж, Оройн Дээд ООЧУ Ир тархи болон ний ГЭМ-ийг айлгаму Хорссон боулигай Ардтум ЭН-ий Эр , Ир , Ур-т хоосролоор үхүүлэх ний ГЭМ-ийг сэдму

Ард түм ЭН-ий Эр, Ир, Ур гурвыг хоосруулгаар үхүүлэх ний ГЭМ

Ний үхэл, ний доройтол, ний тамлал- хоосруулахуй хоёр амин-эхтэй ний ГЭМ үүсвэртэй Тамлаж доройтуулахад бүр тодроод байгаа Алтан Дээд ГЭР ИЭ-нд өсөлсөн боулигай Ард түм ЭН-ий Эр Ир, Ур гурвыг үхүүлдэг дөрвөн ний ГЭМ-ийг бас сэтгэж дэлгэрүүлмү Даяаршуулаад бүр өвөрмөц болдог Ардтум ЭН-ий Эр , Ир Ур гурвыг өсөлсөн боулигай Хоосролыг бясалгалаар дамжуулж, Эр, Ир, Ур үхүүлэх ний ГЭМ-ийг бас нэмж байгуулму АКАУ биеийг хоосруулж гурван ГҮН-ийг үхүүлэх нэгхэн арга буйг ХҮН боулигай хэрэглэнэ Гэгээрийг дарангайлан шахаж, ГЭН эн-ийг ний ГЭМ-ээр орон зайнд бясалгалаар оруулж Хаяа харагдвал хамгаалж байдаг хамтын хариуцлагыг дүрэмлэнгээр хорьж нэг хоосруулна Амьдран оршихуйн тулгуур болдог Алтан Дээд үнэнийг худал анираар хучиж хоосруулна Мянган хүнсч Өрө КҮ сурлагыг даран , Нуудлийн соёлыг хэрэггүй болгож бас хоосруулна Орчилонгийн Амин-Эхийг онож үйлдэхүйн дээд орон зайн харилцааг зогсоож хоосруулна Улсаа емөөрөн босоо оршихуйн есөн ухааныг хэрэглэх Эр Ир Ургүй болгож хоосруулна Улс ГЭР ИЭ-ийн унь болдог оюуны найман ЧУЭН-ыг жогучий-аар орлуулж бас хоосруулна Улс ГЭР ИЭ-ийн тооно болдог ЧИНГИС КААН ОГОУУЛ ЗӨН-г үнэгүйжүүлж бас хоосруулна

Энэ номыг одоо Та яагаад заавал унших хэрэгтэй вэ?

Яагаад? Яагаад гэвэл амьдран оршихуйг амь зуулга болгосон зэвүүн цагийн тархины туралыг дуусгая. Үгүй энэ чинь ардчилалын цаг шүү дээ гэж Та бодно. Тиймээ. Гэхдээ ардчилалыг оюун санааны алан хядахуй буюу зэвүүн болгож байгаа цаг. Монгол Улсын Үндсэн Хуулийг зах зээлийн хууль гээч домог идчихэж байгаа тийм цаг шүү дээ.

“Үндэсний Алтан Дээд ГЭР ИЭ” номыг уншаагүй хэн ч ингэж хэлэхгүй. Харин энэ номыг уншсан хэн боловч ингэж л хэлнэ.

“Үндэсний Алтан Дээд ГЭР ИЭ” бол ЧИНГИС ХААН-ы ИХ ЗАСАГ-ийн Үндсэн хууль. Зах зээл хууль гэгч загасанд жараахай шиг залгигдчихүй. Харин “Үндэсний Алтан Дээд ГЭР ИЭ” бол өрх бүр үйлдвэрлэгч хэмээх далай байхгүй юу. Өнөөдөр бид ХҮН гэдэг даран гайч үзэл баримтлалаар, газар зах зээл гэдэг загас үржүүлэх гэж байгаа шиг юмыг хийгээд байгаа бололтой.

Яруу найрагч Мөслиг эддэн Сэди хэлэхдээ: “ЧИНГИС ХААН бол ХҮН нарыг хар мянганаас аварсан ИЭ Жай Жүй билээ. Хожим хойно ХҮН нарыг мунхаглалаас гэгээрэл рүү аврана гэж мангдай жил /миний тооцоолсоноор 1248 он/ хэлэв гэж” Алтан Дээд ГЭР ИЭ номондоо Соракоктай БӨӨ хатан мэдээлжээ.

Энэ мэдээг би Пэрсийн агуу их яруу найрагч Мулих ад дин Сади юм болов уу гэж таамаглаад бага зэрэг судалсан. Сади-ийн 1257 онд бичсэн “Бустан” ном болон , E.G.Browne. Literary History of Parsi vol III page 16-17 номуудад Соракоктай хатны хэлсэнтэй яг таарсан мэдээ байгаа юм байна гэдгийг би И. П . Петрушевскийн бүтээлүүдээс нэг биш удаа олж үзсэн юм.

Үнэхээр ч өнөөдөр дэлхий дахинд үүсчихээд байгаа бугшмал хэцүү байдлыг оношлох, эмчлэх анагаах тийм тархины бодлого бүү хэл Монгол орныг ядуурлын архив болчихгүй аргаар татвараа татаад улсын

төсвөө бүрдүүлчихийг мэдэж байгаа тийм оюун тархины мэдрэмж дэлхийд ЧИНГИС ХААН-ныхаас өөр хаана ч байхгүй .

ЧИНГИС ХААН-ы ИХ ЗАСАГ-ийн Үндсэн хууль буюу “Үндэсний Алтан Дээд ГЭР ИЭ” номыг хөрвүүлж байгаагийн хувьд би Монголын ний ГЭМ -ийн таван бугшмал хэцүү байдлыг Их Эзэн ЧИНГИС ХААН-ы тархины мэдрэмжээр яаж оношилж, яаж эмчилж , яаж анагаахыг одоохондоо дэлхийн хэмжээнд ганцаараа төсөөлж байгаа гэж бодож байна.

ЧИНГИС ХААН-ы мэдрэмж ямар үнэн болохыг би өмнө нь бас шалгаж байсан юм. Социализмын хувь заяа дууслаа .Одоо аврах ёстай юмуу эсвэл унагачих юмуу гэж 1982 онд би П. Очирбат сайд , Налайхын уурхайн намын хорооны дарга Баяндай хоёроос асууж байв . Аль ч тохиолдолд эхлээд чи ажлаа хийж бай гэж Сайд надад хэлж билээ.

Налайхын уурхай хаагдана гэж 1986 онд хэлж , шииээр нээх төсөл зохиож томчуудад тавихад хэн ч зөвшөөрөхгүй болохоор нь Москва болон Луганск -т очиж, уурхайг дахин нээх төслөө хамгаалж, уурхайг шинээр нээх гэрээний төлийг Луганскт тохирч , зохих бичгүүдийг авч ирж байв.

Гэвч ТЭХГҮҮЯ, ЭХЗТИ, Налайхын уурхайн инженерүүд зөвшөөрөөгүй юм. Тэр хүмүүс өнөөдөр Налайхын уурхайг үхлийн архив, ядуурлын түүх болгосон үр дүнд хүрсэн. Налайхын уурхай дэлбэрэнэ гэдэг захиаг 1988 онд Үнэн сонинд өгсөн. Миний галзуу солиотойг ухаантанууд гайхаж байтал, Налайх дэлбэрч 20 залуу хөшиж хэдэн зуун залуус хохироогдсон юм болсон.

Одоо яг энэ номыг би бичиж байгаа энэ үед Налайх дүүргийн ИТХ-ын Тэргүүлэгчид хуралдаж 2001-11 -07-нд 101 -р тогтоол гаргаж “Алтан Дээд ГЭР ИЭ” номын хөрвүүлэгийн ажилд саад болох ухаан сэдэж байна . Би энэ баримтыг дурдахдаа зарга мэдүүлж байгаа юм биш.

Ерөөсөө алив нэгэн “ний ГЭМ” байгуулж байгаа л бол тэнд ХҮН хэмээх дарангайч төрж, тэр “Ард” гэдэг үгнээс айж, ард л хэлж байгаа бол ямарч үнэн юм хэлээд түүнийг хэн ч сонсдоггүй болдог тухайг энэ

номонд өгүүлсэн нь одоо ч хэрэгжсээр байгааг хэлэх гэсэн юм.

Шинжлэх ухаанд суралцаж байгаа нь боловсрол биш боловсролын нэгхэн хүчин зүйл юм. БӨӨ бол танин мэдэхүй, шинжлэх ухаан, гэгээрэл гурвын бүх хүчин зүйлийг Ардын КҮЭН боловсрол буюу агуу их мэдлэгийг орчиндоо өөртөө болон эзэн болох чадвар болгож байгаа Эх-Үр үйлс юм гэдгийг л хэлэх гэж байгаа нь энэ.

Дашрамд хэлэхэд одоо өөрийгөө Бөө гээд хүмүүс БӨӨ биш, ТНГР-ийн БӨӨ хэмээх тархийг тайлбарлаж тахидаг КАУМ буюу, БӨӨ-г шүтдэг оюун санаатнууд байна. БӨӨ бол АКОК МОНОГОУУЛ КҮЭН нарын 99-н ТНГР-ийн эзэн Эрхэт ИХ ЗАСАГ-ийн тархи бөгөөд Иисус, Будда, Лал гурвын эцэг нь. ИХ ЗАСАГ-ийн тархины мэдрэмжээр одоо цагийн биднийг оношловол:

Нэгдүгээрт . ЗАСАГ гэдэг нь олон зуун мянган жил ард түмний өөртөө эзэн байх Эрхийг хэрэгжүүлсээр ирсэн, бүр аж төрөх ёс болчихсон, амьдралын ЖАЯГ / стандарт / юм . Монгол оронд энэ ЖАЯГ нь буман жилийн өмнөөс үүсч ургаж цэцэглэсээр ирсэн, Буган бичигтийн соёл гэж нэрлэж удамшсан, “Үндэсний Оройн Дээд ГЭРИЭ” гэдэг хэв хуулийг ард түмэн хоорондоо байгуулаад мөрдөж ирсэн юм байна. Энэ ГЭР ИЭ-г мөрдөж байгаа практик үйл хэргийг ЗАСАГ гэдэг байна.

ЧИНГИС ХААН бээр уг ГЭР ИЭ-г “Үндэсний Алтан Дээд ГЭРИЭ” гэх мөнхийн хууль болгож эрх баригчид үнийг хариуцдаг болгожээ. Ингэж ИХ МОНГОЛ Улс 1225 онд Ард түмэн хоорондын ГЭР ИЭ буюу Үндсэн Хуулиа тунхагласан юм байна. Энэ ГЭРИЭ-г эрчимжүүлэн сахиулах ажлыг хариуцдаг ХААН тэргүүлсэн тусгай газар байсан бөгөөд, ЧИН ЧУ Эл ЭН гэдэг нэртэй байжээ.

Ард түмэн хоорондын ГЭР ИЭ, өөрөөр хэлвэл ЗАСАГ-ийг засаж байсан учраас, түүнийг ЗАСАГ-ийн Газар гэх ардын нэр бас байжээ. Монгол Улсыг Үндэсний Алтан Дээд ГЭР ИЭ авч явна. ИХ ЗАСАГ байж

байна. Сонгуульд ялагчид нь ИХ ЗАСАГ-ийг эрчимнэхгүй байна. ИХ ЗАСАГ нь Засгийн газаргүй, сонгуульд ялагчид засаггүй дуусч байна.

ЧИНГИС ХААН-ы ИХ ЗАСАГ-ийн тархины мэдрэмжээр хэлэх юм бол Үндсэн Хуулийн үг хэллэг утга санаанд таарсан хууль гаргаад байхад Монгол Улс төвшин сайхан болох ёстой байна. Гэтэл одоо шинэ Үндсэн хуулинд тохирсон хууль гаргаад байх тутам амьдрал оршихуй руу элдэв хөнөөлт халдлагын арга газар аваад байгааг бид харж л байна. Тэгэхээр шинэ Үндсэн хууль маань Ард түмний хоорондын гэрээ биш, анги давхрагын эрх ашгийн төлөө нөгөө ангийг ашиглахыг олонхиор зөвшөөрүүлсэн л бичиг баримт болсон юм байна .Үүнийг оношлох , эмчлэх , анагаах бүх аргыг ЧИНГИС ХААН Алтан Дээд гэриэ-гээр бидэнд өвлүүлснийг мэдэх хэрэг Танд байгаа бол энэ номыг Та унших хэрэгтэй.

Хоёрдугаарт. Амьтны хувьд авч үзвэл бид Мангдай гэдэг нэртэй юм байжээ. Мангдай нар нь ӨТҮГЭ, КИЖИ, КҮЭН гэж МОНОГОУУЛ-аар нэрлэгдэн удамшиж, дараалж гарч ирээд орон зайндаа болон өөртөө эзэн болохуйн Үндэсний дархалаа болсон гурван бүтээвэртэй КҮЭН хэмээх боловсролтой байжээ. ЧИНГИС ХААН-ы тархины мэдрэмжээр хэлэх юм бол боловсрол гэдэг нь орон зайндаа эзэн байх Эрхээ эдлэх чадвар юм байна.Одоо бид Үндэсний боловсрол олгож байгаа юм огт биш харин ЧИНГИС ХААН-аас өгсөн нэрээр бол ХҮН гэж хэлэгддэг, дандаа булаалдаж хорлож, агуу их мэдлэгийг орон зайндаа бүү хэл өөртөө эзэн байх чадваргүй болгодог ний ГЭМ гэж нэрлэдэг тийм орчин үүсгээд байгаа даран гайч нарыг төрүүлдэг үр дунд хүрч байгаа сурлага юм байна. Одоогийн бүх шатны сургууль академи бүгдээрээ боловсрол олгож байгаа юм биш, боловсролын элемент болох мэргэжил олгох гээд байгаа юм байна . Үндэсний болон нийтлэг боловсролтой болоход оролцох хэрэг Танд байгаа бол та энэ номыг унших хэрэгтэй.

Гуравдугаарт. Бид ахуйгаа устгаж байна. ИХ МОНОГОУУЛ Улсын Үндэсний ахуй гэж байжээ.Энэ нь

1. ИХ ЗАСАГ, 2. Хамтын хариуцлага, 3.Үндэсний Алтан Дээд үнэн, 4.Мянган хүнсч мэргэжил, 5.Гэгээрүүлэгч орон зай, 6.Улсаа өмөөрөх есөн ухаан , 7.Өөртөө эзэн Эрх эдлэхүйн найман оюун , 8.АКОК МОНОГОУУЛ сэтгэхүй, 9.ОГОУУЛ ЗӨН , 10.Ерэн бүтээвэрт Нүүдлийн соёл гэсэн түгээмэл арван олзыг цахилж яваа соёлон морь шиг эрч хурдтай болгосон ахуйтай байжээ. ХААН бээр мангдай бол бусад амьтаны адил хоол идэж амь зуудаг л амьтан . Харин мангдайд нь ӨТҮГЭ , КИЖИ , КҮЭН боловсролыг олгосноороо энэ арван зүйлийг цахилж яваа соёлон морь шиг Эр ,Ир , Ур нь ханасан нэгэн цогц ТНГР-ийн КҮ ЧИН болгож хэрэглэж амьдран оршдог БӨӨ КҮЭН болно гэж үзэж байжээ . Үүнийг ойлгож , МОНОГОУУЛ-ын Ард түм ЭН-ий аж төрөхүй буюу ИХ ЗАСАГ-ийг танин мэдэж, хэрэглэж, мандан бадрах хэрэг Таньд байгаа бол Та энэ номыг унших хэрэгтэй.

Дөрөвдүгээрт. Бид гэгээн байдлаас ГЭНэн байдал буюу гэгээрлээс мунхаглал руу явж байна.Гэгээрэл гэдэг нэр томьёо одоо Улс төрд байхгүй. ГЭНэн байдал буюу мунхаглал газар авлаа. Та энэ номыг уншвал, ЧИНГИС ХААН шиг КҮ ЭН хэзээ ч төрөхгүй , харин би ЧИНГИС ХААН шиг тийм агуу болж болох тийм Дээд бодис “ЖӨН тобамун”-ыг тээж яваа юм гэдгийгээ ойлгоод энэ номыг уншваас, хорвоод хоёрдахь нар Танаас тусаж байгаа юм шиг тийм хүчтэйгээр таны МОНОГОУУЛ тархины тань үндэсний дархлаа сэргэнэ.

Тавдугаарт. Ядуурал тархины тураалыг бид өөрөө сонгож аваад байна. Хэрэгжүүлж байгаа арга нь татварын болдлого. Би үүнийг жишээ авч тайлбарлья . 1 кг гурилд 50 Т-ийн гаалийн татвар төлдөг үе байлаа . Үүнийг төлчихөөд гурилаа худалдахдаа 50Т-өө хэрэглэгчээс авчихдаг. Архины онцгой татварыг уусан нь, нефтийн онцгой татварыг тээврийн мотортой хэрэгсэлгүйчүүд, үндсэн хөрөнгийн татварыг хөрөнгөгүйчүүд төлж байдаг юм. “Адил тэгш байх ёстой” гэж тунхагласан Үндсэн Хуулийг зах зээлийн хууль гэгч домог ингэж залгиж байгаа юм .Ядуусын орлогыг чинээлэг рүү сонгуульд ялагчидын далд гараар гулсуулаад, тэд

олзоо хоорондоо хувааж байгаа юм. Ядуу нь энэ татвараас зугтаахын тулд хулгай, дээрэм, биеэ үнэлэх, байгалиа сүйтгэх, амия хорлохыг сонгож байна. Үүнийг оношлох, эмчлэх, анагаахыг Та зөвхөн энэ номноос л мэдэж авна. Аль ч нам сонгуульд ялж, ямар сайн нь Ерөнхийлөгч болж суудлаа эзэлсэн ч Ард түмний дэмжлэгийг тэд хөсөрдүүлэгч болгон хувиргадаг энэ таван даран гайчийг арилгадаг тархийг зөвхөн ЧИНГИС ХААН-ы МОНОГОУУЛ-ууд өөрөө олж хэрэглэж байсан ба одоо эдгээр таван бугшмал хэцүүгээс Монгол Улсыг салгах тархи дэлхийд ганцхан ЧИНГИС ХААН-ы ИХ ЗАСАГ-ийн Алтан Дээд ГЭРИЭ юм.

Иймд Та энэ номыг уншвал ЧИНГИС ХААН-тай хамт байх болно. Ийм учраас Та энэ номыг унших азтай төрсөн гэж хэлмээр байна.

Овгийн түүхийг нээх шаардлаггүй байлаа.

Эрхэм уншигч танд өргөн барьж байгаа энэ номыг Монголчууд толгой дараалан цээжилж байсан нь маш их нотолгоотой зүйл юм. Харин энэ номыг үе дамжуулан цээжлэн өвлөсөөр одоо ил гаргаж байгаа Хөх Нохой овгийнхоо түүхээс тун багаар сөхөж үзүүлье. Өв утгаараа бол би АКОК Нохой овгийн уdam. Овгийн онгон нь Буга, Ариг, ИЭчий ЭКЭ гэж нэртэй. Сүлд нь Буга тараач гэх нэртэй. Буган бичгийн соёлт тариачин гэсэн үг юм.

Дөрбай ИЭ-т ястай. Одоо энэ үг Дөрвөд гэж хэлэгдэж байна. Одоо ИЭчий ЭКЭ нь / чих /, Буга нь /бух/, Ариг нь /ариг/ гэж хэлэгдэж байна. Энэ овогтонууд 1770 аад оны үед Алтайн цаана Буга тараач гэдэг газар Сарт-Ихтэйн тариг гэх нутгаас нүүгээд Хөх Иртийш голыг өгсөж газрын гай буюу цавийг захлан Алтайг давж, ЭКЭ-ийн голд иржээ. Тэд цөм БӨӨ нар байсан учир тэдний байсан нутгийг БӨӨ Ихт гэжээ. Сүүлдээ энэ үг Богд гэдэг газрын нэр болсон.

1810 оны үед Ховдын манжсайд хүн амын тооллого явуулж эхлэснийг тэд мэдээд нүүж Булнайн нуруу Хөвсгөлийн тайгад шингэж Тэс голыг уруудан нүүж Увс нуурын баруун хойно Өндөр мод, Улаан хотгорт суурьшиж тариачилжээ. Сагиль Түргэний голоос салаа үүсгэж уулын бэлээр татсан том шуудууг Буга,

үүнээс тариан талбай руу татсан шуудууг Ариг, тухайн жижиг талбай руу ус хуваарилах шуудууг Чих / ИЭчийЭКЭ / гэж онгоноо мөнхжүүлжээ.

Буган соёл бол тэдний Үндэсний язгуур соёлын нэр юм. Ариг нь Нохой өвөг эцгийн нэр. Чих нь тэдний ОГОУУЛ ЗӨН-ийн нэр бөгөөд , Чих гэдэг засаг төртэй байхыг хэлнэ. Энэ номыг надад цээжлүүлсэн ИЭчийЭКЭ бол миний ГЭНгээ. / Мунхагийг гээ гэсэн үг/ Аригийн тухайг ГЭНгээ надад хэлэхдээ Толуй ХААН-ы көбКҮЭН Ариг БӨӨ Их гэж ХААН байсан. Энэ ХААН-ы к-өб КҮЭН ИЭмун КУР гэж ХААН байсан. Түүний көб КҮЭН Нохай гэж байсан. Хавар цаг хонио хяргачаад байтал бороо цас холилдон орж, тэд хоосорсон. Тэд Эйвийн нуур гэдэг газар байсан . Эзэн ХААН тэдэнд хоёр сарын хугацаатай будаа зээлээр олгосон.Тэдний өвгөд, яагаад хоёр сарын хугацаатай өгч байна. Буцааж өгөх хугацаа бага учраас нүүх хэрэгтэй гэж шийдээд, Алтайн цаана Буга тараач гэдэг газар Толуй ХААН-ы отгон көб КҮЭН ЖӨН дүй мун гэж ноён, бас тэнд Бат ХААН-ы көбКҮЭН Сарт-Ихтийн үр сад байгаа. Тийшээ нүүх хэрэгтэй гэж шийджээ. Ингэж нүүж Алтайн цаана очоод, тэгж нүүж ирсэн домогтой гэсэн. Ам дамжсан юм хэр үнэн байдагийг сонирхож би Нохай овогийн талаар нилээд ном үзсэн.

"Юань ши" 19 -р бүлэг, 12 а-р хуудас

Да-дэ-ийн 1 он ... 3-р сар ... Гэн-инь ... Юе му ху эр ийн харьят нар өлсөв. Тэдэнд үнээ гүү туслав. Энэ 1297 оны хавар юм. L.Hambis, Le chaptire CYII du Yuan che 95 дахь талыг үзнэ үү. L.Hambis, Le chaptire CYII du Yuan che 114, 153, 154 дахь талуудыг үзнэ үү.

Мөн Юемухурын хүмүүс тэр үед / 1235 оны нэрээр КАУ Ир КУР ИЭ -д/ судлаачдын өгсөн нэрээр Хархорумд байсан тухай дурдана. Гэвч энэ хүмүүс Линбэйн гэдэг газар байжээ . Юань ши 33-р бүлэг, 14-а-р хуудас.

Чжи шу -ний 2-р он 4-р сар ... цзы цзы. чжэнь нин-ий Нохай вангийн харьят /бу-цюй/ 200 -н ардын мал сүрэг цасан шуурганаар үхэж үрэгдэв. Линбэйн син-шэн-дтушааж хоёр сарын хугацаагаар үр тариа туслагтун гэв. L.Hambis, Le chaptire CYII du Yuan che 94,96 дахь тал, тайлбар 40- 98 , хүснэгт 42 . Мөн CYII du Yuan che 113-114 дэхь тал , тайлбар 3 . Зэрэг баримтууд болон, Н. Ц. Мункуевын судалгааны мэдээлүүдэд “Нохай -Хувилайн дүү Ариг-бөхийн ач” гэж нотолсон байгаа юм. ЖӨН дүймүн бол Толуй ХААН-ы гуравдугаар хатан Мүкэйгээс мэндэлсэн юм байна. Энд дурдагдсан он сар нь 1331 оны 5-р сар болж таарна. Лин бэйн гэдэг нь 1312 онд хийсэн өөрчлөлтийн шинэ нэрээр бол өдгөөгийн Монгол орны нутаг Давааны арын муж гэмээр Ер нь Эвэйн нуурын ардуудыг Линбэйн гэж байсан гэвэл илүү үнэмшилтэй байна. Нохай Бангийнхай тэр үед Алтайг давсан биш, харин Эвэйн нуураас Тарвагатайг давж одоогийн Дорнот Казакстаны нутаг Бухтарамд нүүж иржээ гэж ойлгогдож байдаг. Овгийн түүхийг нээх шаардлагагүй боловч, овогоороо хадгалж ирсэн нууцыг нээсэн болохоор сонирхсон түнш болон миний овгийн хойч үеийнхэн мэдэж аваг хэмээн бодож энд шигтгэв.

Ж.Нүрзэд

Гарчиг

Оршил.	Их Монголын Ард түмэн үндэсний Алтан Дээд ГЭР ИЭ-тэй байхын учир нь.....	11
I бүлэг.	Хөх Монголыг Нүүдлийн соёлоор бадраагч Их Засаг-ийн Алтан Дээд Гэрээ.....	18
II бүлэг.	Алтан Дээд ГЭРИЭ-т Андын тухай мэдвэл зохихуй.....	42
III бүлэг.	Дэмийн тухай Алтан Дээд үнэн Йх Засаг-т мөнхөрсөн нь	46
IV бүлэг.	Үндэсний Алтан дээд ГЭРИЭ-т Огоул зөн.....	52
V бүлэг.	ТНГР-ийн бөө Эзэн эрхийн тухай Үндэсний Алтан Дээд ГЭР ИЭ.....	67
VI бүлэг.	Үндэсний Алтан Дээд ГЭР ИЭ-т ерэн есөн ТНГР-ийн тайлга.....	72
VII бүлэг.	Акок МОНОГОУУЛ Ир ГҮН хоорондын Үндэсний Алтан Дээд ГЭР ИЭ.....	79
VIII бүлэг.	Алтан Дээд ГЭРИЭ-нд мөнхөрсөн Их Монгол улс	81
IX бүлэг.	Алтан Дээд ГЭРИЭ болж мөнхөрсөн Их засаг.....	94
X бүлэг.	Нийгэм-ээр гутаагдагсдад хэлэх үг.....	100

ИХ МОНГОЛ УЛС БАЙГУУЛСАНЫ-803 жилд

ТОЛУЙ хааны хатан СОРКАКТАЙ цэцэн

Өв МОНОГОУУЛ-аас хөрвүүлсэн 15 дахь өртөөлөгч Хөх НОХОЙ овогт |Ж.НҮРЭД|

ХӨХ МОНГОЛ-ыг нүүдлийн соёлоор бадраах ИХ ЗАСАГ-ийн Алтан дээд ГЭР ИЭ

/Анхны эхээрээ хоёр дахь хэвлэл/

Хянан тохиолдуулсан сэтгүүлч Олхнууд овогт Г.Дамба
Хэвлэлд бэлтгэсэн Зөөд овогт Г.Долгорсүрэн, З.Ганхуяг
Номыг ивээн тэтгэсэн Ц.Тайхар
Хэвлэлийн хуудас
Утас 012323317, 95171140 Налайх дахь холбоо ш/х-28
"Урлах эрдэм" ХХК-д хэвлэв.

PDF ФАЙЛ БОЛГОН ХӨРВҮҮЛЭГЧЭС ТАНЬД ХАНДАХ НЬ

“ХӨХ МОНГОЛ-ыг нүүдлийн соёлоор бадраах ИХ ЗАСАГ-ийн Алтан дээд ГЭР ИЭ” түүх, соёлын хосгүй үнэт бүтээл, энэхүү амин судрыг гадаадад байгаа Монголчууд болон цаасан хэвлэлээр унших боломжгүй хүмүүст зориулж [Тэнгэр Монгол Газар](#) блогоос PDF файл болгон хөрвүүлэн үнэ төлбөргүй түгээж байна. Хөрвүүлэхдээ хуудасны дугаарлалт, өрөлт зэргийг өөрчлөлгүй цаасан номтой яг ижил байдлаар хийсэн бөгөөд зарим нэг газар бага сага форматыг нь янзалсан.

Энэхүү судрыг 1251 онд Сорхагтани хатан бичиж түүнийг нь Хөх Нохой Овогтынхон ам дамжуулан маань мэгзэм мэт цээжилсээр 15 дахь өртөөлөгч Журнайн Нүрзэд агсан өөрийн олон арван жилийн уйгагүй хөдөлмөрөө зориулан Өв Монгол хэлнээс орчин цагийн Монгол хэлнээ хөрвүүлэн 2001 онд анх ном болгон хэвлүүлсэн билээ.

Энэ амин чухал судрыг 748 жилийн турш алдагдуулалгүй чанд хамгаалан өнөөг хүргэсэн Хөх Нохой Овогтынхон, Нүрзэд агсаны гавьяаг Хөх Монголчууд үеийн үед хэзээ ч мартахгүй. Түүний нэр алдаршин мөнхжиж үеийн үед дурсагдаж явах болно. Нүрзэд агсан хийдгээ хийгээд Тэнгэрт одсон ч түүний хөрвүүлсэн энэ судрыг тайлан тайлбарлах, чухам энэ судраас Монголынхоо засагдаагүй үнэн түүх, Нууц Товчоонд байхгүй түүхэн баримт, Монголчуудын Суу Ухаан, Монгол Соёл боловсролыг олж, танин нээх дундравшгүй их ажил эхлээд байна.

Монголчууд бид Алтан Дээд Гэрээгээ тольдон, өдгөөг хүртэлх хүмүүний ертөнцийн түүхэн дэх хамгийн амар амгалан дэлхий ертөнцийг бий болгож, дэлхийг засаглаж явсан Монгол арга ухаан, Алтан Дээд Үнэний нууцыг нээж, тайлах цаг иржээ.

Түүх Хөх Монголоос эхэлдэг, Түүх Хөх Монголд Дуусдаг. Хөх Монгол мухардалд орсон дэлхийг залж чиглүүлж өгдөг зүй тогтол, жамын дагуу хүний дэлхийг тэргүүлэн шинэ эринийг эхлүүлэх болно. Энэ Мянган Монголчуудынх байх болно.

Өвөг дээдсийн өвлүүлсэн Алтан Үнэний нууцыг хамтдаа хайж олж шинэ агуулгаар хөгжүүлж ирэх мянганы Алтан Гэрээг хамтдаа бүтээцгээе.

Холбоо барих: goochy_go@yahoo.com

**ХӨХ МОНГОЛ МАНДАН БАДАРТУГАЙ!!!
МАНДУУЛАН БАДРААТУГАЙ !!!**

2011.09.30

122

www.tengermongolgazar.blogspot.com

TENGERMONGOLGAZAR.BLOGSPOT.COM